

VÝSLEDKY VÝSKUMU NA LOKALITE OŽĎANY-LAPOŠ/ROVEŇ V KONTEXTE OSÍDLENIA JUHOSLOVENSKEJ KOTLINY¹

Róbert Malček

Key words: Southern Slovak Basin, Middle Neolithic, Middle Eneolithic, Bronze Age, Roman Age, Early and High Middle Ages, New Age

Results of excavations on Oždany-Lapoš/Roveň site in the context of settlement in the Southern Slovak Basin

The presented study informs on the results of the rescue excavation at Oždany-Lapoš/Roveň II site which is interpreted in the last chapter in the context of the development of the settlement in the Southern Slovak Basin (Juhoslovenská kotlina). On this site the settlement of the Middle Neolithic, Middle Eneolithic, Middle to Late Bronze Age, Roman Age, Early and High Middle Ages, resp. also of the New Age was documented. The introductory chapter of the study describes the course of the research and the individual finding situations documented during the excavations. In the next chapter, the founding material is described and analyzed (especially ceramics, but also other clay, stone and metal artifacts). The study finally evaluates the location of this site (or the Oždany agglomeration) within the picture of settlement in the Southern Slovak Basin, a geomorphological unit with less favourable natural conditions compared with the lowlands of Slovakia.

ÚVOD

Začiatkom roku 2005 pracovníci Archeologického ústavu SAV počas služobnej cesty spozorovali stavebnú aktivitu na plánovanej trase obchvatu Oždian. Keďže boli v línii stavby evidované archeologické náleziská, podnikli nutné kroky, ktorých výsledkom bola realizácia záchranného výskumu. Táto skutočnosť však ovplyvnila charakter terénnych prác, ktoré sa preto museli realizovať v nevhodných klimatických podmienkach a v časovej tiesni. Zisťovacia sondáž a následné zhrňanie ornice v evidovanej polohe sa uskutočnili v mrazoch a zasneženom teréne. Práce boli ukončené v polovici mája. Výskum neovplyvnili len mrazy, ale aj to, že skúmanú plochu niekoľkokrát zaplavila voda z rozpušteného snehu a jarných záplav (obr. 1). Tieto okolnosti ovplyvnili nielen tzv. hygienu výskumu, ale aj jeho metodiku. Ručne bola odčistená len časť podorničia, resp. sídliskovej vrstvy (metódou náhodného vzorkovania sa odkopali niektoré štvorce na ploche 1), zvyšok sa odstránil bagrom a následne boli vybrané sídliskové objekty, ktoré sa črtali v podloží. Značná časť informácií o skúmanom sídlisku pri tomto postupe unikla.

Sondážou v 1. etape výskumu v trase budovanej cesty bola lokalizovaná poloha polykultúrneho náleziska. Sídliskové zvyšky boli viditeľné v dĺžke asi 115 m južne od roľníckeho družstva v katastri Oždian. Vedľa tejto plochy sa objavila ešte jedna terénna depresia, vo výplni ktorej sa nachádzali praveké či protohistorické intrúzie (objekt 5). V iných polohách na protifahlom brehu Suchej neboli zvyšky staršieho osídlenia identifikované (sú však evidované). Trasa cesty zjavne kolmo prešla areál sídliskovej jednotky a súčasťou rozsiahlejšej sídliskovej aglomerácie rozloženej na pravom brehu zmienenej toku (obr. 2).

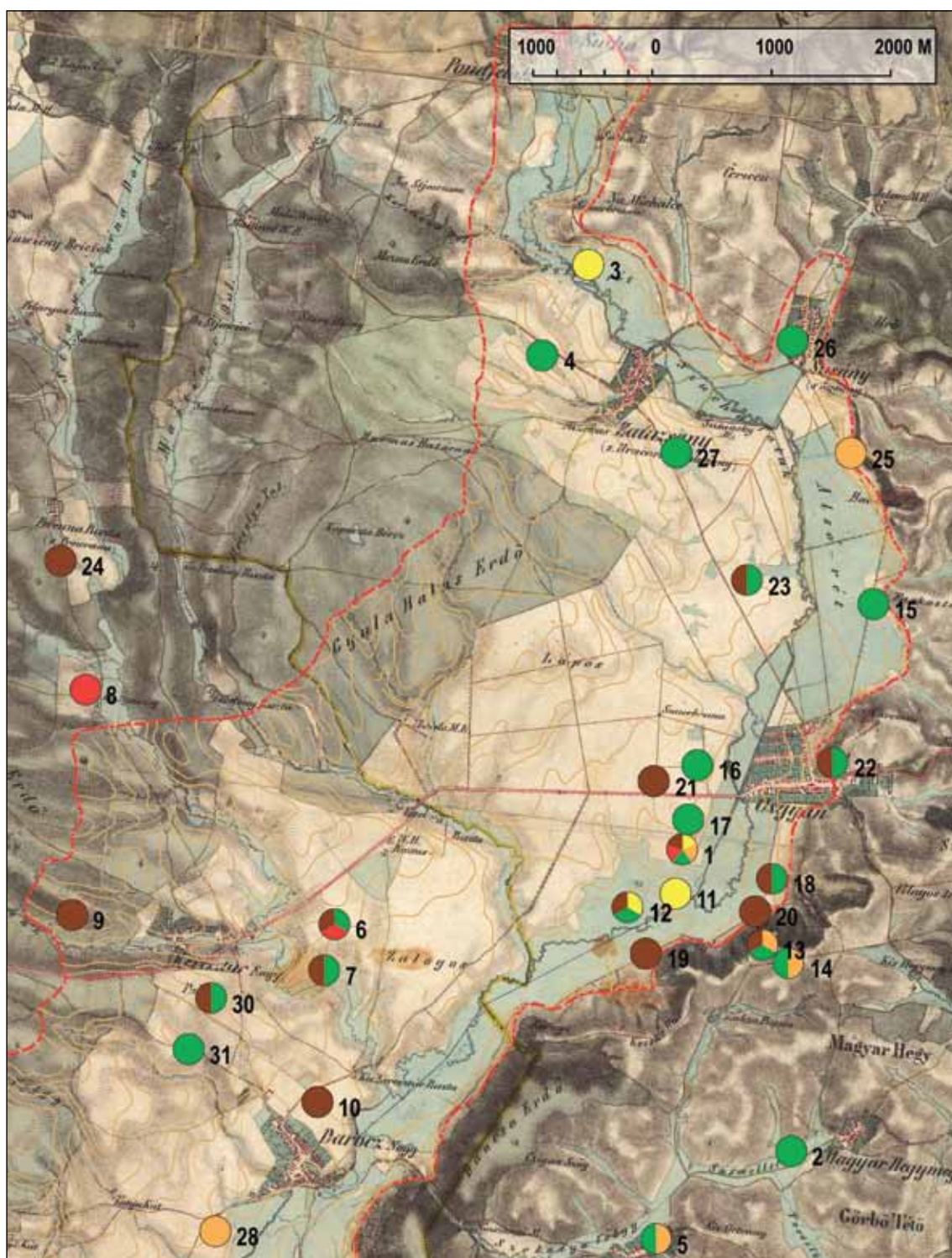
O existencii tejto aglomerácie je niekoľko správ z polovice 20. stor., aj keď nálezy bronzov z katastra Oždian sú známe už skôr (*Eisner 1933, 73–75*, tam odkazy na staršiu literatúru). V archíve AÚ SAV je niekoľko výskumných správ, ktoré dokumentujú aktivity bádateľov v skúmanom priestore.

¹ Práca vznikla v rámci grantového projektu 2/0072/17 „Edícia archeologických prameňov z obdobia neolitu a eneolitu Slovenska II“ a 2/0084/18 „Vývoj a premeny sídliskových štruktúr horného Potisia v praveku a v rannej dobe dejinnej“ agentúry VEGA.

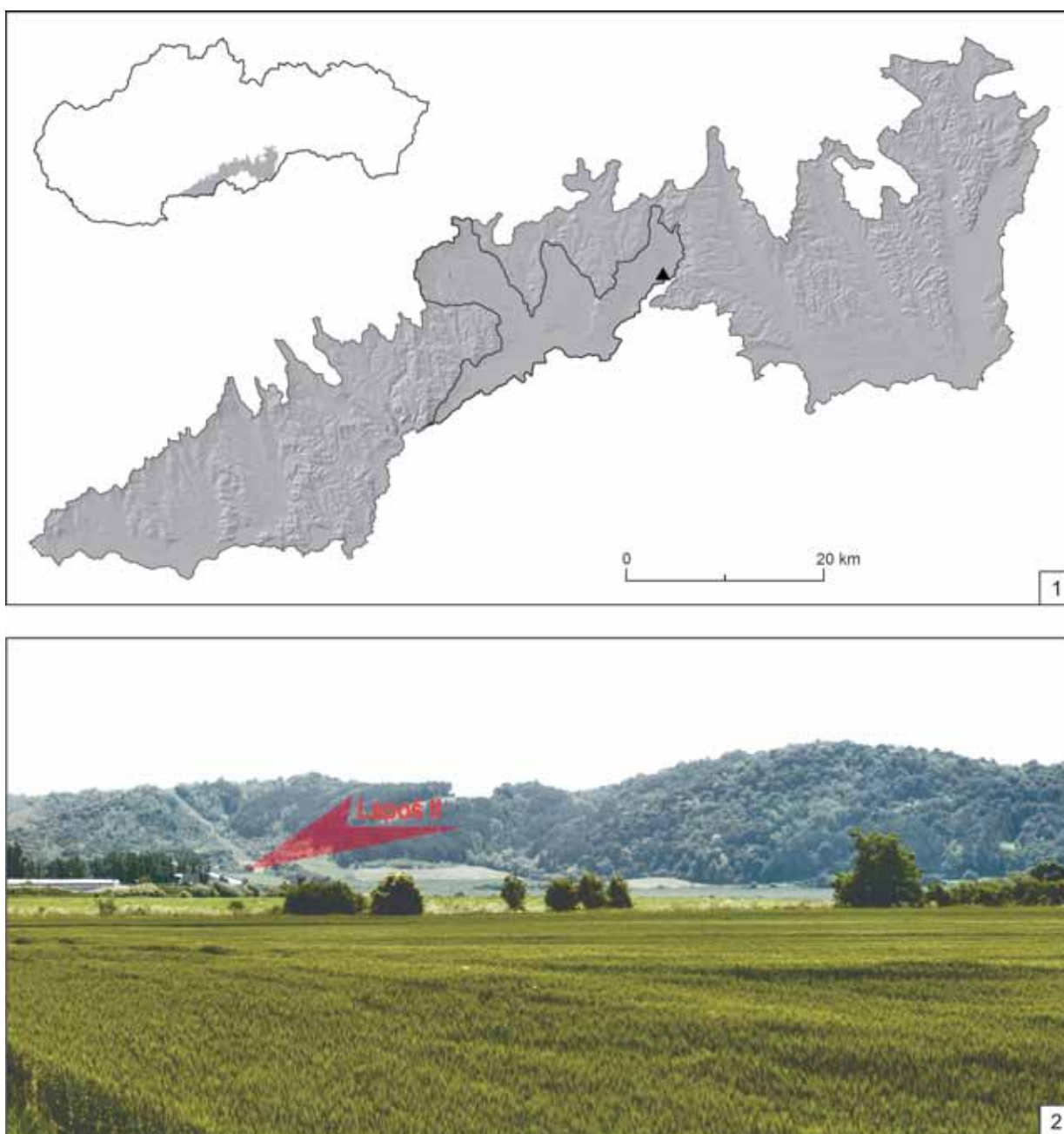

Obr. 1. Ožďany-Lapoš II. Dokumentácia priebehu výskumu. Ukážka sťažených podmienok.

Takto sa identifikovalo viacero častí tohto sídelného areálu, uvádzaných pod rôznymi toponymami (Lapoš – na novších mapách Roveň, Lapoš II-pri JRD, Lapoš-Pod Býkom, Lapoš V-Stará pieskovňa, JRD, Nad mlynom, Starý mlyn), aj keď na súčasných mapách sa uvádzajú len dve, a to Roveň, južne od družstva a Nad mlynom, severne od neho. Začiatkom 50. rokov 20. stor. sa pri hĺbení základov maštale JRD našiel depot bronzov pilinskej kultúry (Kudláček 1951; 1952; Paulík 1965, 37–39, 61). V roku 1958 oznámil učiteľ J. Homolka (1958) nález črepov a kostí, ku ktorému došlo pri hĺbení odvodňovacích rýh a základov hospodárskych budov JRD. Južne od JRD sa dokonca mala nájsť aj ľudská kostra a depot, ale následnými zbermi sa zistili len porušené pilinské a ranostredoveké sídliskové vrstvy (Bialeková 1958a; 1958b). Podľa autorky prieskumu sa však v polohe Lapoš V (Staré pieskovisko), asi 400 m na juhozápad od roľníckeho družstva, našli kostrové hroby, snáď slovanské. V roku 1962 sa južne od družstva na trase ropovodu Družba realizoval prieskum J. Lichardusa a Z. Liptákovej. Aj v tomto prípade sa západne od obce, „asi 200 m od hradskej“, našli pamiatky pilinskej, rímsko-barbarskej a stredovekej proveniencie (Lichardus/Liptáková 1962, 785). Podobné výsledky priniesli taktiež terénne aktivity na trase plynovodu v 90. rokoch. V roku 1997 identifikoval G. Nevizánsky s O. Ožďanom, okrem zvyškov stredovekej dediny v polohe Hét hársfa (1999), stopy staršieho osídlenia, ktoré sa nachádzalo asi 600 m na juh od hospodárskeho dvora firmy Agrotauris (bývalé JRD), v polohe Lapoš I. Našli sa koncentrácie črepov a mazanice, ktoré priradili kultúre s východnou lineárnou keramikou, pilinskej a kyjatickej kultúre a včasnému až vrcholnému stredoveku (Nevizánsky/Ožďáni 1999a, 124). Neskôr tu spomenutí bádatelia previedli aj záchranný výskum a okrem sídliskových nálezov zo strednej až mladšej doby bronzovej a z včasného až vrcholného stredoveku odkryli časť deštruovanej chaty so súvislou vrstvou mazanice, náležiacej mladšiemu stupňu východnej lineárnej keramiky (Nevizánsky/Ožďáni 1999b, 125, 126). V tom istom roku trasu plynovodu v ožďianskom katastri sledovali aj I. Cheben a M. Ruttkay (1999, 69), ktorí na juh a juhovýchod od obce po oboch stranách Suchej našli črepy a mazanicu z praveku a stredoveku. Sídliskové nálezy z doby

Obr. 2. Praveké a stredoveké osídlenie východného ramena Novohradských terás. 1 – Ožďany-Lapoš (Roveň) II; 2 – Dolné Záhorany; 3 – Hrnčiarske Zalužany-Za riekou; 4 – Hrnčiarske Zalužany, bez názvu; 5 – Husiná, neurčená poloha; 6 – Nové Hony-Kostolisko I; 7 – Nové Hony-Kostolisko II; 8 – Nové Hony-Fájiho pole; 9 – Nové Hony-Mravečná dolina; 10 – Nové Hony-Veľká zem; 11 – Ožďany-Lapoš (Roveň)/Pod Bukom; 12 – Ožďany-Lapoš (Roveň) I; 13 – Ožďany-Buk; 14 – Ožďany-Záhorie/Pod Bukom; 15 – Ožďany, bez názvu; 16 – Ožďany, JRD; 17 – Ožďany-Lapoš (Roveň) I, JRD; 18 – Ožďany-Pod vinicou; 19 – Ožďany-Pozemok/Hét hársfa; 20 – Ožďany-Pod Bukom/Pieskovňa; 21 – Ožďany-Nad mlynom; 22 – Ožďany-Za kaštieľom; 23 – Ožďany-Sušany, Farský vrch/Prášnica; 24 – Poltár-Dolná Prievara; 25 – Sušany, bez názvu; 26 – Sučany, intravilán (pri dome V. Pisára); 27 – Sušany-Prášnica (1200 m JZ od kóty 275); 28 – Veľké Dravce-Filipova Pustatina; 30 – Veľké Dravce-Starý majer; 31 – Veľké Dravce-Maňa. Legenda: žltá – neolit; oranžová – eneolit; zelená – doba bronzová; červená – doba rímska; hnedá – stredovek; červená línia – okraj terás.

Obr. 3. Ožďany-Lapoš II. 1 – situovanie obce (trojuholník) v Juhoslovenskej kotline a v Novohradských terasách (hrubšia linka); 2 – pohľad na lokalitu zo západu.

bronzovej a zo stredoveku pochádzajú aj z polohy Nad mlynom, severne od družstva (Bialeková 1958b; Fottová 2006, 79). Výskum, ktorým sa zaoberá predložená štúdia, sa uskutočnil v polohe Lapoš II.

Z vyššie uvedených údajov a z mapovania lokalít (obr. 2) vyplýva, že v katastri Ožďian, a to práve v Lapoši či v jeho bezprostrednom okolí, sa nachádza fažisko staršieho osídlenia mikroregiónu. Obec dnes administratívne spadá pod okres Rimavská Sobota Banskobystrického kraja a kedysi patrila do Gemerskej župy. Leží na východnom okraji východného ramena Novohradských terás, podcelku Lučeneckej kotliny, ktorá tvorí západnú časť Juhoslovenskej kotliny (obr. 3). Novohradské terasy sú poriečnou dnovou časťou Lučeneckej kotliny a tvoria ich aj terasové plošiny Suchej. Majú ráz roviny až mierne zvlnenej pahorkatiny s amplitúdou reliéfu do 100 m v nadmorskej výške 160–200 m (Hajko a kol. 1980, 126). Lokalita Lapoš II leží na dne ožďianskeho údolia na východnom úpätí pravobrežnej terasovej plošiny, ktorá tvorí najväčšiu časť ramena Novohradských terás. Na úseku plošiny sa zreteľne rysuje terénne

zvlnenie v polohe Nad mlynom, vzdialené asi 300 m na sever od skúmaného miesta. Na juh od neho, priamo v nive vo vzdialenosti 380, resp. 660 m, badať nízke vlny, polohy Lapoš-Pod Býkom a Lapoš I. Na východ od lokality, vo vzdialenosti asi 1 km, lemuje údolie pahorkovitý hrebeň oddeľujúci Lučeneckú a Rimavskú kotlinu. Práve z neho do kotliny vybiehajú najvýraznejšie terénne body v okolí polohy, a to ostrohy Buk a zámocký pahorok so zachyteným pravekým osídlením (obr. 2).

Spomenutú plošinu aj dno údolia tvoria fluviaálne sedimenty, terasu pleistocénne štrky, piesčité štrky a piesky s pokryvom spraší a deluviaálnych splachov. Inundáciu vytvárajú litofaciálne nečlenené nívne hliny alebo piesčité až štrkovité hliny (Maglay 2015). Skúmaná plocha 1 sa rozkladala na rozmedzí týchto dvoch terénnych útvarov. V nadloží terasy sa v týchto miestach vytvoril ostrov hnedozeme. Dno údolia pokrývajú glejové či sprievodné kultizemné čiernice. Povrch sa skláňa asi pod 1° uhlom na východ (zdroj: súbory GIS). Najvodnatejším tokom daného priestoru je spomínaná Suchá, ktorá v zregulovanom koryte tečie približne severo-južným smerom asi 220 m na východ od plochy 1. Ešte začiatkom 19. stor. meandrovala o 300 m východnejšie, bližšie k pahorkom. Iný menší tok, Maštinský potok, ktorý na starých mapách oddeľuje terasu Lapoš od terasy Zalogoš (Roveň/Záložná), ústi sprava do Suchej asi 1800 m na juhozápad od polohy. Bližšie k nej do rieky sprava vtekajú ešte bezmenné jarky.

NÁLEZOVÉ SITUÁCIE

Jadro nálezov pochádza z koncentrácie južne od areálu hospodárskeho dvora (družstva). Situácia bola sondovaná najskôr strojom. Hĺbili sa rezy 1–10, ktoré boli široké 2,5 m. Preverený úsek bol dlhý 750 m (obr. 4: 1). V druhej etape sa odkryv sústredil na východnú časť preskúmaného pásu. Po zhrnutí zamrzutej ornice bola začistená plocha s rozmermi 115 x 45 m (plocha 1). V areáli sa rozvrhla sieť so sektormi 3 x 3 m, z ktorých niektoré boli vyberané ručne. Vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti sa napokon celá plocha očistila bagrom na podložie a vybrali sa len v podloží sa črtajúce sídliskové objekty.

V skúmanej ploche 1 tvorila nadložie 70–90 cm hrubá vrstva čiernohnedej kompaktnéj hliny hrudkovitej štruktúry s početnými pravekými intrúziami. Výraznejšie zvrstvenie pôdneho horizontu sme nepozorovali. Už v ňom sa v niektorých štvorcoch *in situ* odkryli nálezové situácie (bloky mazanice, resp. fragment veľkej zásobnice). Sídliskové jamy boli identifikované až v ílovitom podloží. Spolu bolo zachytených 19 pravekých objektov (1–11 a 13–21) a jeden novoveký (12). Len objekt 5 bol situovaný excentricky a hlbšie položený na terase (obr. 4: 1, 2).

Sídliskové jamy neboli na ploche 1 rozptýlené rovnomerne a sústreďovali sa do dvoch, príp. troch skupín. Jedna skupina zahrňovala vyhlbeniny 1–3, 9–11 v severovýchodnej časti skúmaného areálu (t. j. v sektoroch A–C/1–2), ďalšia koncentrácia objektov 6–8, 13 a 16–21 sa nachádzala v jeho juhozápadnej časti (sektory K–L/30–35). Pozdĺž južného okraja plochy sa ešte jednotlivo našli ďalšie jamy (4, 14, 15). Obraz dopĺňajú dva zhľuky keramických úlomkov, identifikované jednak v lichobežníku E16-E11-I11-G16 na ploche veľkej asi 195 m², s ťažiskom výskytu vo štvorci H11, jednak v obdĺžniku M24-M27-L27-L24 s rozlohou asi 60 m² (pozri i nižšie). Dôležitá je aj kumulácia črepov v sektore E/12, z ktorého sa podarilo zrekonštruovať vrchnú časť zásobnice (obr. 15: 5). V týchto miestach možno predpokladať existenciu ďalšieho, no v podloží nerysujúceho sa objektu.

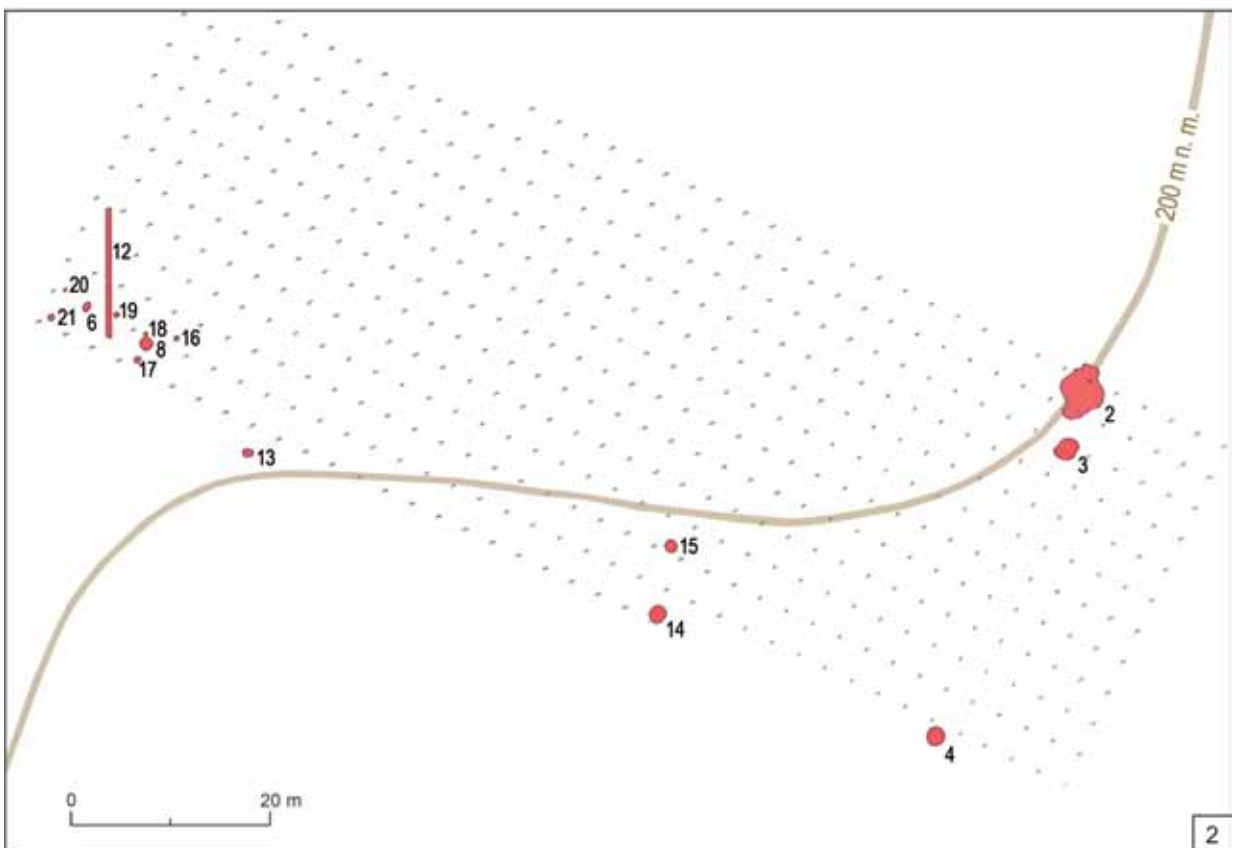
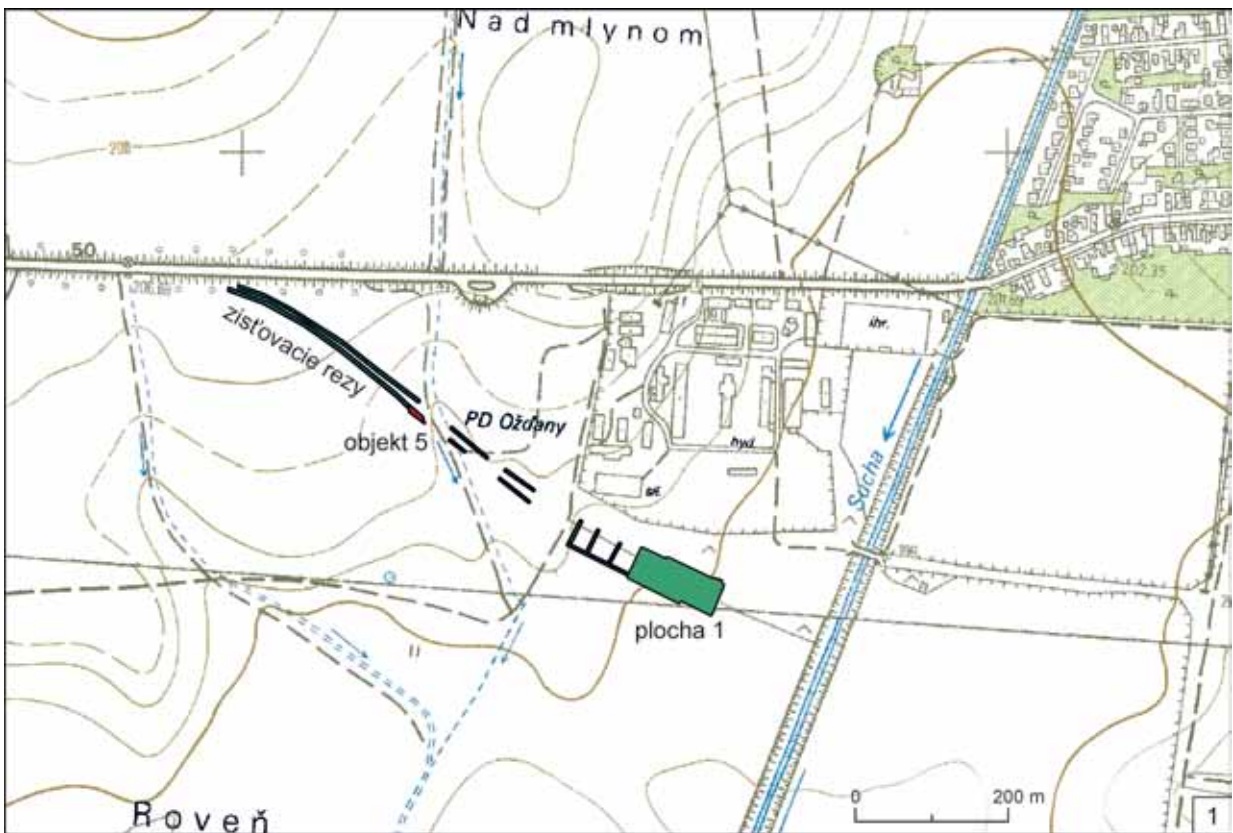
Objekt 1

Zachytený bol ešte v reze 1 a patrí ku koncentrácii zahĺbenín v severovýchodnej časti plochy. Nachádzal sa asi 1 m na SV od veľkej jamy 2. Súradnice (S-JTSK): pozri objekt 2. Úroveň zachytenia: 198,44 m n. m. Jama oválneho pôdorysu, našla sa len jej spodná časť, tvorilo ju ploché misovité dno. Zahĺbená bola do podložia. Rozmery: 0,65 x 0,55 x 0,05 m. Výplň jednotná, kohézna piesčitá hlina čiernohnedej farby (SJ 50). Interpretácia: sídlisková jama bližšie neurčená (prípadne kolová jama, vzhľadom na pozíciu objektu k výkopu 2/05). Datovanie: neurčené (obr. 7: 1). Bez nálezov.

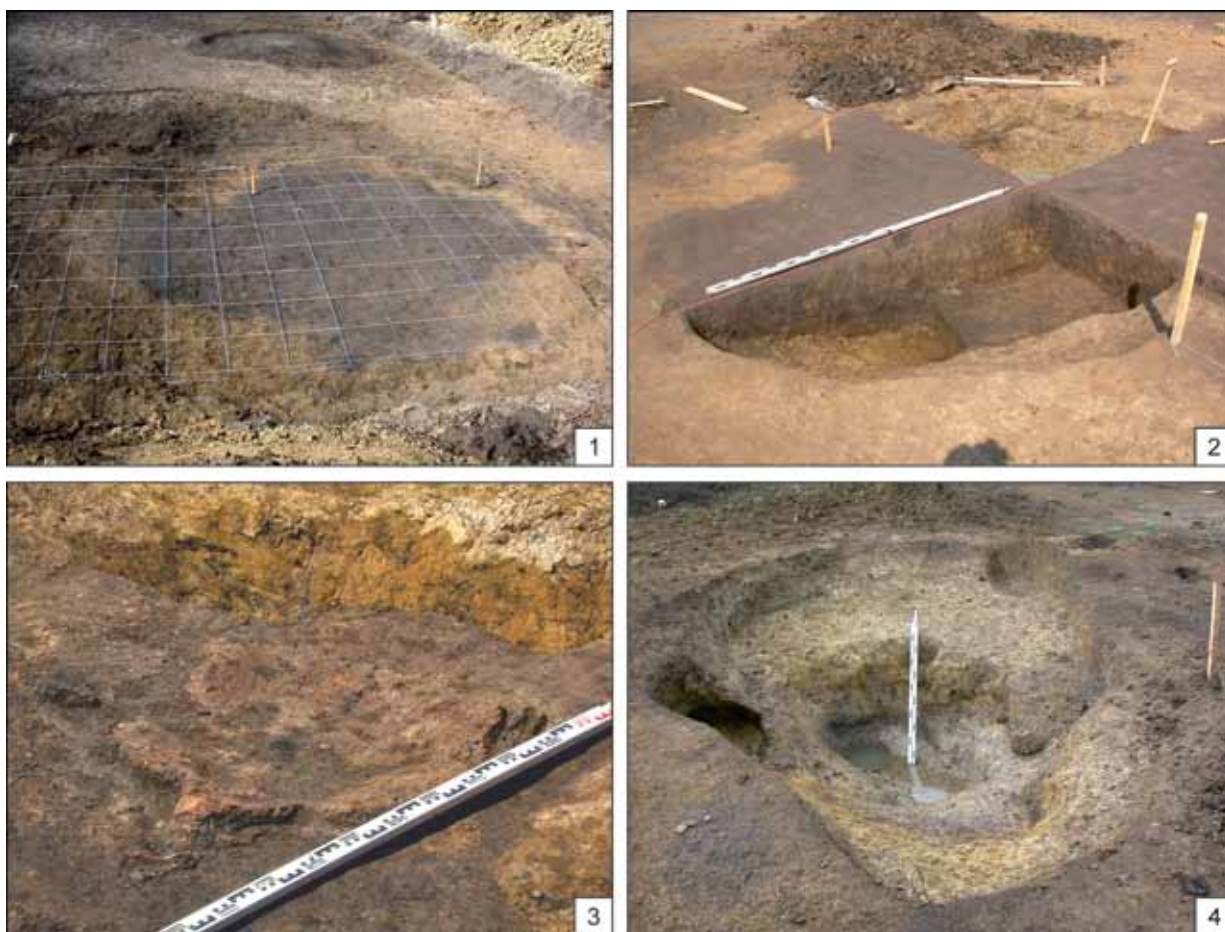
Objekt 2

Našiel sa v sektoroch A–B/1–2. V bezprostrednej blízkosti jeho hornej hrany boli identifikované protiľahlé kolové jamy 10 a 11 (jama 10 sa nachádzala vedľa juhozápadnej, jama 11 vedľa severovýchodnej steny, popis jám pozri nižšie), ktoré pravdepodobne spolu s ním patrili jednej konštrukcii. Súradnice (S-JTSK): –366385,66/–1272554,1². Úroveň zachytenia: 198,58/198,52 m n. m. V susedstve popisovaného výkopu sa našli ešte objekty 1 a 3 (objekt 1 asi 1 m na severovýchod, objekt 3 približne 2 m na juhozápad od hornej hrany), do západného cípu objektu 2 bol vhlbený výkop 9. Na úrovni zachytenia mal vaňovitý výkop približne kosoštvorcový pôdorys so zaoblenými rohmi. Mäkká

² Súradnice stredového bodu objektov.

Obr. 4. Ožďany-Lapoš II. 1 – situovanie skúmaných plôch na mape mierky 1 : 10 000; 2 – rozmiestnenie objektov na ploche 1.

Obr. 5. Ožďany-Lapoš II. Fotografická dokumentácia sídliskových jednotiek. 1, 2, 4 – celkový pohľad na objekt 2; 3 – detail objektu 2 s prepálenou vrstvou SJ 55.

hrana dna mala oválny obrys, steny boli na severnej strane stupňovité, na južnej priame šikmé, dno ploché, približne do stredu dna bola vhlbená kolová jama. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: dĺ. 4,6 m, š. 3,2 m, hĺ. s kolovou jamou 1,3 m (bez nej 0,8 m). Orientácia: S – J. Zásyp tvorilo súvrstvie SJ 51 (a, b) a 52: SJ 51a, kohézna piesčitá tmavohnedá hlina vyplňala hornú časť výkopu, obdobná vrstva (SJ 51b) spodnú časť (na dne sa miešala so žltkastým ílom). Medzi nich sa vsúvala žltohnedá vrstva kompaktnej ílovej hliny (SJ 52). K nej, asi v strede objektu zdola i zhora, priliehali kruhové plochy vyhladenej mazanice, ktoré boli veľké približne 1 x 0,6 m (SJ 54) a 0,6 x 0,6 m (SJ 55), hrubé 2–4 cm. Vzhľadom na situovanie týchto mazanicových útvarov nad stredovú kolovú jamu ich pravdepodobne nemožno interpretovať ako zvyšky ohnísk, skôr spolu so SJ 52 patria k deštruovaným zvyškom nadzemných častí (steny) chaty (?). Interpretácia: snáď polozemnica. Datovanie: stredný neolit – kultúra s východnou lineárnou keramikou, skupina Tiszadob³ (obr. 5; 7: 1). Nálezy: keramika (56 ks, 1010 g, subvarianty 2a–c, 3a_v, 3b_v, 3c_v, 3d_v, 5a_v, 5b_v, 5c_v, 5d_v). V katalógu položky 32, 35, 43–45, 74, 81–85, 89, 124, 138; obr. 14: 3, 4, 8–11, 13–17; 19: 4, 8, 9), úštepová industria (6 ks; obr. 24: 9–13).

Objekt 3

Našiel sa v sektore C/1–2. Súradnice (S-JTSK): –366387,1/–1272559,8. Úroveň zachytenia: 198,52/198,44 m n. m. Misoovitý výkop mal viac-menej oválny až kosodĺžnikový obrys, dno ploché s mäkkou hranou. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: dĺ. 2,2 m, š. 1,4 m, hĺ. 0,38 m. Orientácia: JJZ – SSV. Zásyp pozostával z dvoch dominantných zložiek, severnú časť vyplňala kohézna tmavohnedá hlina (SJ 56), v južnej časti o niečo tmavšia (SJ 59). Do nej zasahovala vrstva žltohnedej ílovej hliny opäť dvoch odtieňov (SJ 57, 58). Mohlo ísť o superpozíciu dvoch sídliskových jednotiek s odlišným zásypom. Interpretácia: sídlisková jama. Datovanie: mladšia doba bronzová – pilinská kultúra (?; obr. 7: 2). Nálezy: keramika (5 ks, 53 g, sbv. 5b_v, 5d_v, 7b₂, 7c), úštepová industria (1 ks).

³ Cieľom tejto štúdie je predovšetkým oboznámiť odbornú verejnosť s nálezmi z výskumu v Ožďanoch, preto rešpektujeme zaužívanú terminológiu a problémom taxonometrie či problémom chronológie zachádzajúcim za takto stanovený rámec práce sa nevenujeme. Napr. pod termínom „skupina Tiszadob“, resp. „Tiszadob-Kapušany“, sa aj v najnovšej zahraničnej literatúre myslí mladšia fáza vývoja spoločenstiev s kultúrou východnej lineárnej keramiky (Csengeri 2014; Kozłowski et al. 2014, 42).

Obr. 6. Ožďany-Lapoš II. Fotografická dokumentácia sídliskových jednotiek. 1 – celkový pohľad na objekt 14; 2 – detail objektu 14 s nálezom bronzového dláčka.

Objekt 4

Zachytil sa v sektore L/1–2. Súradnice (S-JTSK): –366400,08/–1272588,3. Úroveň zachytenia: 198,72/198,69 m n. m. Hruškovitý výkop mal na úrovni zachytenia kruhovitý obrys, steny zalomené (zo spodného kónusu vlastnej jamy sa zalomením roztváralo lievikovité hrdlo), dno ploché s ostrou hranou. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: pr. ok. 1,4 m, pr. dna 1,4 x 1,8 m, hl. 0,6 m. Zásyp mal jednotný výkop. Tvorila ho kohézna čiernohnedá hlina (SJ60), do ktorej sa miešal materiál zo spadnutej steny a dna (SJ 61, 62). Nálezy: keramika (17 ks, 183 g; sv. 1a, 1c, 3a₃, 3b₃, 3c₄, 5a₃, 5b₁₀, 5b₃, 5b₈, 5₃–₃); v katalógu položka 30; obr. 13: 19). Interpretácia: zásobná jama. Datovanie: mladšia doba bronzová – mladšia pilinská/kyjatická kultúra (obr. 7: 3).

Objekt 5

Našiel sa na ploche 2, ktorá bola vzdialená asi 350 m na SZ od plochy 1. Súradnice (S-JTSK): –366768,11/–1272337,4. Úroveň zachytenia: 202,96/202,94 m n. m. Misovitá terénna depresia mala nepravidelný obrys, steny priame šikmé, ploché dno od stien nebolo odčlenené zreteľnou hranou. Zahĺbená (?) bola do podlažia. Rozmery odkrytej časti: dl. 20,4 m, š. 6 m, hl. 0,9 m. Orientácia: JV – SZ. Jama mala jednoliaty zásyp (SJ 63). Pri vyberaní sa nepodarilo identifikovať prípadné viaceré fázy zanášania, hoci v sporadických intrúziach sa rozlíšili prinajmenšom dva sídliskové horizonty (mladší, rímsky materiál sa našiel v hornej časti výplne, praveké črepy najmä tesne nad dnom objektu). Tvorila ho kohézna tuhá sivohnedá hlina, „mramorovaná“ červenkastými železitými žilkami. Jama sa nevybrala celá a južnou časťou zasahovala mimo skúmanej plochy. Severnú časť prevrstvila planírka navrhovaná pri hĺbení susedného odvodňovacieho kanála. Nálezy: keramika (62 ks, 1110 g; sv. 1a–c, 3a₂–₃, 3c₄, 5a₃, 5b₄, 7b₃, 7c, 13a, 13c, 15a, 17a. V katalógu položky 9, 98, 147, 150–155; obr. 12: 10; 20: 28; 20: 17–22; 21: 12), drobné predmety. Interpretácia: exploatačná jama alebo prirodzená terénna depresia. Datovanie: spodná časť zásypu mladšia doba bronzová, horná časť zásypu doba rímska (obr. 8: 1).

Objekt 6, 7

Našiel sa v sektore K/33 plochy 1. Súradnice (S-JTSK): –366484,27/–1272545,7. Išlo o pravidelný oválny mazanicový útvar ľahko preliačený so zhrubnutým okrajom, ktorý pozostával z dvoch vrstiev, asi 4 cm hrubých. Hornú tvorila kompaktná vrstva väčších mazanicových hrúd, spodnú vytvárala vrstva drobných mazanicových hrudiek premiešaných s hlinou a uhlíkmi. Objekt ležal ešte v nadloží, podorníči, tesne nad stykom tejto vrstvy s podlažím. Rozmery: dl. 1,7 m, š. 0,8 m, hl. 0,08–0,1 m. Orientácia: SZ – JV. Nálezy: keramika (12 ks, 160 g; sv. 1b, 3b₃–₃, 3c₄, 3d₃, 5b₃, 5b₈–₁₀), mazanica. Interpretácia: (?). Datovanie: mladšia doba bronzová – mladšia pilinská/kyjatická kultúra (?).

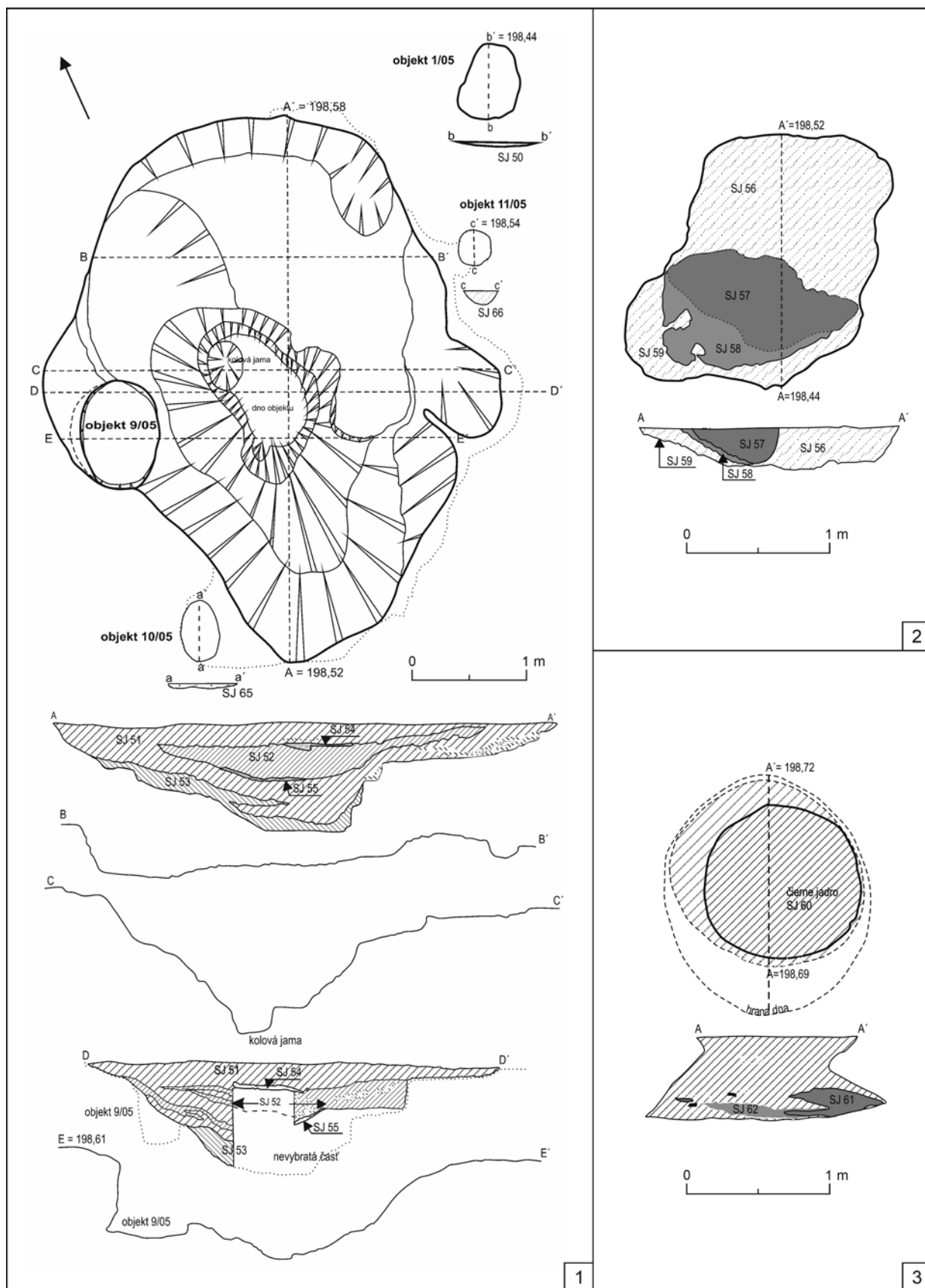
Objekt 8

Našiel sa v sektore K/30-31. Súradnice (S-JTSK): –366478,35/–1272549,4. Opäť išlo o zhhluk mazanicových hrudiek uložených v jednej vrstve. Nemožno úplne vylúčiť, že zhhluk predstavoval hornú vrstvu zásypu jamy, ktorú sme v podlaží nespozorovali. Nálezy: keramika (12 ks, 317 g; sv. 1a–b, 3a₃, 5b₄, 5b₈, 5c₃). V katalógu položky 39 a 40; obr. 17: 6, 7), mazanica. Interpretácia: (?). Datovanie: snáď mladšia doba bronzová, mladšia pilinská/kyjatická kultúra.

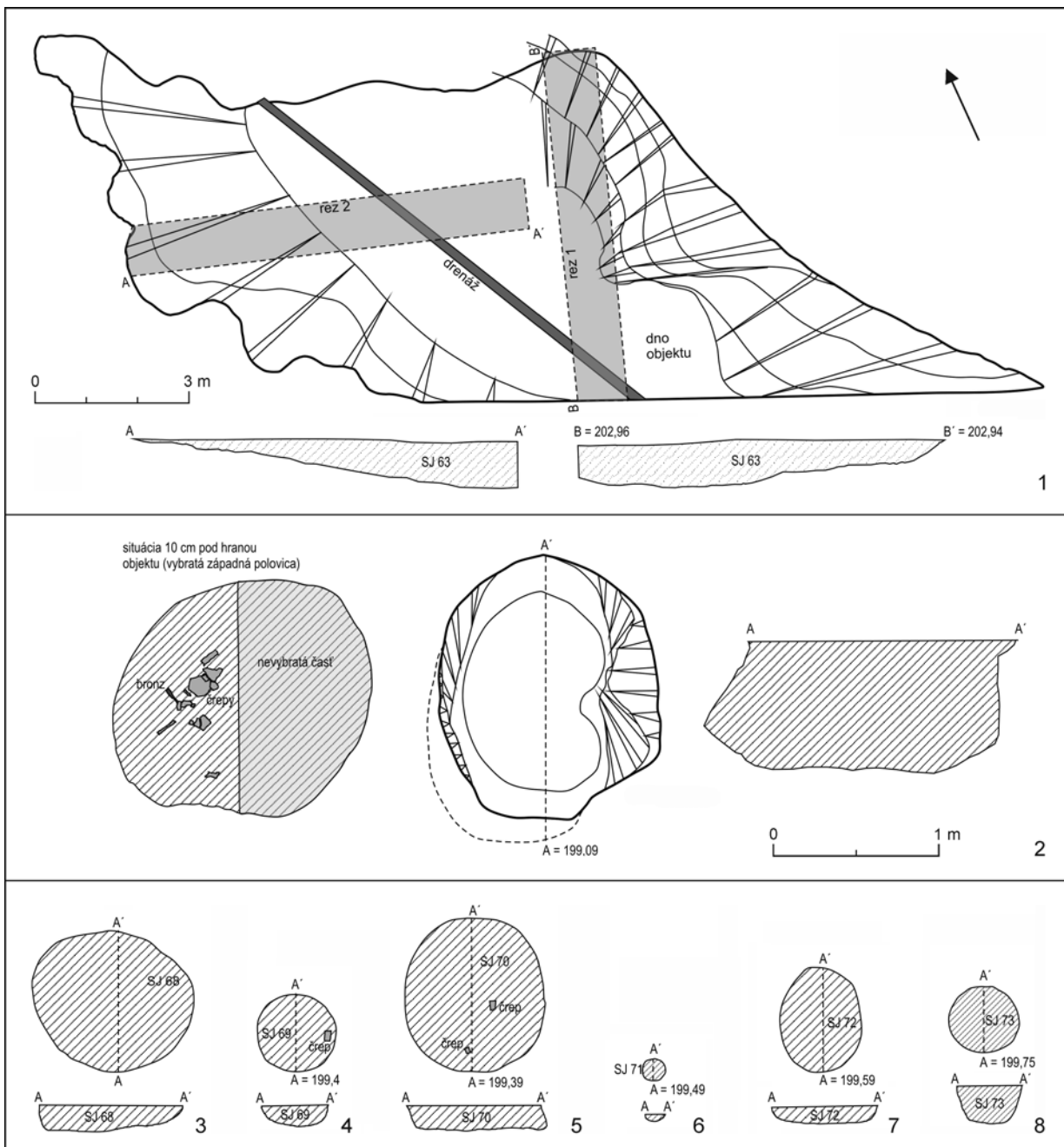
Objekt 9

Odkryl sa v sektore A/2–3 pri vyberaní objektu 2. Spozorovaný bol v hĺbke asi 0,4 m od úrovne zachytenia spomenutej zahĺbeniny, a to v jej západnom cípe. Súradnice (S-JTSK): pozri objekt 2. Vakovitý výkop v žltohnedej

Obr. 7. Ožďany-Lapoš II. Kreslená dokumentácia sídliskových jednotiek. 1 – objekt 1, 2, 9, 10; 2 – objekt 3; 3 – objekt 4.

Obr. 8. Ožďany-Lapoš II. Kreslená dokumentácia sídliskových jednotiek. 1 – objekt 5; 2 – objekt 14; 3 – objekt 15; 4 – objekt 16; 5 – objekt 17; 6 – objekt 18; 7 – objekt 19; 8 – objekt 21.

zásypovej vrstve (SJ 52) tohto objektu sa črtal ako tmavší ovál, mal priame mierne zošikmené steny a rovné okrúhle dno s ostrou hranou. Zahĺbený bol do zásypu objektu 2. Rozmery: pr. 0,8 m, hĺ. 0,6 m. Zásyp bol jednoliaty, tvorila ho kohézna piesčitá čiernohnedá hlina. Nálezy: keramika (1 ks, 5 g; sv. 3c₁). Interpretácia: sídlisková jama (zásobná?). Datovanie: mladšia doba bronzová – pilinská kultúra (?; obr. 7: 1).

Objekt 10

Našiel sa v sektore B/2. Súradnice: (S-JTSK) pozri objekt 2. Z oválneho výkopu sa zachytilo len ploché misovité dno zahĺbené do podlažia. Situovaný bol do tesnej blízkosti juhozápadnej hrany objektu 2, s ktorým mohol tvoriť jednu stavebnú konštrukciu. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: dĺ. 0,55 m, š. 0,3 m, hĺ. 0,04 m. Orientácia: S – J. Jednotný zásyp tvorila kohézna čiernohnedá hlina. Bez nálezov. Interpretácia: kolová jama. Datovanie: stredný neolit – kultúra s východnou lineárnou keramikou, skupina Tiszadob (obr. 7: 1).

Objekt 11

Pendant objektu 10 sa našiel v sektore A/2 pri severovýchodnej hrane objektu 2, s ktorým mohol tvoriť jednu stavebnú konštrukciu. Súradnice: (S-JTSK) pozri objekt 2. Z kruhového výkopu sa opäť zachytilo len misovité dno zahĺbené do podlažia vyplnené čiernohnedou hlinou. Rozmery: pr. 0,3 m, hl. 0,12 m. Bez nálezov. Interpretácia: kolová jama. Datovanie: stredný neolit – kultúra s východnou lineárnou keramikou, skupina Tiszadob (obr. 7: 1).

Objekt 12

Líniový objekt pretínal sektory H/35, I/35, I/34, J/33, J/34, K34, K33 a L/33. Súradnice (S-JTSK): –366482,21/–1272539,7. Výkop vakovitého profilu mal priame ľahko zošíkmené steny a rovné dno s oblou hranou. Odkryl sa v dĺžke asi 18 m. Na úrovni bol široký približne 0,7 m, dno malo šírku asi 0,4 cm. Orientácia: S – J. Zahĺbený bol do sídliskovej vrstvy, od ktorej sa odlišoval svetlejším (stredne sivým) sfarbením. Do podlažia zasahoval len dnom. Hornú časť zásypu tvorila hutná tmavosivá hlina zmiešaná s riečnym štrkom, spodnú hutná tmavohnedá hlina. Nálezy: keramika (10 ks, 432 g; sbv. 1b, 3b₃, 5a₃, 5b₁₀, 5c₃, 12b, 13c, 17c. V katalógu položky 132, 146, 148, 149; obr. 20: 9; 21: 9–11). Interpretácia: odvodňovací výkop. Datovanie: 17.–18. stor. (?).

Objekt 13

Našiel sa v sektore N/27. Súradnice (S-JTSK): –366468,3/–1272560,2. Zhluk väčších mazanicových hrudiek uložených v jednej vrstve, snáď fragment spadnutej steny. Vypreparovali sa v sídliskovej vrstve. Rozmery: dl. 1,0 m, š. 0,5 m. Orientácia: SV – JZ. Nálezy: keramika (15 ks, 616 g; sbv. 1b–c, 3b₃, 3b₃, 3c₃–₄, 3d₂, 5a, 5c₃, 5c₅. V katalógu položka 24; obr. 16: 12), mazanica. Interpretácia: deštrukčná vrstva. Datovanie: mladšia doba bronzová – mladšia pilinská/kyjatická kultúra.

Objekt 14

Našiel sa v sektore L-M/12. Súradnice (S-JTSK): –366427,65/–1272576,2. Úroveň zachytenia: 199,09 m n. m. Vakovitý výkop mal na úrovni zachytenia oválny obrys, steny mal takmer zvislé, nad dnom sa však kónicky rozširovali, dno bolo ploché s vcelku ostrou hranou. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: dl. 1,6 m, š. 1,4 m, hl. 0,8 m. Orientácia: JZ – SV. Zásyp mal jednotný, viacero zásypových vrstiev sa nepozorovalo ani v profile, ani pri vyberaní. Napriek tomu sa v hĺbke 7–10 cm od úrovne zachytenia vyskytla väčšia kumulácia črepov spolu s bronzovými predmetmi. Antropogénne prímеси sa objavovali až po dno objektu, zásyp tvorila kohézna čiernohnedá hlina (SJ 67). Nálezy: keramika (36 ks, 2246 g; sbv. 1b–c, 3a₃, 3b₃–₅, 3c₃, 5a₃, 5a₃, 5b₆, 5b₁₀, 5c₄, 5c₆, 6b₃, 7a₁–₂, 7c. V katalógu položky 10, 31, 67, 68, 73; obr. 12: 11; 13: 20; 16: 16, 17; 17: 9), mazanica, zvieracie kosti, drobné predmety (aj bronz; obr. 26: 3–5). Interpretácia: zásobná jama. Datovanie: mladšia doba bronzová – mladšia pilinská kultúra (obr. 6; 8: 2).

Objekt 15

Odkryl sa v sektore J-K/12. Súradnice (S-JTSK): –366426,33/–1272569,4. Misovitý výkop mal na úrovni zachytenia približne kruhový obrys, zachytilo sa z neho ploché dno s mäkkou hranou. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: dl. 1,0 m, š. 0,8 m, hl. 0,15 m. Orientácia: JZ – SV. Zásyp mal jednotný, tvorila ho kohézna čiernohnedá hlina (SJ 68). Bez nálezov. Interpretácia: sídlisková jama. Datovanie: mladšia doba bronzová – mladšia pilinská/kyjatická kultúra (?; obr. 8: 3).

Objekt 16

Našiel sa v sektore L/31. Súradnice (S-JTSK): –366475,33/–1272548,8. Úroveň zachytenia: 199,4 m n. m. Misovitý výkop mal na úrovni zachytenia kruhový obrys, zachytilo sa z neho ploché dno s mäkkou hranou. Rozmery: pr. 0,4 m, hl. 0,11 m. Zásyp mal jednotný, tvorila ho kohézna čiernohnedá hlina (SJ 69). Nálezy: keramika (1 ks, 35 g; sbv. 5b₃). Interpretácia: kolová jama (?). Datovanie: mladšia doba bronzová – pilinská kultúra (?; obr. 8: 4).

Objekt 17

Nachádzal sa v sektore L-M/31. Súradnice (S-JTSK): –366479,22/–1272551. Úroveň zachytenia: 199,39 m n. m. Vaňovitý výkop mal oválny obrys, našlo sa z neho ploché dno s mäkkou hranou a zošíkmenými stenami. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: dl. 0,92, š. 0,8 m, hl. 0,16 m. Zásyp mal jednotný, tvorila ho kohézna čiernohnedá hlina (SJ 70). Nálezy: keramika (6 ks, 68 g; sbv. 3c₄, 5b₃, 5c₄, 5c₆, 5d₄). Interpretácia: sídlisková jama. Datovanie: mladšia doba bronzová – mladšia pilinská/kyjatická kultúra (?; obr. 8: 5).

Objekt 18

Našiel sa v sektore L/31. Súradnice (S-JTSK): –366478,4/–1272548,4. Úroveň zachytenia: 199,49 m n. m. Misovitý výkop mal na úrovni zachytenia kruhový obrys, zachytilo sa z neho len misovité ploché dno s mäkkou hranou. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: pr. 0,12 m, hl. 0,04 m. Zásyp mal jednotný, tvorila ho kohézna čiernohnedá hlina (SJ 71). Bez nálezov. Interpretácia: kolová jama. Datovanie: mladšia doba bronzová – mladšia pilinská/kyjatická kultúra (?; obr. 8: 6).

Objekt 19

Zachytený bol v sektore L/33. Súradnice (S-JTSK): –366481,32/–1272546,5. Úroveň zachytenia: 199,59 m n. m. Misovitý výkop mal oválny obrys, našlo sa z neho ploché dno s mäkkou hranou. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: dl. 0,6, š. 0,5 m, hl. 0,13 m. Zásyp mal jednotný, tvorila ho kohézna čiernohnedá hlina (SJ 72). Nálezy: keramika (1 ks, 44 g;

sbv. 1b. V katalógu položka 11; obr. 12: 3). Interpretácia: sídlisková jama. Datovanie: mladšia doba bronzová – mladšia pilinská/kyjatická kultúra (?; obr. 8: 7).

Objekt 20

V sektore L/34 sa v podloží identifikoval výkop, ktorý sa však pri preparovaní zoškrabal. Súradnice (S-JTSK): –366486.41/–1272544. V prípade tejto stratigrafickej jednotky mohlo ísť o kolovú jamu.

Objekt 21

Našiel sa v sektore M/35. Súradnice (S-JTSK): –366487,79/–1272546,7. Úroveň zachytenia: 199,75 m n. m. Misovitý výkop mal na úrovni zachytenia okrúhly obrys, našlo sa z neho ploché dno s mäkkou hranou. Zahĺbený bol do podlažia. Rozmery: pr. 0,4 m, hl. 0,23 m. Zásyp mal jednotný, tvorila ho kohézna čiernohnedá hlina (SJ 72). Nálezy: keramika (5 ks, 97 g; sbv. 1d, 3b₄, 5c₄, 5c₆, 7c). Interpretácia: kolová jama. Datovanie: mladšia doba bronzová – mladšia pilinská/kyjatická kultúra (?; obr. 8: 8).

Pri hodnotení popísaných nálezových situácií je potrebné upozorniť na dve skutočnosti. Z väčšej časti sa zo zdokumentovaných výkopov zachytili len ich dná, to znamená, že povrch pôvodného terénu sa musel nachádzať o niečo vyššie a zodpovedal približne výškam nedávnej súčasnosti (dnes už je zdvihnutý cestným násypom). Dobře to dokumentuje situácia objektu 2, ktorého nosné koly by pri zdokumentovanej hĺbke predpokladaných kolových jám (obj. 10 a 11) neboli stabilné. Výkopy sa väčšou časťou objemu nachádzali v nadložnom pôdnom horizonte, ktorý tak vzhľadom na početné sídliskové intrúzie možno aspoň sčasti považovať za druhotný antropogénny výtvor pravekého pôvodu (s erodovanou hornou časťou). Na druhej strane v skúmanom priestore došlo k radikálnej premene vodného režimu. Za súčasných podmienok by hlbšie výkopy nemohli plniť svoju funkciu, pretože by boli zatápané spodnou vodou, ako sa to dialo počas nášho výskumu. Z toho možno vyvodíť poznatok, že sídliská sa zakladali buď v suchších klimatických periódach (aspoň v iných ročných obdobiach, *eo ipso* museli byť sezónne), alebo sa reguláciou koryta Suchej a melioráciou polí dodatočne zamokrili pôdy (?). Neolitický objekt 2 či objekt 14 z doby bronzovej pravidelne zaplavovala spodná voda.⁴

Z vyššie uvedeného popisu vyplýva, že zdokumentované nálezové situácie možno rozdeliť do viacerých skupín. Našli sa zhluky mazanicových hrúd, ktoré asi pochádzali z nadzemných častí stavieb v ich bližšom či vzdialenejšom okolí, výkopy niekoľkých typov, teda kolové jamy (tak možno interpretovať zahĺbeniny menších rozmerov), väčšie sídliskové jamy neučeného typu (výkopy 15, 17) a zásobné jamy (k nim možno priradiť výkopy 4, 14 a asi aj 9). Zvláštny prípad predstavovala zahĺbenina 2 a napokon osobitý charakter mal aj novoveký výkop 12, pravdepodobne odvodňovacia struha (okrem nej sa na ploche zachytili i výkopy recentného drenážneho systému).

Zachytené výkopy neboli na ploche rozptýlené pravidelne, ale koncentrovali sa do dvoch výraznejších zoskupení, jedno z nich sa nachádzalo na severovýchodnom okraji skúmanej plochy. Tvoril ho výkop 2 a jeho satelity 1, 3, 10 a 11. Do zásypu jamy bol ešte vhlbený objekt 9. Podľa nálezových okolností a datovania zásypu však jamy 3 a 9 pravdepodobne nepatrili k tomu istému, teda neolitickému horizontu osídlenia lokality a boli mladšie (snáď náležali pilinskému či kyjatickému sídlisku). Otázne zostáva datovanie jamy 1, z ktorej sa zachytilo úplné dno bez významných nálezov. Z rozostavenia jám 10 a 11 do jednej línie, takmer kolmej na pozdĺžnu os výkopu 2, sa zdá, že k nemu mohli náležať, no treba podotknúť, že stredová kolová jama výkopu z tejto priamky vybočovala. Vlastná jama pomerne veľkých rozmerov mala vcelku pravidelný obrys (pozri vyššie), no stupňovité dno. Jeho tvar však podľa nás ovplyvnil výkop pre nosný stredový kôl, ktorý neolitickými nástrojmi nebolo úplne jednoduché vykopať. Vzhľadom na stratigrafické pomery (uloženie SJ 52 s prepáleným povrchom i dnom; SJ 54, 55) usudzujeme, že spodný stupeň bol po osadení stĺpu zasypaný, aby sa zabezpečila stabilita tohto piliera. Zahĺbenina tak mohla mať počas svojej existencie položené dno vyššie ako nami vybratý negatív, na druhú stranu mala pôvodne asi aj vyššie steny (súdiac podľa nivelety dien jám 10 a 11) a bola zastrešená.

Nálezy zo zásypu datujú výkop do stredného neolitu, materiál náleží najskôr variantu Tiszadob východnej lineárnej keramiky (ďalej VLK). Hoci starší predpoklad, že populácie VLK si neosvojili výstavbu veľkých nadzemných domov (Šiška 1989, 45), vyvrátili veľkoplošné výskumy na viacerých lokalitách v severovýchodnom Maďarsku (Domboróczy *et al.* 2017, 3/14 a nižšie, obr. 1; 5; 6). Obdoby k objektu 2 sa nachádzajú, aj keď nie často, práve na sídliskách tejto kultúry. K zemniciam náleží objekt 2 zo sídliska VLK v Michalovciach (trojdielna alebo viacdielna sídlisková jama s kozubom, max. š. 528 cm, preskúmaná

⁴ Podobná skúsenosť so spodnou vodou sa opakovala pri vyberaní nižšie položených sídliskových jám na pilinskom sídlisku, rozloženom sčasti na obdobnej nízkej terase v katastrach Stránskej a Fygy, ktoré sme skúmali s E. Fottovou v sezónach 2006 a 2007.

dĺ. 540 cm, šlo asi o zemnicu so slabo sa zvažujúcim dnom; Šiška 1989, 42–45, obr. 6; tab. I. 4) a objekt 3 (dvojdielna sídlisková jama s rozmermi 720 x 380 x 60 cm mala v skutočnosti štvorcový pôdorys, asi zemnica so šiestimi kolovými jamkami po obvode, mohlo ísť o dielňu; Šiška 1989, 45, obr. 7, tab. I: 3). Analógie sa napokon nachádzajú aj za maďarskou stranou hranice (Korek 1977, obr. 2; 4; Makkay 1978, obr. 1; 2). Zemnice tohto typu sa vyskytli aj v bukovo-horskom prostredí. Z výskumu S. Šišku na hospodárskom dvore v Zemplínskych Kopčanoch k nim patrí objekt 6, nepravidelná oválna jama veľká asi 766 x 550 cm. Rozdelená je na tri časti, ktorej západná ľadvinovitá časť mala oblú až kónické steny a bola pomerne hlboká (až 100 cm). Uprostred mala kolovú jamu s priemerom 40 a hĺbkou 43 cm (Hreha 2015, 198, 199; tab. XLIII). R. Hreha (2015, tab. 14) ju klasifikuje ako objekt typu XI a domnieva sa, že jamy tohto typu mali skôr výrobný charakter. V podstate však ide o bližšie nešpecifikované objekty (Hreha 2015, 22, 35). Sídliskovými pomermi neolitu Spiša sa zaoberal M. Soják (2000, 242), ktorý uvádza, že tu, rovnako ako v Malopoľsku, predstavujú jamy s pozostatkami kolov či ohnísk jeden z fenoménov malých „filiálnych“ osád s jedným či viacerými objektmi tohto typu. Citované analógie potvrdzujú skutočnosť, že okrem zmienených dlhých kolových domov sa na stredoneolitických sídliskách hornej Tisy vyskytoval aj iný typ stavebnej konštrukcie, zemnica. Možno súhlasí so S. Šiškom (1989, 46), že takéto zahĺbeniny predstavujú zvyšky menších chat. Otázne je, či ide o výrobný alebo obytný charakter. Nemožno však vylúčiť ani ich *ad hoc* obytnú funkciu, prevádzka neolitických komunít si určite vyžadovala rôznorodé aktivity spojené s dlhším pobytom jej členov mimo komunitných areálov, kde by však výstavba veľkých konštrukcií (kolových domov) bola neekonomická. S existenciou sezónnych satelitov treba rátať aj v modeli neolitického osídlenia horného Potisia, naposledy predstavenom maďarskými autormi (Domboróczy et al. 2017, 3/14 a nižšie). Je tu predpoklad, že ani neolitické komunity neboli úplne autarkné (stopy nadkomunitných interakcií pozri napr. Kozłowski et al. 2014). V prípade Oždian možno pri súčasnom stave výskumu rátať s oboma verziami. Sídlisko, ku ktorému chata patrila, malo sezónny charakter alebo sa na „lapošskej“ terase nachádzala materská osada. Objekt 2 bol umiestnený na jej perifériu a mal skôr hospodársky účel.

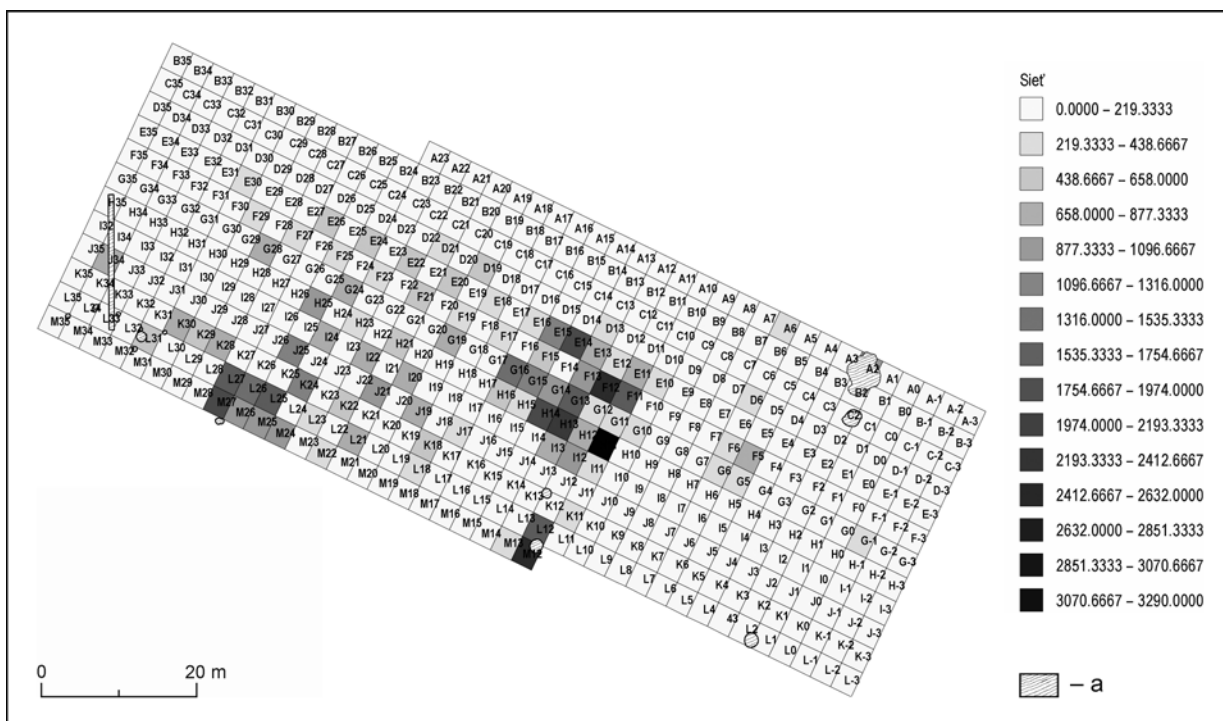
Ďalšie zoskupenie sídliskových objektov na ploche 1 v Ožďanoch-Lapoši II sa nachádzalo na jej juhozápadnom okraji. Tvorili ho väčšie i menšie jamy 16–21 a bloky mazanice 6 a 8. Tomuto zhľuku nemožno prisúdiť jednoznačnú funkciu. Niektoré jamy mohli predstavovať aj „univerzálny“ sídliskový výkop, iné (napr. objekty 16, 20?, 21) kolové jamy. Zdá sa, že v týchto miestach stála nadzemná kolová stavba, z ktorej mohli pochádzať aj zmienené mazanicové bloky (zrejme nešlo o zvyšky ohnísk či pecí), avšak zmienené jamy v obryse pravidelnú štruktúru nevytvárali. Prípadná stavba pravdepodobne zasahovala mimo skúmanú plochu. Datovať ju možno najskôr do mladšej doby bronzovej a náležala pilinsko-kyjatickému sídlisku.

Ak pominieme drenážne struhy, posledným typom sídliskového objektu na skúmanej ploche boli tzv. zásobné jamy. Práve tie patrili k skupine rozptýlených výkopov pozdĺž južného okraja plochy (SJ 4 a 14). K spomenutému typu sa hlásia kuželovitým tvarom a lievikovitým hrdlom (takúto profiláciu stien mala najmä jama 4, jama 14 tak výrazne tvarovaná nebola). Tento typ výkopu býva pomerne hojne zastúpený na otvorených pilinských sídliskách v Juhoľstovskej kotline (Figa, Včelince), ale v odbornej literatúre sa objavuje aj spochybňujúci názor na funkciu sídliskových jám ako zásobníč (Neustupný 1995, 200 a nižšie). Na druhú stranu možno etnografickými príkladmi spoľahlivo doložiť, že takéto využitie jám bolo normálnym prejavom sídliskového života archaických poľnohospodárskych spoločností (Bushnell 1922, 123; Wilson 1917, 87–97). Tento účel pravdepodobne plnili aj zmienené oždianske jamy. Typickou ukážkou zásobnice je najmä jama 4. Obe pravdepodobne náležali pilinsko-kyjatickému sídlisku.

Sídliskové objekty, zdokumentované na ploche 1 v Ožďanoch-Lapoši II, najpravdepodobnejšie náležia dvom najvýraznejším sídliskovým horizontom zdokumentovaným na lokalite. Zvyšky chaty patria osade neolitickej skupiny Tiszadob (objekt 2), ostatné výkopy pilinsko-kyjatickému sídlisku. Jamy patriace iným obdobiam, reprezentovaným v nálezovom fonde napr. keramikou badenskej kultúry (pozri nižšie), sa identifikovať nepodarilo (ak k nej nepatrila zahĺbenina 3 s nevýrazným nálezovým materiálom subvariantu 5b₄, 5d₅, 7b₂, 7c). Podobne sa tu nedoložili ani sídliskové objekty z raného či vrcholného stredoveku.

NÁLEZOVÝ MATERIÁL

Základ hnuiteľného nálezového inventára z Lapoša predstavuje keramika. Okrem nej sa na skúmanej ploche sporadicky vyskytli kovové predmety a kamenná industria, resp. zvieracie kosti, početnejšie boli zastúpené hrudy mazanice (miestami tvorili kompaktné zhľuky). Vzhľadom na veľkú prevahu zvyškov keramického riadu v súbore sa jeho zhodnotenie musí opierať najmä o analýzu tohto črepového materiálu.

Obr. 9. Ožďany-Lapoš II. Plocha 1. Hmotnosť keramického materiálu podľa skúmaných sektorov. Legenda: a – sídliskové objekty.

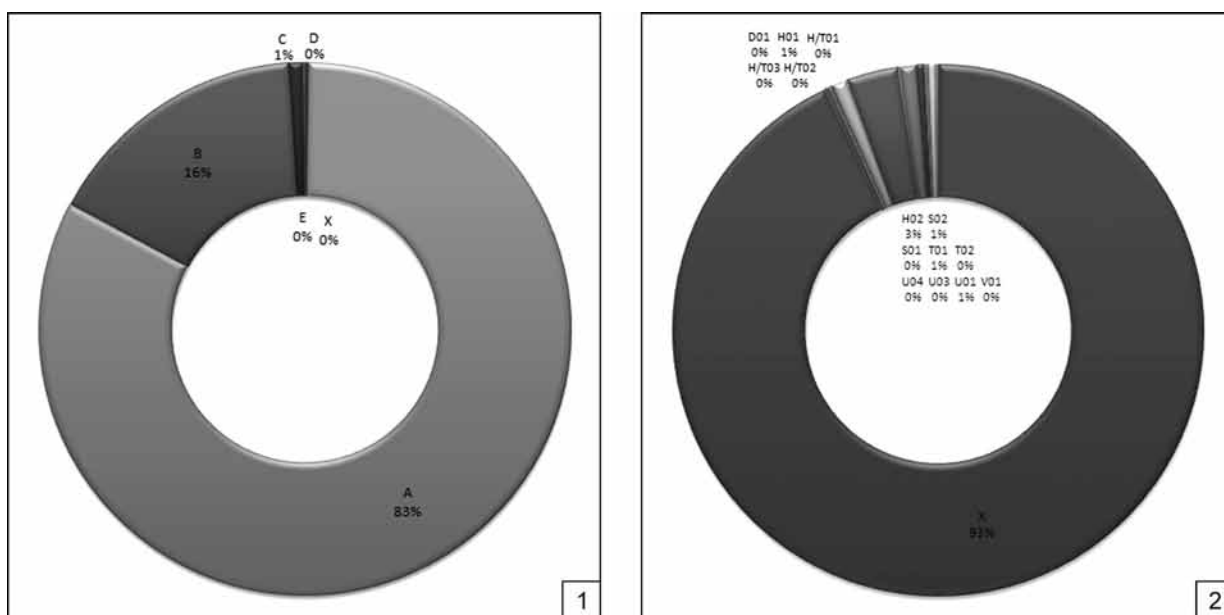
Keramika

Stav fondu

Vyššie popísané podmienky a priebeh výskumu do značnej miery ovplyvnili charakter keramického súboru, predovšetkým jeho veľkosť. Strojným zhrňaním zamrznutej ornice sa súbor zredukoval o nálezy z povrchovej vrstvy, ktoré však práve pre ich situovanie boli v procese postdepozíčnej transformácie (Neustupný 2007, 52) najviac zničené. Naopak, ručným odkopávaním podorničia sa metódou náhodného výberu aspoň v niektorých štvorcoch (obr. 9) zachytila asi podstatná časť nálezového materiálu. Takto preskúmané sektory poskytli kostru poznatkov o výsledkoch spomenutej transformácie a rozptyle keramických fragmentov.

Pred samotnou analýzou parametrov a slohu keramických zvyškov treba uviesť, že z výskumu pochádza asi 87,5 kg črepov, ktoré sú roztriedené do 249 prírastkových položiek. Hodnotený súbor spolu obsahuje približne 9080 jedincov. Kolekciu charakterizuje pokročilý stupeň fragmentácie hlinených nádob. Väčšina črepov (83 %) náleží veľkostnej skupine A (kusy veľké do 3 x 3 cm), pätina (16 %) skupine B (do 6 x 6 cm) a iba nepatrný počet (1 %) skupine C (do 9 x 9 cm). Črepy skupiny D (do 12 x 12 cm) a E (nad 12 x 12 cm) netvoria ani 1 % hodnoteného súboru (obr. 10: 1). Vzhľadom na takýto stav zachovania neprekvapuje, že skladbu keramického fondu zo skúmanej plochy prakticky nemožno rekonštruovať. Až 93 % črepov pochádza z neznámej časti tela. K náznakovej rekonštrukcii niekoľkých jedincov tak z veľkej väčšiny poslúžili iba fragmenty horných častí nádob (časti hrdiel alebo hrdiel s podhrdlím, resp. s bruchom), ktoré však predstavujú len 4 % všetkých črepov. Aj v tomto prípade možno rekonštruovať iba časť jedincov, navyše ide o rekonštrukcie neúplné a často sporné.

V odbornej literatúre sa rozlišuje viacero druhov odpadu, a to primárny, sekundárny, terciárny a odpad *de facto* (Neustupný 1996 citovaný v Macháček 2001, 14; Sommer 1991) a „... v primárnom odpadu by sa mali nachádzať střepey přibližně stejné velikosti, které je možné z velké části slepit, v neporušeném sekundárním odpadu budou chybět velmi malé fragmenty... a velký rozptyl malých střepey, ze kterých nelze sestavit větší kusy, je typickým důsledkem rozšlapání keramiky v komunikačním prostoru... v tomto případě se může jednat o primární i sekundární odpad“ (Macháček 2001, 16), zatiaľ čo terciárny odpad vzniká tým, že odpad sekundárny je prírodnými silami premiestnený na nejaké ďalšie miesto (Neustupný 1996, 496). Fragmentácia ožďan-

Obr. 10. Ožďany-Lapoš II. Stav keramického fondu. 1 – fragmentácie keramiky; 2 – pomerné zastúpenie jednotlivých kategórií deskriptora „časť tela“. A – do 3 x 3 cm; B – 6 x 6 cm; C – do 9 x 9 cm; D – do 12 x 12 cm; E – nad 12 x 12 cm; C01 – celá nádoba alebo celý profil nádoby; D01 – podstava; H/T01 – hrdlo a podhrdlie; H/T02 – hrdlo, podhrdlie a spodok; H/T03 – hrdlo so spodkom; H01 – hrdlo; H02 – ústie hrdla; S01 – spodok; S02 – spodok a podstava; T01 – podhrdlie; T02 – podhrdlie a spodok; U01 – ucho samostatne; U03 – ucho na podhrdlí; U04 – ucho na max. výduti; V01 – výčnelok; X – neurčená časť tela.

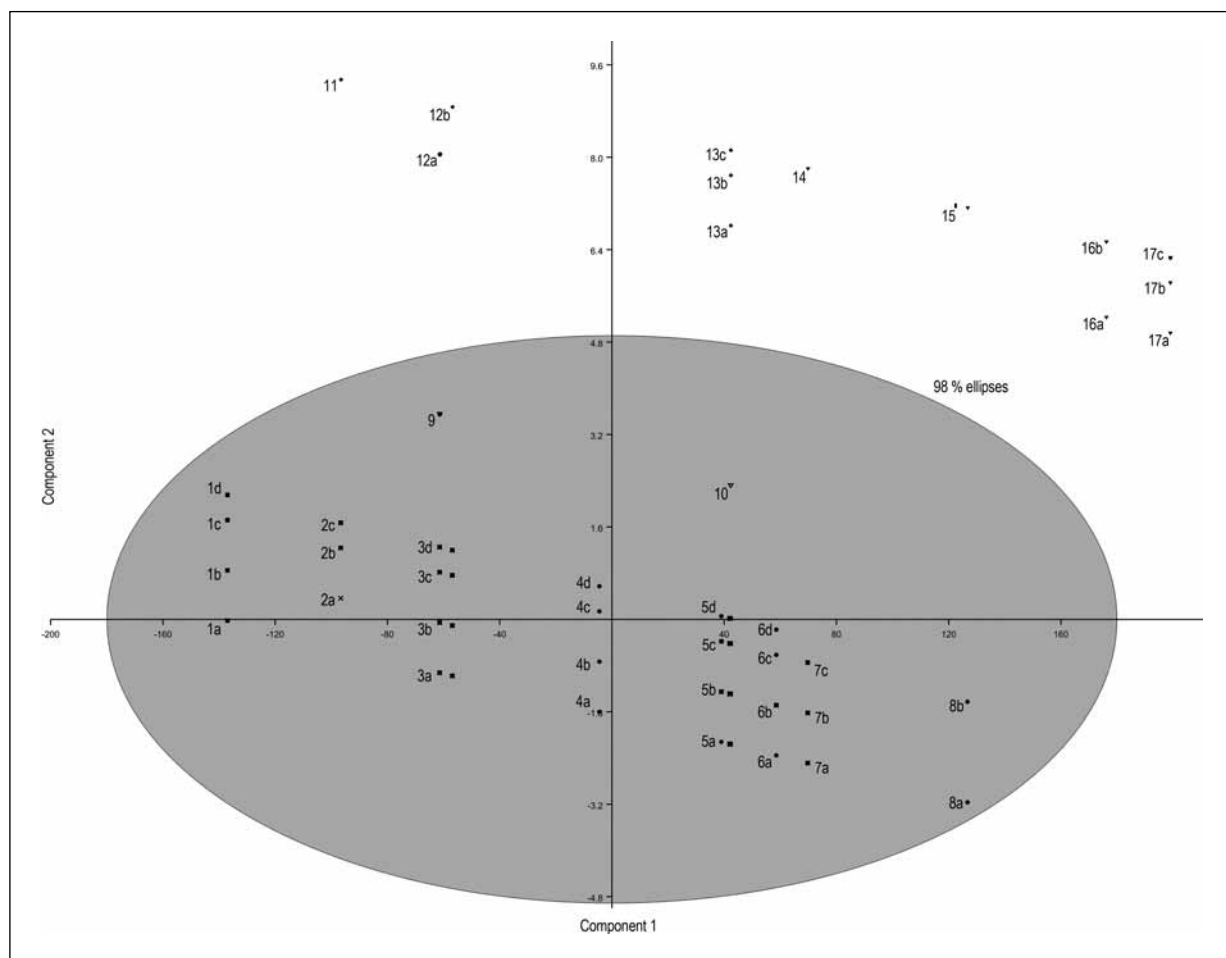
skej keramiky podľa uvedeného naznačuje, že nálezový materiál v skúmanom priestore prešiel značnou postdepozíčnou n-transformáciou (termín pozri *Neustupný 1996*). Viedlo k nej asi viacero príčin. Najdôležitejšou sa javí erózia relatívne tenkej vrstvy nadložia (asi 70 cm), uloženého na nepriepustnom ílovom podlaží mierne sklonenom ku dnu nivy Suchej, ktorú znásobila hlboká orba a meliorácia poľí v druhej polovici 20. stor. Naopak, o nezavrhenej entropii hovorí niekoľko plôch s hustejším výskytom črepového materiálu. Najväčšie zahustenie sa po interpolácii hodnôt zvaženej hmoty rysuje v lichobežníku E16-E11-I11-G16 na ploche veľkej asi 195 m² s ťažiskom výskytu vo štvorci H11. Ďalší zhluk sa na kartograme črtá v obdĺžniku M24-M27-L27-L24 s rozlohou asi 60 m², menšie kumulácie sa napokon zistili v okolí sídliskových objektov 2 a 14 (obr. 10: 2). K vzniku prvého zhľuku mohlo prispieť mierne preliacenie terénu v týchto miestach, malo by ísť o terciárny odpad. Druhý zhluk sa nachádzal v susedstve skupiny kolových jám, do akej miery s ním súvisí, snáď ukáže nasledujúca analýza nálezov. Charakter jeho zložiek však skôr dokladá uvedené rozšľiapanie keramiky, teda situovanie tejto kumulácie mimo obydľí či zóny hospodárskych aktivít.

Relatívne rovnomerný rozptyl črepov kategórie A na skúmanej ploche svedčí o pokročilej n-transformácii nálezového súboru a o tom, že skúmaná plocha sa možno nachádzala na okraji zachytených zdokumentovaných pravekých či včasnohistorických a stredovekých komunitných areálov.

Spracovanie a triedenie fondu

Keďže keramické úlomky spracovaného súboru dosahujú neprehľadné množstvo, ich deskripcia a následná klasifikácia si vynútila vytvorenie matice vlastností popisovaných jedincov (črepov). Každého jedinca v databáze by mali charakterizovať deskriptory týkajúce sa jeho fyzických vlastností, spracovania keramického cesta, stavby tela a výzdoby. V skutočnosti sa však v úplnosti spracovala len časť súboru (1430 jedincov, teda 16 %), u ostatných sa zaznamenala len veľkosť a kategória fragmentu. Vzhľadom na pokročilý stupeň fragmentácie by podrobný popis veľkej väčšiny úlomkov, v pomere k vynaloženej práci, neznamenal väčší prínos pre analýzu súboru.

Údaje vložené do databázy nám v ďalšom kroku práce s keramickým materiálom poslúžili ako podklad jeho štatistického spracovania. Vzhľadom na charakter súboru, kde veľkú väčšinu nálezov zastupovali malé a nezdobené úlomky, navyše pochádzajúce z viacerých sídliskových horizontov, sa ako

Obr. 11. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. Výsledky analýzy hlavných komponentov, varianty ožďanskej keramiky.

najvhodnejšie kritérium jeho delenia javili byť fyzické vlastnosti črepu, ktoré by mali zrkadliť technologické postupy osvojené konkrétnou skupinou výrobcov daného obdobia a mohli sa uplatniť pri výrobe rôznych keramických typov (Macháček 2001, 26). Ako sa ale ukázalo, tento predpoklad nemusí platiť úplne. Naopak, príčinou uvedenej pokročilej fragmentácie súboru nebolo pri jednotlivých archeologických kultúrach, zachytených na lokalite, možné sledovať typologickú skladbu ich keramiky či jej premeny. Platí to v rovnakej miere aj pre jej výzdobné schémy.

Zo štatistických metód, používaných v archeológii na vyhľadávanie a definovanie typov, sme pri triedení ožďanskeho súboru práve ohľadom špecifikovaného súboru atribútov v prvom kroku aplikovali analýzu hlavných komponentov, ktorá by mala poslúžiť na redukciu veľkého množstva premenných a vyhľadania toho, čo je v nich štrukturujúce (Macháček 2001, 25). Metóda navyše umožňuje vizuálne analyzovať viacrozmerné dáta v dvojrozmernom, resp. trojrozmernom priestore, pričom sa zachová čo najväčšia miera ich pôvodnej variability (Kráľ et al. 2009, 88). Súbor bol rozdelený podľa štyroch znakov (zrnitosť, tvrdosť výpalu, spôsob výroby, farba črepu zvonka), ktorých hodnoty boli prevedené na vhodný, teda kardinálny alebo aspoň ordinálny typ. Osobitý prípad predstavovala farba.⁵ Zdanlivo nominálny deskriptor má v RGB prostredí súradnice, z ktorých sa analýzou hlavných komponentov vyabstrahovala hodnota pre jednotlivé farby vo farebnom spektre.⁶ Nominálnym deskriptorom tak zostáva spôsob výroby (modelovanie, obtáčanie, vytáčanie). Výsledok analýzy takto upravenej matice

⁵ Hoci farba črepu mohla vzniknúť aj počas n-transformácie či neskôr (Buko 1990 citovaný v Macháček 2001, 26), predsa závisí od spôsobu výroby (od výpalu a spracovania či druhu použitej hliny), preto predstavuje dôležitý znak pre triedenie keramického súboru (pozri napr. čierna mladobronzová a biela stredoveká keramika v Ožďanoch).

⁶ Ďakujeme Mgr. L. Nađovi z Ústavu ekológie lesa SAV, ktorý tento postup vymyslel.

údajov zobrazuje obr. 11. Hodnotené fragmenty sa podľa spomenutých parametrov podarilo zoskupiť do rovnomerne rozložených stĺpcov (1–17), z ktorých viaceré majú niekoľko hladín (minimálne jednu, maximálne štyri).

Vzhľadom na to, že pri tvorbe databázy boli aspoň zhruba (pri spomenutom stave fondu to ani inak nešlo)⁷ datované popisované fragmenty, možno na obr. 11 pozorovať, že nepredstavujú kumulácie identicky datovaných jedincov, ale skladajú sa zväčša z fragmentov náležiacich niekoľkým obdobiam. V ďalšom kroku analýzy sme podnikli pokus rozložiť jednotlivé zhluky tak, aby sa (ak je to možné) oddelili v niečom nesúrodé skupiny. V tomto kroku sme však kategóriu „Spôsob výroby“ (ktorú mali jedince jednotlivých skupín zhodnú) nahradili kategóriou „Typ ostriva“. Ako metóda s prijateľnými výsledkami sa ukázala zhluková analýza, keďže sa pri nej môžu použiť i nominálne znaky vyjadrené pomocou prezent/absent (Macháček 2001, 31).

Skladba fondu

Výsledok analýzy hlavných komponentov zobrazuje obr. 11. Keramické jedince sa podľa vertikálnej osi zoskupili do troch výrazných hladín. Najpočetnejšie je zastúpená spodná hladina, ktorú predstavuje praveká keramika (modelovaná v ruke, varianty 1–8), najmenej početná je stredná, ranostredoveká (obtáčaná, variant 9, 10). Vrchná, ktorá sa už nachádza mimo elipsy s 95 % pravdepodobnosťou výskytu jedincov, je vytáčaná stredoveká keramika z doby rímskej a novoveká (varianty 11–17). V jednotlivých zhlukoch opäť možno pozorovať stĺpovitý rozptyl na jednotlivé hladiny. Určujúcim komponentom bola v tomto prípade zrnitosť keramického cesta (hrubozrnná keramika sa nachádza na dne, jemnozrnná na vrchole stĺpca). Podľa horizontálnej osi bola určujúcim komponentom triedenia farba povrchu. Tmavo sfarbené jedince smerujú na zápornú stranu osi, svetlo sfarbené na jej stranu kladnú. Na zápornom póle sa nachádzala čierno sfarbená keramika z doby bronzovej, na kladnom biela keramika stredoveká. V pravekej keramike tak možno rozlíšiť dve veľké zoskupenia. Varianty tmavo sfarbených jedincov skôr s jemnejšou prímiesou (varianty 1–3) a svetlejší, ale skôr hrubší riad (varianty 5–8). Stredovú pozíciu zaberá variant 4, ktorý bol početne málo zastúpený a inak nevýrazný. Podobný je rozptyl stredovekej a novovekej keramiky na hornej hladine, kde stredoveký biely riad sa odlišoval od novovekého farbou a zrejme aj zrnom.

V takto vyčlenených zoskupeniach pravekej keramiky sa ocitli rôzne datované jedince, preto sa pristúpilo k jemnejšiemu triedeniu zhlukovou analýzou. Výsledkom bolo rozčlenenie pôvodných zoskupení na viaceré množiny subvariantov.

Variant 1

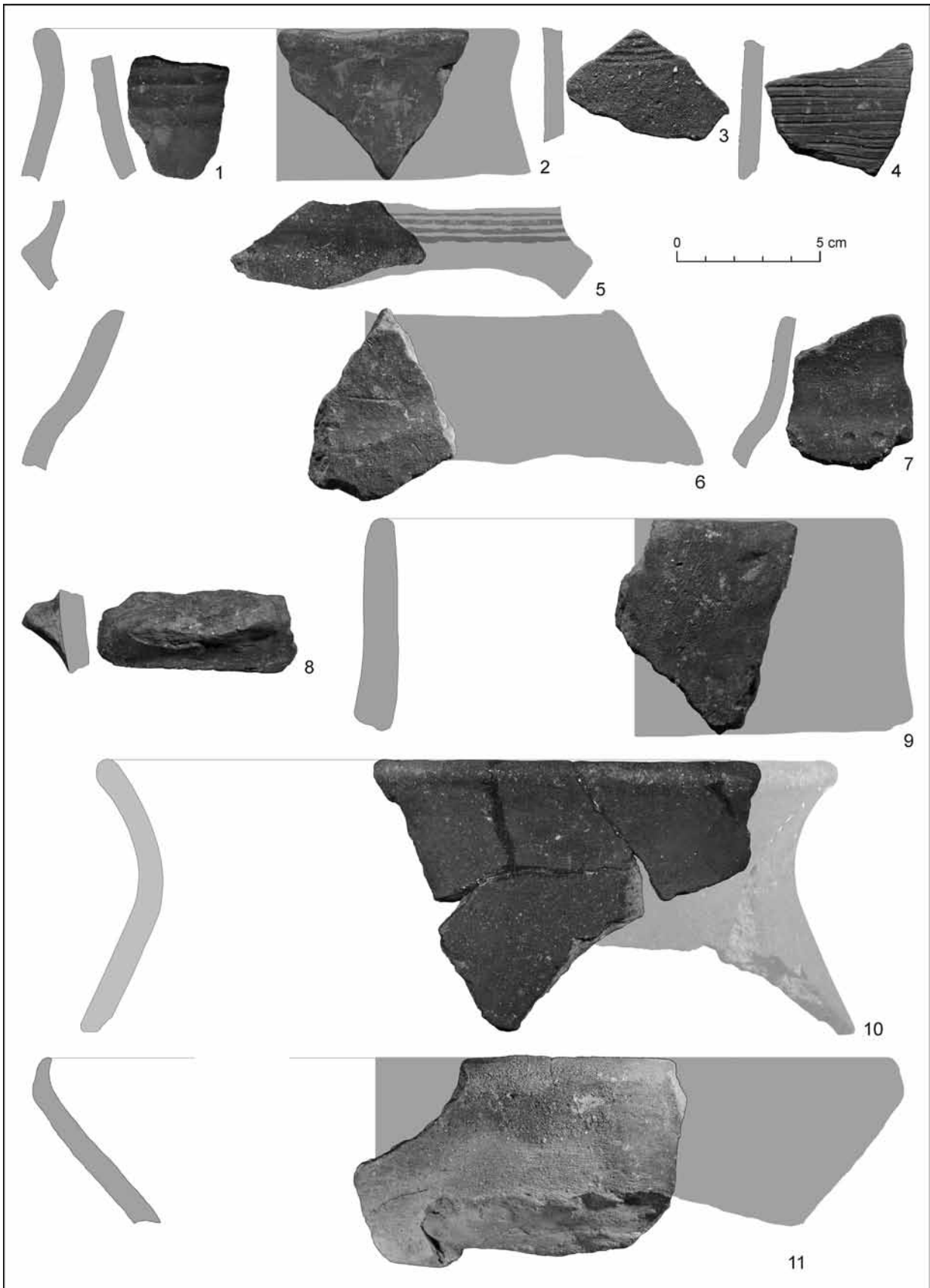
Je zoskupením vcelku jednotného charakteru a podľa zrnitosti ho možno rozdeliť na štyri hladiny, prevažujú však črepy z piesčitého cesta strednej zrnitosti. Ide o keramiku modelovanú v ruke čiernej či čiernosivej farby, zväčša s hladkým povrchom a strednej hrúbky (zhluky 1b, 1c). Tenkostenné črepy náležia najmä zhluku 1d a tomu zodpovedá aj zrnitosť. Do skupiny patria tieto charakteristické črepy:

1. KK – X;⁸ oblé plece; V2; H3; Z3 (Ps); P4; F10. Vzd.: zrejme koncentrické poloblúky zostavené z kanelúr (obr. 12: 1). Sbv. 1b; SV.

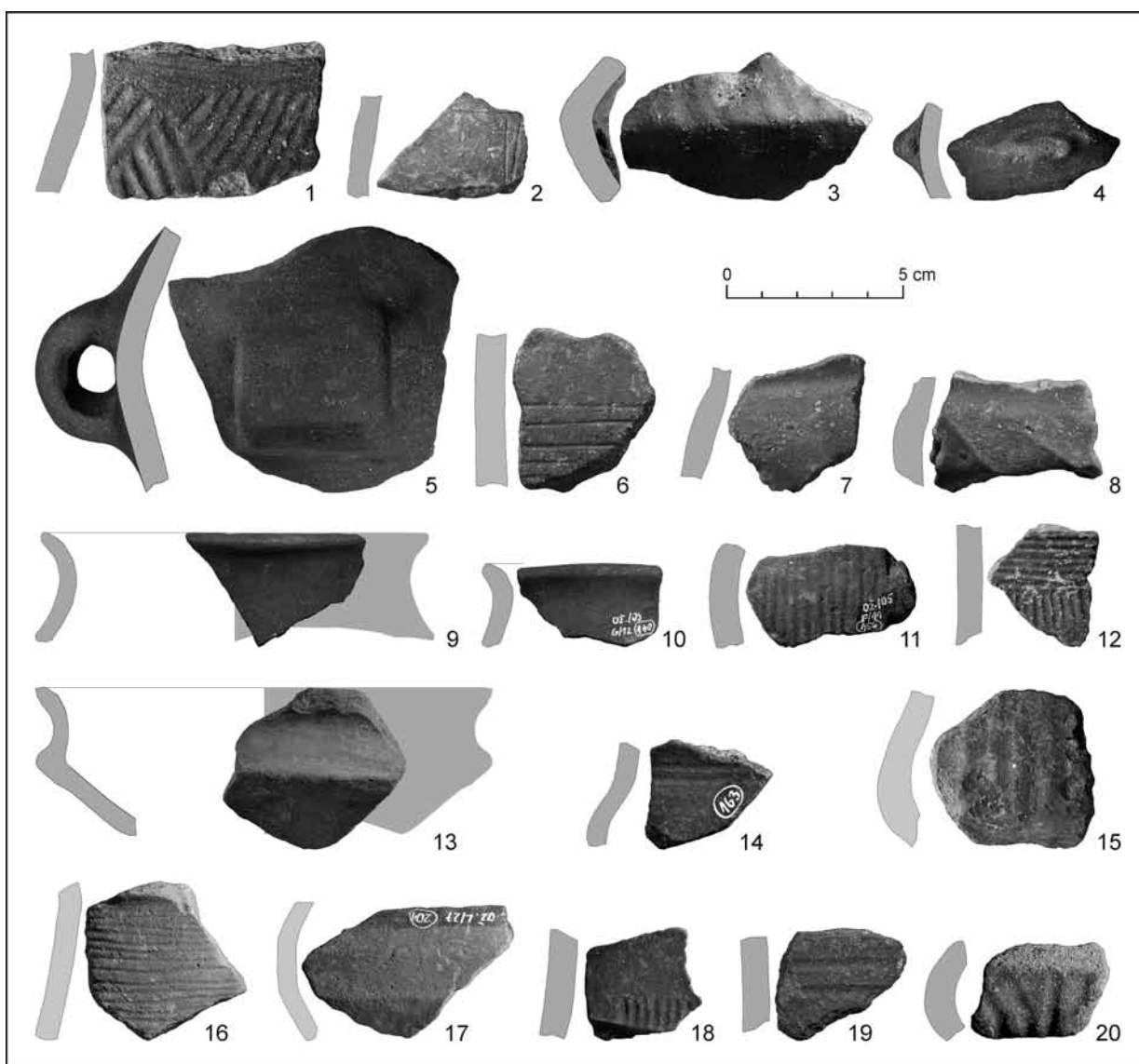
⁷ Pomerne jednoznačne bolo možné odlišiť niektoré neolitické, rímske, stredoveké a novoveké črepy. Nepočtetné včnanostredoveké fragmenty charakterizovala výzdoba alebo typ okraja. Problematickou však bola veľká skupina pravekých črepov, ktoré boli priradené k dobe bronzovej (podľa výzdoby i k eneolitu) alebo všeobecne k praveku. Datovanie značnej skupiny atypických črepov do bronzu sa však opiera len o autopsiu autora s materiálom z doby bronzovej.

⁸ V popise sú zahrnuté vybrané deskripty matrice.

Použitá skratky: KK – keramická kategória; A – amfora; D – džbán; H – hrniec; MH – misovitý hrniec; HD – dvojuchý hrniec; M – misa; ZM – závesná misa; Š – šálka; PO – pohár; PK – pokrievka; Z – zásobnica; V1 – mäkký výpal; V2 – stredný výpal; V3 – tvrdý výpal; H1 – hrúbka steny do 0,5 cm; H2 – do 0,7 cm; H3 – do 1 cm; H4 – do 1,2 cm; H5 – do 1,5 cm; H6 – nad 1,5 cm; pr. – priemer; pr. ok. – priemer okraja; pr. h. – priemer hrdla; pr. nas. h. – priemer nasadenia hrdla; v. h. – výška hrdla; pr. vd. – priemer výdute; š. – šírka; vs. – verzus; Z1 – bez prímiesi; Z2 – zrnitosť keramického cesta, zrno do 1 mm; Z3 – zrnitosť keramického cesta, zrno do 3 mm; Z4 – zrnitosť keramického cesta, zrno nad 3 mm; Og – plevy; kam. – kamienky; Ps – piesok; P1 – drsný povrch; P2 – povrch zdrsnený prímiesou; P3 – glazovaný povrch; P4 – jemne hladný povrch; P5 – prirodzene hladký povrch; P6 – hladký povrch, mierne nerovnosti; P7 – zvetraný povrch; F1 – biela farba; F2 – žltá farba; F3 – tmavosivá farba; F4 – svetlohnedá vrátane béžovej farby; F5 – stredne hnedá farba; F6 – tmavohnedá farba; F7 – stredne sivohnedá farba; F8 – tmavá sivohnedá farba; F9 – tehlovo červená farba; F10 – tmavosivá až čierna farba; F11 – tmavá sivozelená farba; F12 – svetlá ružovosivá farba; Vzd. – výzdoba; Sbv. – subvariant; SV – sídliskový vrstva; obj. – objekt; SJ – stratigrafická jednotka; VLK – východná lineárna keramika; ZLK – západná lineárna keramika.

Obr. 12. Oždany-Lapoš II. Keramický fond. 1-11 – subvariant 1b. 1, 2, 4-10 – sídlisková vrstva; 3 – objekt 19; 11 – objekt 14.

Obr. 13. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. 1–20 – subvariant 1c. 1–11, 13–19 – sídlisková vrstva; 12 – objekt 13; 20 – objekt 14.

2. KK – A (?); kuželovité hrdlo s vyhnutým okrajom; V2; H2, PR. OK. asi 18 cm; Z3 (Ps); P4; F10 (obr. 12: 2). Sbv. 1b; SV (sek. E/14).
3. KK – A (?); valcovité hrdlo odsadené s kónického spodku ostrým zvrázneným lomom; V2; H1, pr. „vd.“ asi 20 cm; Z3 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás viacnásobných veľmi úzkych, husto pod sebou radených kanelúr, nasadenie hrdla (obr. 12: 5). Sbv. 1b; SV (sek. F/15).
4. KK – A (?); kuželovité hrdlo mätko zalomené z oblého podhrdla; V2; H3, pr. h. asi 22 cm; Z3 (Ps); P4; F10 (obr. 12: 6). Sbv. 1b; SV (sek. H/12).
5. KK – A (?); kuželovité hrdlo mätko zalomené z oblého podhrdla; V2; H3; Z3 (Ps); P4; F10. Vzd.: skupina jamiek zoskupených do vodorovnej línie (obr. 12: 7). Sbv. 1b; SV (sek. E/20).
6. KK – A (?); kuželovité (?) hrdlo; V2; H2; Z3 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás viacnásobných veľmi úzkych, husto pod sebou radených kanelúr (obr. 12: 4). Sbv. 1b; SV (sek. I/22).
7. KK – A (?); pásikové ucho na pleci; V2; H3, š. ucha 5,7 cm; Z3 (Ps); P4; F10. Bez výzdoby (obr. 12: 8). Sbv. 1b; SV (sek. M/26).
8. KK – A (?); valcovité hrdlo s oblým okrajom; V2; H4, pr. ok. asi 19 cm; Z3 (Ps); P4; F10 (obr. 12: 9). Sbv. 1b; SV (sek. G/13).
9. KK – A (?); kuželovité hrdlo s vyhnutým okrajom; V2; H3, pr. ok. asi 26 cm; Z3 (Ps); P4; F10 (obr. 12: 10). Sbv. 1b; obj. 5.
10. KK – M; okraj vtiahnutý priamo z kónusu spodku; V2; H2; pr. ok. asi 37 cm; Z3 (Ps); P5; F10 (obr. 12: 11). Sbv. 1b; obj. 14.

11. KK – X; fragment hrdla, profil neurčený; V2; H2; Z3 (Ps); P6; F10. Vzd.: obežný pás viacnásobných veľmi úzkych, husto pod sebou radených kanelúr, hrdlo (obr. 12: 3). Sbv. 1b; obj. 19.
12. KK – X (A?); kónické podhrdlie (hrdlo mätko zalomené); V2; H2; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: motív „vlčie zuby“ zostavený zo širších žliabkov, zhora lemovaný obežným žliabkom (obr. 13: 1). Sbv. 1c; SV.
13. KK – X; oblé podhrdlie; V2; H2; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás horizontálnych rýh, z ktorého visí skupina zvislých rýh (obr. 13: 2). Sbv. 1c; SV.
14. KK – A (?); ostro lomené dvojkónické brucho; V2; H3; pr. vd. asi 39 cm; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás šikmých kanelúr – podhrdlie (obr. 13: 3). Sbv. 1c; SV (sek. D/9).
15. KK – A (?); výduť ostro lomená; V2; H2; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: vodorovný podlhovastý výčnelok zhora lemovaný koncentrickými poloblúkovými žliabkami, maximálna výduť (obr. 13: 4). Sbv. 1c; SV (sek. J/13).
16. KK – A; výduť oblá, na maximálnej výduti pásovité ucho; V2; H2, š. ucha 4,3 cm; Z2 (Ps); P4; F10. Bez výzdoby (obr. 13: 5). Sbv. 1c; SV (sek. I/13).
17. KK – A (?); kónické hrdlo; V2; H3; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás viacnásobných veľmi úzkych, husto pod sebou radených kanelúr, spodok hrdla (obr. 13: 6). Sbv. 1c; SV (sek. H/13).
18. KK – X; hrdlo odsadené z oblého podhrdlia; V2; Z2 (Ps); P4; F10. Bez výzdoby (obr. 13: 7). Sbv. 1c; SV (sek. F/12).
19. KK – X (A?); oblé plece; V2; H3; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás šikmého fazetovania (obr. 13: 8). Sbv. 1c; SV (sek. L/12).
20. KK – A (?); kužeľovité hrdlo s vyhnutým okrajom; V2; H1, pr. ok.: 11 cm; Z2 (Ps); P4; F10 (obr. 13: 9). Sbv. 1c; SV (sek. D/13).
21. KK – A (?); kužeľovité hrdlo s vyhnutým okrajom; H1; V2; Z2 (Ps); P4; F10. Bez výzdoby (obr. 13: 10). Sbv. 1c; SV (sek. G/12).
22. KK – Š; ostrá esovitá profilácia (valcovité hrdlo s vyhnutým okrajom odsadené z kónického spodku ostrým zalomením); V2; H1, v. h. 1,9 cm, pr. ok. asi 12,8 cm, pr. „vd.“ asi 13 cm; Z2 (Ps); P4; F10. Bez výzdoby (obr. 13: 13). Sbv. 1c; SV (sek. G/12).
23. KK – X; oblá výduť; H3; V2; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás zvislých veľmi úzkych žliabkov na výduti (obr. 13: 11). Sbv. 1c; SV (sek. F/11).
24. KK – X; hrdlo priamo nasadené na podhrdlie; V2; H2; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás úzkych horizontálnych žliabkov zhora lemuje obežný pás úzkych krátkych zvislých žliabkov (obr. 13: 12). Sbv. 1c; obj. 13.
25. KK – X; hrdlo mätko zalomené z oblého podhrdlia; V2; H2; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: dvojica obežných úzkych žliabkov, nasadenie hrdla (obr. 13: 14). Sbv. 1c; SV (sek. M/26).
26. KK – X; oblá výduť; V2; H3; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás zvislých, širších, mätko profilovaných kanelúr (obr. 13: 15). Sbv. 1c; SV (sek. L/25).
27. KK – A (?); kónické hrdlo s vykloneným okrajom; V2; H3; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: obežný pás viacnásobných veľmi úzkych, husto pod sebou radených kanelúr (obr. 13: 16). Sbv. 1c; SV (sek. H/25).
28. KK – X (A?); oblá výduť; V2; H2; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: vodorovné hranenie tela (obr. 13: 17). Sbv. 1c; SV (sek. L/27).
29. KK – X; hrdlo (profil neznámy) nasadené na kónické podhrdlie priamo; V2; H2; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: pole úzkych zvislých žliabkov, podhrdlie (obr. 13: 18). Sbv. 1c; SV (sek. M/26).
30. KK – X; V2; H3; Z2 (Ps); P5; F10. Vzd.: dvojica obežných úzkych žliabkov (obr. 13: 19). Sbv. 1c; obj. 4.
31. KK – X; oblá výduť; V2; H3; Z2 (Ps); P4; F10. Vzd.: polia zvislého kanelovania sa striedajú s koncentrickými poloblúkmi, brucho (obr. 13: 20). Sbv. 1c; obj. 14.

Paralely k charakteristickým jedincom technologickej skupiny 1b nachádzame v Juhoslovenskej kotline a priľahlej časti Maďarska v prostredí pilinskej a kyjatickej kultúry. Keďže v hodnotenom súbore sa na črepoch zväčša zachovali len časti výzdobných schém, resp. ide o nezdobené črepy, ich slohová príslušnosť musí zostať nejednoznačná, ide najmä o nezdobené fragmenty hrdiel a výduti. Napriek tomu sme sa pokúsili určiť na základe vyhľadovaných analógií štýlový okruh, ku ktorému patria.

Položka 1 pripomína výzdobou amforovitú vázu z pohrebiska v Radzovciach (horizont Radzovce IIIc; *Furmánek/Mitáš 2010*, 98, obr. 46: 13). Z kyjatických hrobov v Radzovciach pochádzajú aj paralely k črepu 2 (*Furmánek/Mitáš 2010*, 98, obr. 26: 8; 35: 15), podobný okraj sa našiel na kyjatickom sídlisku (?) v Lipovanoch (*Ožďáni/Žebrák 1983*, obr. 114: 1). Výzdoba črepu 3 sa v maďarských lokalitách kyjatickej kultúry objavuje na amforách/vázach údajne gávského typu (*Kemenczei 1984*, 43, 44, tab. LXIX: 3; LXXXIV: 1, 19). Analógia k položke 4 pochádza z kyjatického výšinného sídliska Zámok v Málinci (*Čáni et al. 2013*, 77; obr. 25: 10).

Skupiny jamiek (črep 5) majú v pilinsko-kyjatickom keramickom štýle ranný výskyt. Už od staršieho stupňa pilinskej skupiny Zagyvapálfalva, väčšinou v kombinácii s inými schémami, sa táto výzdoba uplatňuje aj v mladšom stupni a na kyjatických amforách či džbánach pilinského pôvodu (*Kemenczei 1984*, tab. II: 3, 4; XIII: 15, 17; VII: 1, 26; XII: 5; XVI: 9; LXXI: 6, 12; LXXII: 1). V kyjatickej etape vývoja slohu by sa jamková výzdoba mala presunúť na hrdlo (*Przybyła 2014*, 116). Potvrďuje to napríklad dvojichý „hrniec“ (skôr amfora) z jaskyne Baradla v Aggteleku (*Kemenczei 1984*, tab. CI: 16). Analógie k výzdobe

črepu 5 sa na slovenskej strane hranice vyskytujú najmä v pilinskom prostredí (*Furmánek 1977*, tab. IV: 9; VII: 13; XIII: 10; XIX: 1; *Ožďáni/Furmánek 1998b*, 123; obr. 69: 10). Umiestnenie výzdoby na položke 5 tak skôr zodpovedá pilinskej výzdobnej koncepcii.

Výzdoba položiek 6 a 11 síce predstavuje typicky kyjatickú výzdobnú schému (*Bartík/Bakoš 2006*, obr. 3: 1; *Čáni et al. 2013*, obr. 23: 14), no v prototypy sa objavuje už na pilinských amforách (*Furmánek 1977*, tab. II: 9; III: 17; VI: 29; VII: 25; VIII: 19). Motív celoplošného pokrytia hrdla vodorovnými obežnými ryhami sa sporadicky objavuje už na amforách staršieho stupňa pilinskej skupiny Zagyvapálfalva v Maďarsku (*Kemenczei 1984*, tab. II: 2), aj keď je typická najmä pre kyjatickú keramiku (*Kemenczei 1984*, 43, 44). Premeny tohto motívu možno sledovať aj na pohrebisku v Radzovciach od stupňa Radzovce II do neskorkej kyjatickej fázy (Radzovce V; *Furmánek/Mitáš 2010*, 93, 97; obr. 43: 13; 45: 11; 48: 13, 15).

Odobne dlho sa na amforách vyskytuje valcovité hrdlo (fragment 8). Na Slovensku ho majú amfory typu AV alebo AVI a AVII v triedení V. *Furmánka* (1977, 304, 305, obr. 5; tab. II: 7; X: 1; X: 12; XIV: 18), ktoré sa objavujú už pomerne skoro. Aj v Maďarsku je valcovité hrdlo typické pre amfory staršieho stupňa skupiny Zagyvapálfalva (*Kemenczei 1984*, tab. II: 7–9, 11), tvary s valcovitým hrdlom sa však vyskytujú aj v kyjatickej kultúre (*Kemenczei 1984*, tab. LXXXI: 7; XC: 1). Podobné hrdlo má na pohrebisku v Radzovciach vyššia váza náležiacia neskorokyjatickému horizontu Radzovce V (*Furmánek/Mitáš 2010*, 100, obr. 48: 14).

Položka 9 predstavuje alternatívnu formu hrdla. Ide opäť o typický pilinský profil. Kónické hrdlo majú skôr amfory mladšieho stupňa skupiny Zagyvapálfalva, ale aj skupiny Barca, u nej i amforovité vázy a dokonca aj hrnce (*Kemenczei 1984*, tab. III: 4; XVI: 1; XVIII: 1; XXI: 1; XXXIII: 6, 18; XXXIV: 21; XXXVIII: 1, 7). Podobne na Slovensku majú takúto stavbu amfory typu AII, AIII, ale i AIX v typológii V. *Furmánka* (1977, tab. I: 14; V: 5; VI: 25; VII: 13; XVIII: 5). V Radzovciach sa objavuje už v horizonte Radzovce II, no aj na kyjatických nádobách z horizontov Radzovce IIIa a IIIb (*Furmánek/Mitáš 2010*, 95–97, obr. 43: 12; 44: 13; 45: 11). Kyjatické datovanie potvrdzujú aj nálezy z iných lokalít (*Beljak/Mitáš 2013*, 41, obr. 4: 15).

Kónické misy s vťahnutým okrajom (položka 10) predstavujú nadčasový keramický tvar, ktorý sa v pilinsko-kyjatickom prostredí objavuje minimálne v dvoch časových horizontoch. Ostro zalomený okraj (zväčša však trochu vyšší) majú pilinské misy staršieho stupňa skupiny Zagyvapálfalva (*Kemenczei 1984*, tab. XIII: 19, 23, 26). Slovenskú verziu predstavujú misy oblé so zľahka vťahnutým okrajom, ktoré V. *Furmánek* (1977, 303, tab. V: 12; XII: 9; XVII: 3; XXVI: 9; XXIX: 5) označuje ako typ BI. Druhý spoľahlivo doložený horizont výskytu je na oboch stranách hranice kyjatickej (*Beljak/Mitáš 2013*, obr. 4: 11; *Kemenczei 1984*, tab. LXXXIX: 16; *Ožďáni/Žebrák 1983*, obr. 114: 6; 115: 10). Nález misy v hrobe 496/71 na pohrebisku v Radzovciach (*Furmánek/Mitáš 2010*, obr. 45: 16), ktorý náleží pilinsko-kyjatickému horizontu pochovávaní (Radzovce IIIb; *Furmánek/Mitáš 2010*, 97) naznačuje, že cezúra vo výskyte tohto tvaru nemusí byť na rozdiel od lužickej oblasti (*Veličák 1983*, 125–127) nijako široká.

Na pomery hodnoteného súboru je početná technologická skupina 1c, ku ktorej patrí aj viacero výzdobou či profilom osobitých črepov. Podobne ako v skupine 1b u mnohých jedincov nemožno úplne rozlíšiť ich slohovú príslušnosť. Analógie k výzdobe možno nájsť v pilinskej aj v kyjatickej motivike. Položku 14 pripomínajú niektoré mladšie typy amfor typu AIII a AIV z pohrebiska v Tornali alebo zo Včelínec (*Furmánek 1977*, tab. XVIII: 5; XXI: 8). V Maďarsku sa ostro zalomené brucho s kanelovaným podhrdlím objavuje už v staršom stupni skupiny Zagyvapálfalva (*Kemenczei 1984*, 16; tab. XIII: 15), v mladšom stupni je u tohto typu obvyklé súvislé žliabkovanie podhrdlia (aj šikmé; *Kemenczei 1984*, tab. VII: 11). Ostré zalomenie brucha je napokon typické pre amfory kyjatickej proveniencie (*Kemenczei 1984*, tab. LXIX: 19; LXXI: 6, 9, 12; LXXII: 14; LXXXIV: 1). Potvrdzuje to aj amfora z kyjatického hrobu 661/72 v Radzovciach, ktorá má ostro lomené brucho a šikmo žliabkované podhrdlie (*Furmánek/Mitáš 2010*, obr. 29: 6).

Podobne i výzdoba položky 15 je typickým znakom pilinských amfor, ale i džbánkov, ako to potvrdzujú početné príklady (*Beljak/Mitáš 2013*, obr. 4: 6; *Furmánek 1977*, tab. I: 12; III: 17; VI: 29; XIII: 19; *Furmánek/Mitáš 2010*, obr. 27: 3, 6; 32: 14, 19, 20; *Kemenczei 1984*, tab. XIV: 2; III: 4; XVI: 1; XXXIII: 14; XXXIV: 2). To však neznamená, že sa nemôže vyskytnúť na kyjatických amforách (*Furmánek/Mitáš 2010*, obr. 29: 6).

Zreteľne pilinskú stavbu tela mala v tejto technologickej skupine položka 22. Veľmi podobne profilované boli pilinské misy na nôžke typu BII-1 v typológii V. *Furmánka* (1977, 306, obr. 6; tab. I: 16; IV: 12; V: 6; XI: 14; XII: 21), ale poznáme ich aj zo sídlisk (*Beljak/Mitáš 2015*, obr. 13: 12). Naopak, v publikovaných veľkých maďarských súboroch sa často nevyskytujú.

Aj posadenie masívneho ucha na najväčšiu výduť, resp. na vyklenuté plece (položka 16) možno považovať skôr za pilinský prejav (napr. v hrobe 64 z Tornale spolu s misou typu BII-1; *Furmánek 1977*, tab. VIII: 11, 12; IX: 1; X: 3; XI: 22; XIII: 19 atď.).

Na druhú stranu nadkultúrny výzdobný prvok je obežný pás zvislého žliabkovania podhrdlia či celej výdute ako na položke 26, ktorý sa uplatňuje na pilinských (*Furmánek 1977*, tab. IV: 7; VII: 13)

aj kyjatických (*Furmánek/Mitáš 2010*, obr. 29: 5) amforách či džbánkoch. Jemnejšou obdobou tejto výzdobnej schémy je súvislý pás tenkých žliabkov (zdobí položku 23).

Výzdoba položky 31 je predovšetkým pilinským prejavom, typická je pre mladší stupeň skupiny Zagyvapálfalva (*Kemenczei 1984*, tab. III: 4; XVI: 1; VIII: 5), zrejme však prežíva aspoň do prechodného pilinsko-kyjatického horizontu či do staršej fázy vývoja kyjatickej keramiky (na pohrebisku v Radzovciach sa vyskytla v stupni IIIa a IIIb; *Furmánek/Mitáš 2010*, 97, 98, obr. 45: 15; 46: 11).

Za čistý kyjatický motív tak v tejto technologickej skupine možno považovať výzdobu položky 12, ktorej podoby pochádzajú z kyjatických lokalít v Maďarsku (*Kemenczei 1984*, tab. XCII: 7; CVIII: 11), aj keď podľa *T. Kemenczeia (1984, 45)* takto zdobená „urna“ (hrniec) v Ózde-Kóalji je lužického pôvodu. Kyjatickej proveniencie je takmer určite aj výzdobná schéma položky 19, ktorej podoby sa našli na viacerých kyjatických lokalitách alebo v kyjatických kontextoch (*Beljak/Mitáš 2013*, obr. 4: 7; *Furmánek/Mitáš 2010*, obr. 26: 10; 30: 19; *Kemenczei 1984*, tab. LXXXIV: 6, 11; LXIX: 3, 15; LXXXII: 12; LXXXVIII: 3; *Kovář/Kvetánová 2006*, obr. 56: 9; *Oždáni/Furmánek 1998a*, obr. 70: 7, 8). Ku kyjatickému slohu patrí zrejme aj výzdoba položky 24 (*Furmánek/Mitáš 2010*, 98; obr. 46: 6; *Kemenczei 1984*, tab. LXIX: 6; CIII: 1, 2; CV: 6; CVI: 4; CVIII: 12). Napokon kyjatického pôvodu bude aj položka 28, ktorej vodorovné hranenie tela pripomína kyjatické amfory z maďarských lokalít. Podľa *T. Kemenczeia (1984, 43, 44; tab. LXX: 13; XCIII: 24; LXXIV: 6; LXXXVIII: 1)* ide o tvar ovplyvnený cudzím, gávsym či stredodunajským prostredím.

Rozbor výzdobných komponentov popisovanej technologickej skupiny jasne ukazuje na jej datovanie do doby bronzovej a jej náležitosť k pilinsko-kyjatickému štýlovému okruhu. Ťažšie sa už stanovuje presnejšie chronologické postavenie v jeho rámci. Analýza ukazuje prelínanie oboch verzií slohu (za ktoré možno keramiky pilinskej a kyjatickej proveniencie považovať) a spoločný výskyt viacerých výzdobných schém, ktoré sú dané známou skutočnosťou, že v prípade populácií s pilinskou a kyjatickou kultúrou ide o totožné spoločenstvo s pozmenenou hmotnou kultúrou (*Furmánek/Veljačik/Vladár 1991, 148*), ktorá sa menila jednak prirodzene plynutím času, jednak zrejme zvýšenou mierou kontaktov počiatkom mladšej doby bronzovej, poznamenaným činorodou výrobnou a asi aj obchodnou aktivitou gemerských kovolejárrov. Na to napokon poukazujú zmienené gávske či stredodunajské vplyvy v kyjatickom tvarosloví. Pri takomto plynulom vývoji však mohli jednotlivé výzdobné schémy prežívať i dlhšiu dobu a preniesť sa z jednej verzie slohu do druhej. V analyzovanom súbore tak na jednej strane možno zaznamenať výrazné pilinské prvky (napr. tvar misy 22), na druhej strane vlastný kyjatický prejav (napr. položka 12 alebo 19). V tomto sa od seba neodlišujú ani jednotlivé subvarianty technologickej skupiny 1.

Jej datovanie tak možno oprieť najmä o fyzické vlastnosti keramického cesta, resp. spôsobu výpalu. Redukčný výpal, pri ktorom sa dosiahlo čiernosivé sfarbenie vonkajšieho povrchu (svetlé vnútorného povrchu), by sa mal v Karpatskej kotline objaviť na začiatku stupňa HA1 (*Przybyła 2014, 116*). Práve týmto typickým sfarbením sa vyznačuje väčšina črepov pojednanej technologickej skupiny (aj keď vnútorná farba v popise nie je uvedená). S prihliadnutím na vyššie prevedenú slohovú analýzu ju tak možno aspoň rámcovo datovať do stupňa HA, avšak pravdepodobne na spodnej hranici s presahom do stupňa BD, na hornej do stupňa HB (spodnú hranicu stanovujú výraznejšie pilinské výzdobné a tvaroslovné schémy, naopak, hornú typický kyjatický ornament). Presnejšie určenie neumožňuje pokročilá fragmentácia hodnoteného súboru. Ukazuje sa, že pokiaľ chýbajú celistvejšie zachované nádoby, je určenie slohovej príslušnosti keramického riadu sporné. Zároveň treba poznamenať, že takéto zloženie majú často aj nálezové súbory z iných lokalít západnej časti Juhoslovenskej kotliny (a v prípade zberov ide o pravidlo), preto ich datovanie taktiež nemusí byť vždy úplne presné.

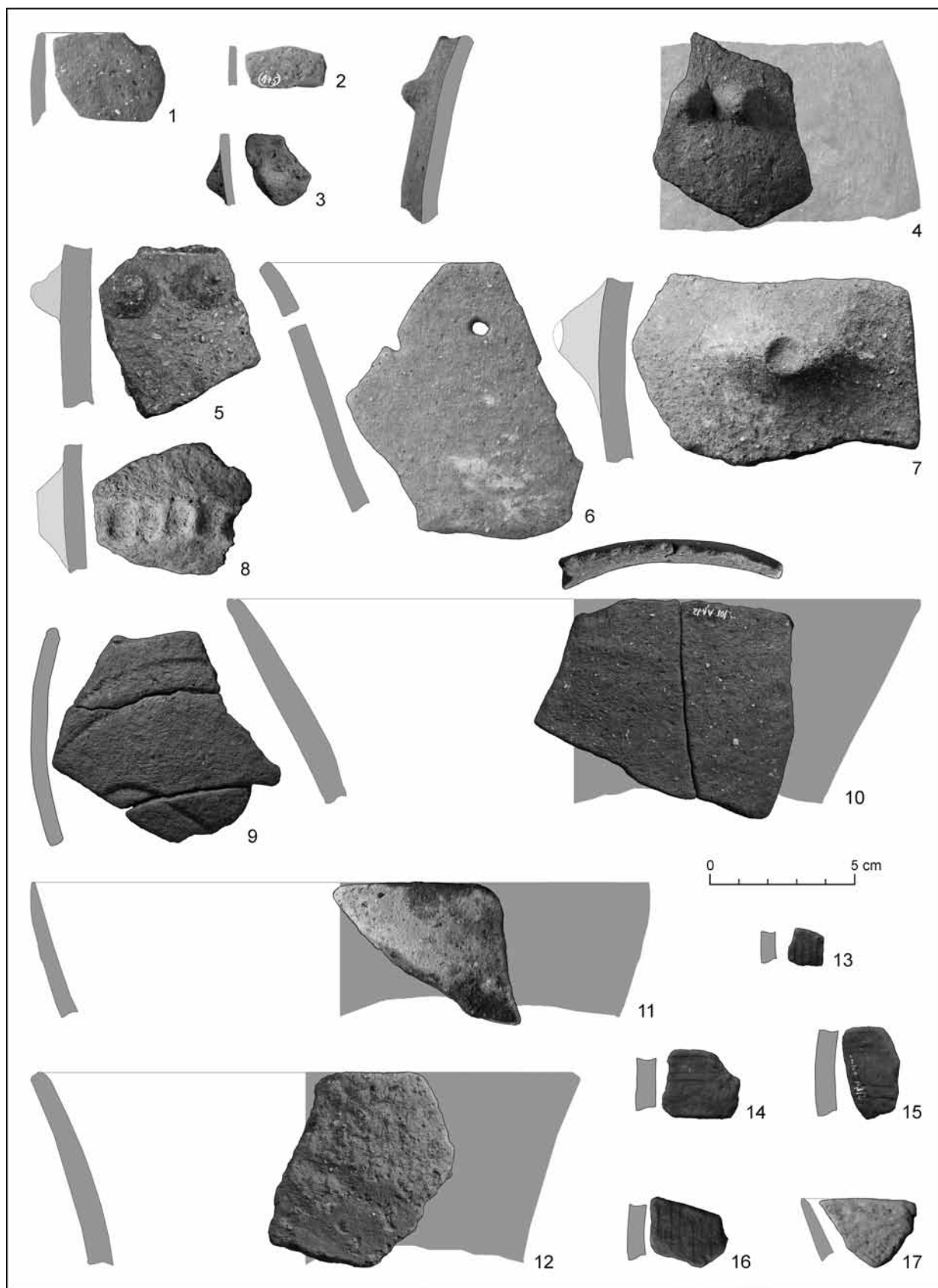
Variant 2

Zoskupenie reprezentujú tri subvarianty (2a–3) jemnozrnnej mätko vypálenej keramiky tmavošedej farby. Keramické cesto bolo zväčša premiesené s plevami, ide teda o neolitický riad. Výnimku predstavuje fragment tenkostennej šáločky, ktorú možno najskôr datovať do doby bronzovej. Do skupiny patria tieto charakteristické črepy:

32. KK – X; V1; H1; Z2 (Og a Ps); P6; F3. Vzd.: kužeľovitý výčnelok (obr. 14: 3). Sbv. 2b; obj. 2 (hl. 0–40 cm).

33. KK – Š amforovitá; valcovitá hrdlo je ostro zalomené z dvojkónického, ostro lomeného tela strednej výdute. V2; H1, pr. vd. 5 cm; Z1; P4; F3 (obr. 15: 1). Sbv. 2c; SV (sek. F/11).

Nielen počtom jedincov, ale aj štýlom ide o nevýraznú skupinu. K položke 32 možno uviesť, že zvislý výčnelok pod okrajom sa vyskytuje na misách staršieho stupňa kultúry s východnou lineárnou keramikou (*Štíška 1989*, obr. 19: 1).

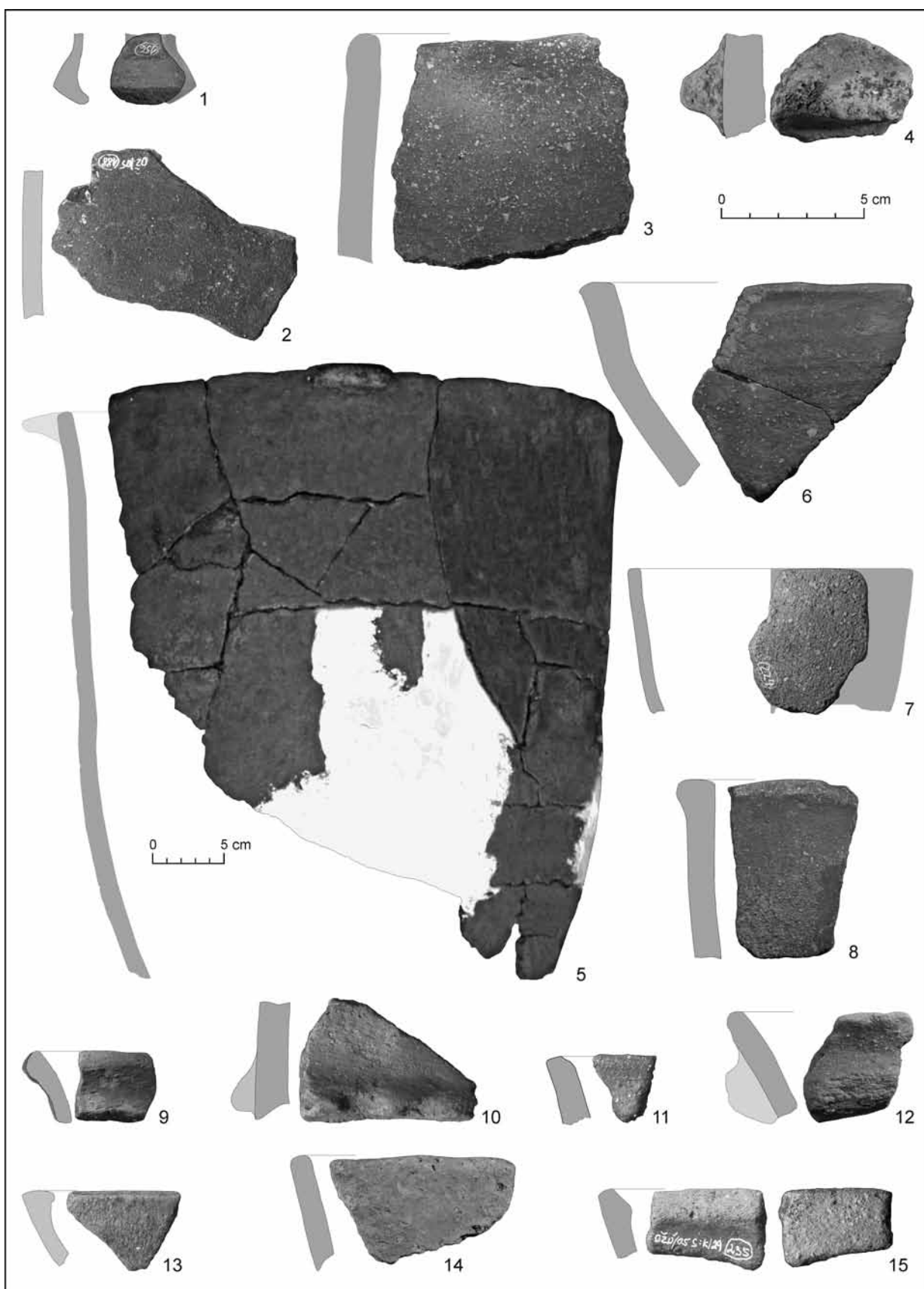
Obr. 14. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond, neolitická keramika. 1, 2 – subvariant 2a; 3 – subvariant 2b; 4, 5 – subvariant 3a; 6–10 – subvariant 3b; 11, 12 – subvariant 3c; 13–17 – subvariant 3d. 1, 2, 5–7, 12 – sídlisková vrstva; 3, 4, 8–11, 13–17 – objekt 2.

Variant 3

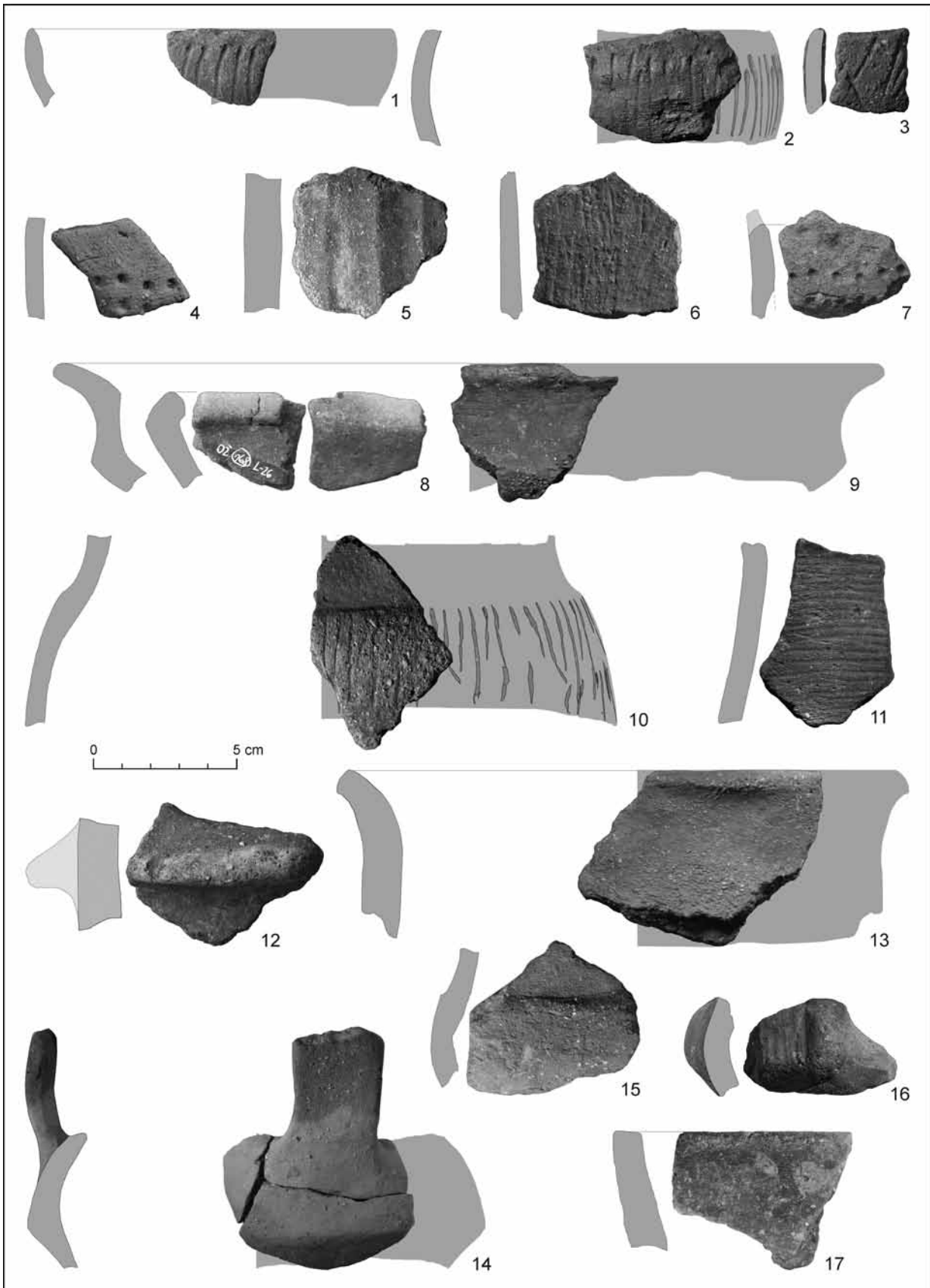
Toto zoskupenie sa podľa zrnitosti skladá zo štyroch základných variant keramiky tmavošedohnedej až tmavohnedej farby, ktoré možno podľa charakteru ostriva a výpalu rozložiť na viaceré subvarianty. Pomerne nesúrodý ráz majú skupiny neolitickej keramiky (subvarianty 3a₁, 3b₁, 3c₁, 3d₁), v ktorých kolíše farba či ostrivo. Ostatné subvarianty sú pomerne rovnomerné a odlišujú sa v niektorých parametroch. Početne výrazné skupiny v tomto zoskupení predstavujú subvarianty 3a₃, 3b₃₋₅, 3c₃₋₄. Do skupiny patria tieto charakteristické črepy:

34. KK – X; oblé (?) podhrdlie; V1; H3, pr. výčnelku 1,5 cm; Z4 (kamienky); P1; F8. Vzd.: dvojica valcovitých výčnelkov (obr. 14: 5). Sbv. 3a₁₋₂; SV.
35. KK – X; podhrdlie oblé; V1; H2, pr. vd. 18 cm (?); Z4 (Kam./Og/Ps); P5 až P1; F6. Vzd.: dvojica kužeľovitých výčnelkov (obr. 14: 4). Sbv. 3a₁₋₂; obj. 2.
36. KK – X; valcovité hrdlo, oblý okraj; V2; H3, pr. ok. 35 cm (?); Z3 (Ps); P5; F8 (obr. 15: 3). Sbv. 3a₂; SV (sek. E/14).
37. KK – Z; valcovité hrdlo s oblým okrajom nasadené priamo na kónický spodok; V2; H4, pr. ok. 40 cm, pr. h. 40 cm, v. h. 24 cm, š. výčnelku 3,5 cm; Z4 (Kam./Ps); P5; F6. Vzd.: jazykovitý výčnelok na okraji (obr. 15: 5). Sbv. 3a₃; SV (sek. F/24).
38. KK – X; V2; H5; Z3 (Kam./Ps); P5; F6. Vzd.: oválny výčnelok (obr. 15: 4). Sbv. 3a₃; SV (sek. F13).
39. KK – M; zľahka roztvorené hrdlo s oblým, zvonka zdureným okrajom zalomené z kónického spodku; V2; H; Z4 (Kam./Ps); P5; F6 (obr. 15: 6). Sbv. 3a₃; obj. 8.
40. KK – Š (?); hrdlo zľahka roztvorené s oblým okrajom, mätko zalomené z kónického spodku; V2; H2, pr. ok. 10 cm; Z4 (Kam./Ps), P6; F6 (obr. 15: 7). Sbv. 3a₃; obj. 8.
41. KK – ZM (otvor pod okrajom); hrdlo široko roztvorené s oblým neodčleneným okrajom mätko zalomené z kónického spodku; V1; H3; stredoizrnný (Kam./Ps); P1; F8. (obr. 14: 6). Sbv. 3b₁₋₂; SV.
42. KK – X; kónické podhrdlie, výduť oblá; V1; H3, pr. výčnelku 5 cm; Z3 (Ps); P1; F8. Vzd.: vyšší oválny výčnelok pretlačený veľkou okrúhly jamkou (obr. 14: 7). Sbv. 3b₁₋₂; SV.
43. KK – X; V1; H3; Z3 (Kam./Og/Ps); P6; F8. Vzd.: plochá oválna páska pretláčaná veľkými oválnymi jamkami (obr. 14: 8). Sbv. 3b₁₋₂; obj. 2.
44. KK – M (?), hrdlo široko roztvorené s oblým okrajom; V1; H3, pr. ok. asi 24 cm; Z3 (Kam./Og/Ps); P6; F8. Vzd.: pretláčaná hrana okraja (obr. 14: 10). Sbv. 3b₁₋₃; obj. 2.
45. KK – X; podhrdlie oblé; V1; H1; Z3 (Kam./Og/Ps); P5; F8. Vzd.: dvojica hrubo rytých koncentrických kriviek (obr. 14: 9). Sbv. 3b₁₋₃; obj. 2.
46. KK – X; valcovité hrdlo, oblý okraj má zdurenú vonkajšiu hranu; V2; H3; Z3 (Ps); P4; F8 (obr. 15: 8). Sbv. 3b₂₋₁; SV (sek. E/14).
47. KK – H (?); oblý vyklonený okraj; V2; H3; Z3 (Ps); P5; F8. Vzd.: oválny výčnelok – hrdlo (obr. 15: 12). Sbv. 3b₂₋₁; SV (sek. G/13).
48. KK – X; vyhnutý okraj má zdurenú vonkajšiu hranu; V2; H2; Z3 (Ps); P4; F6 (obr. 15: 9). Sbv. 3b₃; SV (sek. F/13).
49. KK – X; V2; H4; Z3 (Ps); P5; F6. Vzd.: vysoká lišta pretláčaná veľkými oválnymi jamkami (obr. 15: 10). Sbv. 3b₃; SV (sek. F/12).
50. KK – M; široko roztvorené hrdlo, okraj zvnútra hranený zdurením vnútornej hrany; V2; H2; Z3 (Ps); P4; F6 (obr. 15: 13). Sbv. 3b₃; SV (sek. G/28).
51. KK – X; zľahka roztvorené hrdlo, okraj má zdurenú vnútornú hranu; V2; H2; Z3 (Ps); P6; F6. Bez výzdoby (obr. 15: 15). Sbv. 3b₃; SV (sek. K/29).
52. KK – M alebo Š; hrdlo zľahka roztvorené, oblý okraj zľahka vtiahnutý; V2; H1, pr. ok. 13 cm (?); Z3 (Ps), P2; F8. Vzd.: skupina šikmých úzkych žliabkov pod okrajom ukončených jamkou (obr. 16: 1). Sbv. 3b₄; SV (sek. F/12).
53. KK – X; V2; Z3 (Ps); H2; P6; F8. neidentifikovaný rytý motív tvoria v jednom obrazci paralelné ryhy, v susednom dve prekrížené ryhy (šrafovaný visutý trojuholník?; obr. 16: 3). Sbv. 3b₄; SV (sek. F/12).
54. KK – X; zľahka roztvorené hrdlo s oblým okrajom; V2; H3; Z3 (Ps); P6; F8. Vzd.: dve obežné riadky okrúhlych jamiek (hrdlo; obr. 16: 7). Sbv. 3b₄; SV (sek. E/16).
55. KK – X (H?); V2; H2; Z3 (Ps); P4; F8. Vzd.: zvislé slamovanie (obr. 16: 6). Sbv. 3b₄; SV (sek. G/12).
56. KK – Š (?); výduť stredne oblá, podhrdlie i spodok oblé; V2; H2, pr. vd. asi 13 cm; Z3 (Ps); P5; F8. Vzd.: obežný pás zvislých úzkych kanelúr hore ukončených oválnou jamkou – brucho (obr. 16: 2). Sbv. 3b₄; SV (sek. G/11).
57. KK – X; V2; H2; Z3 (Ps); P6; F8. Vzd.: dva obežné riadky okrúhlych jamiek – hrdlo (?; obr. 16: 4). Sbv. 3b₄; SV (sek. F/11).
58. KK – X; V2; H4; Z3 (Ps); P5; F8. Vzd.: pole alebo obežný pás (?) širokých, plytkých, ostro hranených kanelúr – telo (obr. 16: 5). Sbv. 3b₄; SV (sek. L/23).
59. KK – D; podhrdlie oblé, výduť horná, lomená ostro, spodok kónický, pásikové ucho siahalo od okraja na podhrdlie; V2; H2, pr. vd. 16 cm, š. ucha 2,9 cm; Z3 (Ps); P5; F8 až svetlohnedá (obr. 16: 14). Sbv. 3b₄; SV (sek. I/13).

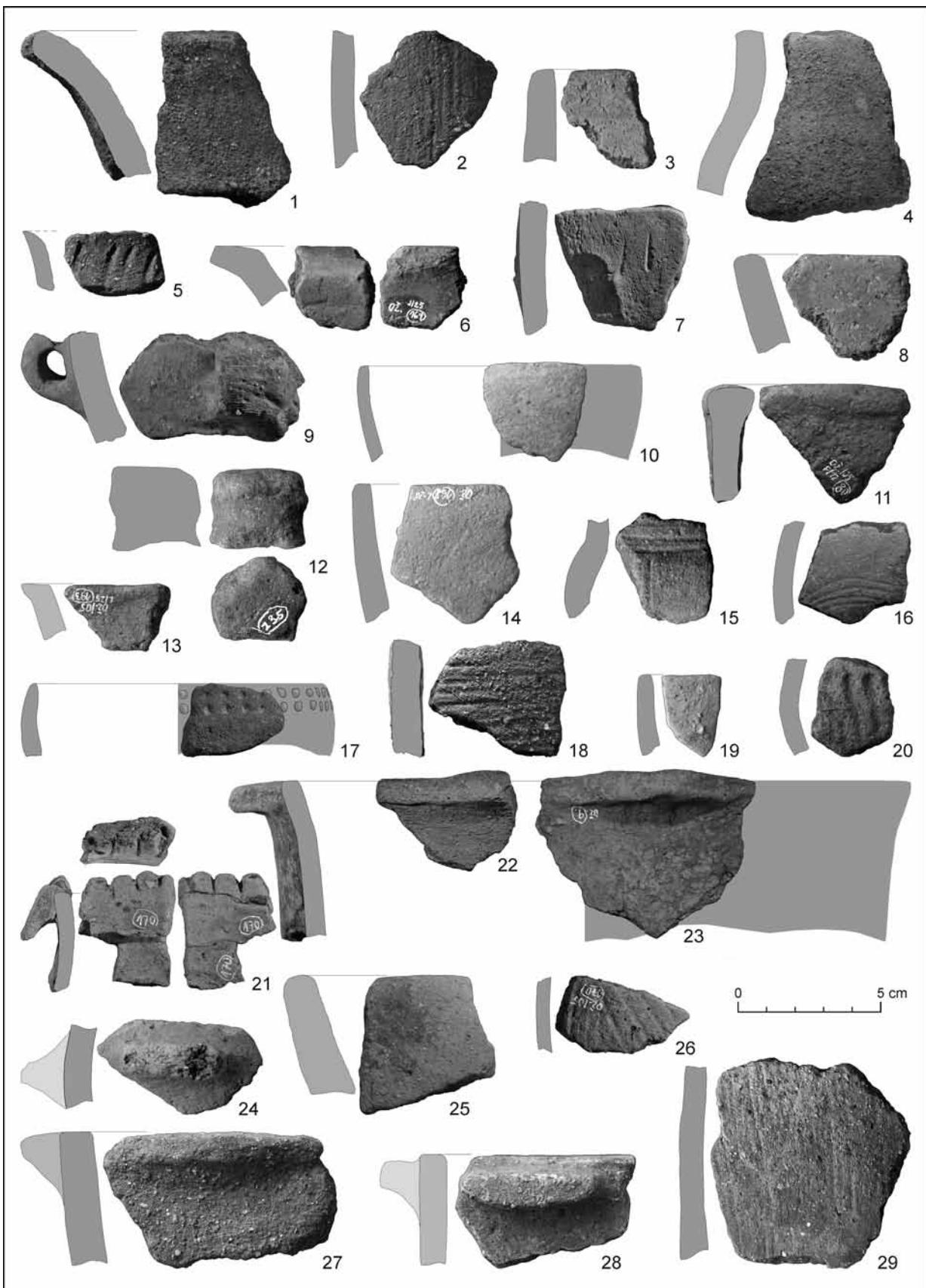
Obr. 15. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. 1 – subvariant 2c; 2, 3 – subvariant 3a₂; 4–7 – subvariant 3a₃; 8, 12 – subvariant 3b₂; 9, 10, 13–15 – subvariant 3b₃. 1–5, 8–15 – sídlisková vrstva; 6, 7 – objekt 8.

Obr. 16. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. 1–17 – subvariant 3b₄, 1–15 – sídlisková vrstva; 16, 17 – objekt 14.

60. KK – M; valcovitá hrdlo malo oblý, von vyhnutý okraj, vyhnutie bolo na vnútornej stene hrane; V2; H2, pr. ok. asi 29 cm, pr. h. asi 27 cm, pr. nas. h. asi 27,5 cm, v. h. 3,5 cm; Z3 (Ps); P4; F8. Bez výzdoby (obr. 16: 9). Sbv. 3b₄; SV (sek. E/14).
61. KK – H (?); hrdlo s prehnutou stenou nasadené na oblú plece s odsadením; V2; H3, pr. h. asi 18 cm, pr. vd. asi 19,2 cm; Z3 (Ps); P6; F8. Vzd.: zvislé široké ryhovanie pripomínajúce slamovanie (podhrdlie a brucho; obr. 16: 10). Sbv. 3b₄; SV (sek. E/14).
62. KK – X; V2; H5, š. výčnelku 7,5 cm; Z3 (Ps); P5; F8. Vzd.: oválny výčnelok (obr. 16: 12). Sbv. 3b₄; SV (sek. G/14).
63. KK – A (?); kuželovité hrdlo; V2; H3; Z3 (Ps); P4; F8. Vzd.: obežný pás viacnásobných veľmi úzkych, husto pod sebou radených kanelúr (obr. 16: 11). Sbv. 3b₄; SV (sek. F/19).
64. KK – H (?); valcovité hrdlo s oblým vyhnutým okrajom; V2; H4, pr. ok. asi 20 cm; Z3 (Ps); P6; F8 (obr. 16: 13). Sbv. 3b₄; SV (sek. G/13).
65. KK – M; z kónického spodku dnu zalomené ústie; V2; H3; Z3 (Ps); P4; F8 (obr. 16: 8). Sbv. 3b₄; SV (sek. L/26).
66. KK – X; hrdlo odsadené z oblého pleca; V2; H2; Z3 (Ps); P5; F8 (obr. 16: 15). Sbv. 3b₄; SV (sek. K/29).
67. KK – X; oblá výduť; V2; H3; Z3 (Ps); P4; F8. Vzd.: obežný (?) pás zvislého kanelovania členený zvislým oválnym výčnelkom (obr. 16: 16). Sbv. 3b₄; obj. 14.
68. KK – X; zľahka roztvorené hrdlo s hrane okrajom; V2; H4, pr. ok. asi 31 cm; Z3 (Ps); povrch P5; F8 (obr. 16: 17). Sbv. 3b₄; obj. 14.
69. KK – X; V2; H3; Z3 (Ps); P6; F6. Vzd.: slamovanie zvislé (obr. 17: 2). Sbv. 3b₃; SV (sek. F/13).
70. KK – X; profil hrdla neznámy, okraj oblý, vyhnutý; V2; H4; Z3 (Ps); P6; F6 (obr. 17: 1). Sbv. 3b₃; SV (sek. E/15).
71. KK – X; zľahka roztvorené (?) hrdlo s hrane okrajom; V2; H2; Z3 (Ps); P6; F6. Vzd.: skupina šikmých úzkych žliabkov hore ukončených oválnou jamkou (fragment šrafovaného trojuholníka?; obr. 17: 5). Sbv. 3b₃; SV (sek. H/11).
72. KK – X; roztvorené hrdlo s von zalomeným zrezaným okrajom; V2; H3; Z3 (Ps); P4; F6. Bez výzdoby (obr. 17: 6). Sbv. 3b₃; SV (sek. J/25).
73. KK – X; výduť asi oblá, kónický spodok, pásikové ucho na výduti; V2; H3, š. ucha 2,3 cm; Z3 (Ps); P5; F6 (obr. 17: 9). Sbv. 3b₃; obj. 14.
74. KK – M; hrdlo vyrastá priamo z kónického spodku, je zľahka roztvorené, oblý okraj má zľahka vtiahnutý; V1; H1, pr. ok. 21,4 cm (?); Z2 (Og/Ps); P5; F8 až svetlohnedá a tehlovočervená (obr. 14: 11). Sbv. 3c₁₋₁; obj. 2.
75. KK – X; zľahka roztvorená hrdlo s nevyčleneným oblým okrajom; V1; H2, pr. ok. asi 19 cm; Z2 (Og/Ps); P4; F6. Bez výzdoby (obr. 14: 12). Sbv. 3c₁₋₃; SV (sek. L/12).
76. KK – PK (?; držadlo); valcovité držadlo, horná časť o niečo širšia ako krčok; V2; pr. držadla 3,5 cm, v. držadla 3 cm; Z2 (Ps); P5; F8 (obr. 17: 12). Sbv. 3c₃; SV (sek. K/29).
77. KK – X; hrdlo asi valcovité so zdureným okrajom; V2; H3; Z2 (Ps); P5; F6 (obr. 17: 11). Sbv. 3c₄; SV (sek. F/12).
78. KK – M (?); zľahka roztvorené s oblým až hrane okrajom; V2; H3; Z2 (Ps); P5; F6 (obr. 17: 14). Sbv. 3c₄; SV (sek. I/26).
79. KK – Š (?); zľahka roztvorené hrdlo so zľahka vtiahnutým okrajom; V2; H1, pr. ok. asi 10 cm; Z2 (Ps); P4; F6 (obr. 17: 10). Sbv. 3c₄; SV (sek. L/26).
80. KK – X; hrdlo z oblého pleca mätko zalomené; V2; H4; Z2 (Ps); P5; F6. Vzd.: obežný pruh veľmi úzkych žliabkov, na ňom visí pole obdĺžnych kolmých žliabkov – podhrdlie s výduťou (obr. 17: 15). Sbv. 3c₄; SV (sek. J/25).
81. KK – X; V1; H1; Z1; P4; F8. Vzd.: pole paralelných rýh (obr. 14: 13). Sbv. 3d₁; obj. 2.
82. KK – X; V1; H2; Z1; P4; F8. Vzd.: obežný (?) pás horizontálnych rýh, z ktorého visí (?) šikmá ryha (obr. 14: 14). Sbv. 3d₁; obj. 2.
83. KK – X; V1; H2; Z1; P4; F8. Vzd.: dva paralelné zväzky rýh oddelené širším prázdny pásom (obr. 14: 15). Sbv. 3d₁; obj. 2.
84. KK – X; V1; H2; Z1; P4; F8. Vzd.: pole paralelných rýh (obr. 12: 16). Sbv. 3d₁; obj. 2.
85. KK – X; roztvorené hrdlo s nevyčleneným oblým okrajom; V1; H1; Z1; P6; F6. Bez výzdoby (obr. 14: 17). Sbv. 3d₁; obj. 2 (hĺ. 0–25 cm).
86. KK – X; oblú podhrdlie; V2; H3; Z1; P4; F6; Vzd.: zväzok koncentrických polkružníc (obr. 17: 16). Sbv. 3d₂; SV (sek. K/18).
87. KK – M (?); hrdlo zľahka roztvorené, oblý okraj zľahka vtiahnutý; V2; H1, pr. ok. 11 cm (?); Z2 (Ps); P5; F6. Vzd.: dve obežné riadky okrúhlych jamiek zvonka pod okrajom (obr. 17: 17). Sbv. 3d₂; SV (sek. H/11).

V slohovej analýze tejto skupiny si možno najskôr všimnúť jednotlivé subvarianty neolitickej keramiky (3a₁, 3b₁, 3c₁, 3d₁). K subvariantu 3a₁ patria položky 34 a 35, torzá nádob zdobené dvojicou kuželovitých výčnelkov evokujúcou antropologický detail (ženské poprsie, zreteľný je najmä u položky 35). Táto výzdobná schéma sa v kontexte VLK objavuje síce už v staršom období (Šiška 1989, obr. 15: 9; tab. 8: 13, 17),

Obr. 17. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. 1–9 – subvariant 3b_y; 10, 11, 13–15 – subvariant 3c_i; 12 – subvariant 3c_j; 16, 19 – subvariant 3d_z; 20–29 – subvariant 5a_s. 1–8, 10–27, 29 – sídlisková vrstva; 9 – objekt 14; 28 – objekt 5.

avšak schémy plastickej výzdoby hrubšieho riadu zasahujú aj do mladšieho obdobia VLK. Potvrzuje to aj výskyt nášho motívu (Šiška 1989, 90, obr. 38: 5), ktorý sa objavuje ešte aj v bukovohorskej etape (Hreha 2015, tab. CXXIII: 6; Lichardus 1962, 21, 22; obr. 3: 2, 3). Táto výzdoba napokon nie je neznáma ani v prostredí železovskej kultúry (Pavúk 1994, tab. 28: 26, 33).

Naopak, veľký pretláčaný výčnelok (položka 43) sa v materiálnej kultúre staršieho východoslovenského neolitu, súdiac podľa jeho monografických spracovaní (Hreha 2015; Šiška 1989), prakticky nevyskytuje. Zriedkavý je i na západnom Slovensku, kde však jeho varianty možno nájsť vo veľkých súboroch a zberoch (Baliiová 2006, obr. 2: 10; Pavúk 1994, obr. 57: 11; 59: 14; tab. 17: 4) na lokalitách kultúry so západnou mladou lineárnou keramikou (ďalej ZLK) aj kultúry železovskej. K výčnelku položky 42 sa nám podarilo vyhľadať obdobu v bukovohorskom prostredí (Hreha 2015, tab. CXV: 20).

Fragment misy so široko roztvoreným lievikovitým hrdlom (položka 44) by mal stavbou hrdla v typológii VLK na Slovensku zodpovedať kónickej mise na nôžke v staršej fáze vývoja, kde ide o hojne zastúpenú formu (Šiška 1989, 62, 68, obr. 11: 22). Nádoby sú však ako v skupine Barca III, tak i v skupine Kopčany, takmer vždy zdobené po celej ploche (Šiška 1989, obr. 17: 1–4; 18: 7, 9; 20: 4, 5, 10, 13; tab. 5: 2; 6: 6). Naopak, pretláčaný okraj majú niekedy bukovohorské tvary iného typu (Hreha 2015, tab. C: 7, 13; CXXII: 2).

Položka 45 sa opäť vyznačuje výzdobou charakteristickou pre starší východoslovenský neolit. Podľa S. Šišku hrubo ryté ryhy (2–3 mm) zdobia všetky základné tvary v západopotiskom okruhu (skupina Barca III), vo východopotiskom okruhu (skupina Kopčany) ich je menej (Šiška 1989, 51). Pre skupinu Barca III ju za typickú považuje i J. Lichardus (1964, 848, obr. 257). Patria k nej aj analogické nálezy z iných lokalít (Kovács 1982a, 166, obr. 97: 4). Hrubé ryhy však prežívajú na stredne hrubých nádobách aj do mladšieho stupňa VLK (skupina Tiszadob; Kujovský/Nevizánsky/Ožďáni 2004, 107, obr. 70: 7; Šiška 1989, 90, tab. 28: 1, 2) a vyskytli sa aj na gemerskej lineárnej keramike (Šiška 1989, 91, tab. 26: 1–18). Najnovšie sa ukazuje, že hrubo ryté oblúkové ryhy pozná aj bukovohorská ornamentika hrubšieho riadu (Hreha 2015, tab. CXIII: 5).

Široký výskyt má tiež misovitá forma (položka 74), v typológii VLK by zodpovedala kónickým („súdkovitým“) misám alebo vyšším kónickým misovitým hrncom. Tie patrili už v skupine Barca III k základným tvarom (Šiška 1989, 62, obr. 11: 9, 13), ale vyskytujú sa aj v mladšom období, napr. na Spiši, a to v objektoch skupiny Tiszadob aj v objektoch kultúry so ZLK, resp. v objektoch so spoločným výskytom črepov tejto a bukovohorskej proveniencie (Soják 2000, tab. VIII: 13; XXIII: 13; XLVI: 2).

Rozhodujúci význam pri presnejšom datovaní neolitických subvariantov tejto technologickej skupiny má skupinka tenkostenných plavených črepov zdobených zväzkami tenkých rýh (položky 81–84). V Košickej kotline a na Šariši sa má kvalitná tenkostenná keramika vyskytnúť až v strednej, prechodnej fáze VLK (Šiška 1989, 77). V mladšom stupni (v skupine Tiszadob) sú častejšie zoskupenia troch, šiestich až desiatich línií (Šiška 1989, 88). Takéto zvislé a šikmé pásy členia ďalšiu výzdobu alebo sú rovnomerne rozložené po celom povrchu nádoby (Šiška 1989, obr. 27: 1; tab. 34: 14). Tento spôsob dekóru sa ďalej rozvíja v bukovohorskej ornamentike (Lichardus 1962, obr. 2: 7, 15). Zdá sa, že je charakteristický najmä pre „tiszadobský“ riad (Kovács 1982a, obr. 97: 3, 7; Nevizánsky/Ožďáni 1999b, obr. 100: 4).

Hoci väčšina výzdobných či tvarových schém dotknutých subvariantov sa vyskytuje v širšom období vývoja VLK, a výzdoba hrubého riadu je skôr typická pre jeho staršiu etapu, skupinka tenkostenných jemne rytých črepov takéto datovanie nedovoľuje. Skôr sa tu potvrdzuje, že vo výzdobe a tvarosloví hrubšieho riadu sa konzervujú archaické prvky. Keďže takmer všetky vyššie analyzované črepy pochádzajú z jedného sídliskového objektu (2), na lokalite nemožno dokázať viacstupňové osídlenie VLK. Analýza naznačuje, že dotknutá jama patrí ľudu skupiny Tiszadob.

Samostatne si možno ďalej všimnúť technologický sbv. 3b₄, keďže jeho zástupcovia majú v rámci technologickej skupiny 3 zvláštne postavenie. Ide o tmavošedohnedú keramiku, pomerne hrubozrnnú, ktorej ostrivo obsahovalo okrem piesku aj kamienky, zväčša šlo o nádoby stredne hrubé. Jej zástupcov možno podľa analógií priradiť k dvom štýlovým okruhom, k badenskému a pilinskému.

K badenskému slohu sa hlási výzdoba a tvar položky 56 (v podstate aj položky 52) s analógiami v neskorobadenskom prostredí Zvolena, Spiša a Malopoľska (Malček 2013, tab. V: 1). Taktiež výzdobná schéma položky 53 je zrejme badenská, podobne zdobené fragmenty pochádzajú z lokalít klasického badenu (Banner 1956, tab. XXXIII: 38, 39, 42, 44), ale najmä z nálezísk s badenskou keramikou variantu Ózd (Horváthová 2010, tab. XIX: 4; XXIX: 3, 10; 2013, tab. XLVI: 4; LXIII: 1; LXXXV: 12; XCVI: 3; XCIX: 1). Typicky badenskou výzdobnou schémou sa javí byť aj dvojité obežný rad jamiek zdobiacich položky 54 a 57 (analógie pozri položku 111 v skupine 5–2). Napokon charakter žliabkovania položky 58 pripomína výzdobu viacerých fragmentov neskorobadenskej keramiky (Malček 2013, tab. XIV: 12; XXV: 11; XL: 13;

XLIII: 11). V neskorobadskej ornamentike skupiny Ózd má taktiež významné miesto slamovanie porvruhu (Horváthová 2013, tab. XXIV 7; XXVII: 10, 11 atď.; Malček 2013, tab. XI: 12, 13; XVIII: 1; 2016, obr. 13: 9; 16: 1), ktoré je typickým prejavom mladého eneolitu strednej Európy (Peška 1999, 243). Vyskytuje sa aj na pilinskom riade, a to na hrncoch, amforách typu AI, AV (Furmánek 1977, tab. II: 1, 6, 7), ale najmä na amforách typu AI a na misách (Furmánek 1977, tab. III: 22; V: 7, 9, 16; VII: 51; X: 11). Vo väčších maďarských súboroch sú slamované napodiv len pilinské amfory staršieho stupňa skupiny Zagyvapálfalva (Kemenczei 1984, tab. I: 19; II: 1, 2; XIV: 22). To, že slamovanie možno v pilinskej motivike považovať za archaický prvok potvrdzuje torzo takto „zdobeného“ hrnca v hodnotenej skupine (položka 61), aj keď v tomto prípade ide skôr o alúziu danej schémy. T. Kemenczei (1984) síce takéto hrnce vo svojej monografii neuvádza, ale podľa V. Furmánka (1977, 310) ich sprievodné bronzы datujú do stupňa BB1 až BB2 (BC1) a vyskytli sa v Tornali i Radzovciach (Furmánek 1977, tab. II: 10; XIX: 2; 1990, 35, obr. 16).

K horizontu Radzovce I (BB2 (BC1)) náleží v Radzovciach obdoba džbánku 59 (Furmánek/Mitáš 2010, 93, obr. 42: 14). Mladšie verzie tohto typu (typ CI) prežívajú i do stupňa BC (BC2) a nadväzujú na otomanské tvary (Furmánek 1977, 308, obr. 7; Kovács 1984, 47, obr. 16: 4). Bývajú zväčša bohato zdobené, vyskytuje sa však aj nezdobený variant (Furmánek 1977, tab. XII: 12). Vcelku podobný tvar sa na prelome strednej a mladšej doby bronzovej objavuje taktiež v pilinskom prostredí na Spiši (Giertlová 1999, 71, obr. 44: 17) a v staršom stupni skupiny Zagyvapálfalva (Kemenczei 1984, tab. III: 7). Zväčša ich na výduti zdobia výčnelky.

Typický pilinský tvar v posudzovanej skupine zastupuje aj položka 60, teda torzo misy valcovitého hrdla s vykloneným okrajom. Patrí k pilinským misám typu BII a ide vôbec o najtypickejšiu pilinskú misu (Furmánek 1977, 306, tab. II: 11; III: 10; IV: 15; VI: 11, 21). Na pohrebisku v Radzovciach sa podobne profilované tvary objavujú taktiež v hrobách horizontu Radzovce I, ale aj Radzovce II (Furmánek/Mitáš 2010, 93, obr. 23: 2; 43: 10), v Maďarsku v staršom stupni skupiny Zagyvapálfalva a Barca (Kemenczei 1984, 16, tab. XIV: 21, 23; XXXVI: 16). V mladšom stupni majú vyvinutejšie podhrdlie (Kemenczei 1984, tab. XVIII: 3).

K pilinskému slohu patria aj prvky na ďalších fragmentoch hodnotenej skupiny. Oválny výčnelok položky 62 má síce nadkultúrny výskyt, ale jeho obdobami na pohrebisku v Radzovciach je opatrená amfora z horizontu Radzovce I a ďalšie džbány aj amfory z pilinských hrobov (Furmánek/Mitáš 2010, obr. 23: 5; 32: 13, 16). Podobne tu majú niektoré amfory zmienenej horizontu úzke valcovité hrdlo s vykloneným okrajom (položka 64; Furmánek/Mitáš 2010, obr. 23: 5). Aj položka 67 predstavuje fragment typickej pilinskej výzdobnej schémy (Furmánek 1977, tab. IV: 4; V: 11; XII: 8; Kemenczei 1984, tab. XIV: 3; VII: 3, 17; XXXI: 3; XXXII: 19).

Položka 65 sa doposiaľ uvedenému vymyká. Kónické misy s nízkym ostro zalomeným okrajom sa vyskytujú na kyjatických lokalitách (Kemenczei 1984, tab. XCV: 4; XCVI: 4; Oždáni/Žebrák 1983, 189, obr. 114: 7). Na pohrebisku v Radzovciach sa takéto misa vyskytla v hrobe patriacom do horizontu V datovanom do stupňa HB2 (Furmánek/Mitáš 2010, 100, obr. 36: 12).

K subvariantom 3a₂, 3a₃, 3b₃ a 3b₅ patria fragmenty vcelku hrubozrnnej tmavosfarbenej keramiky (tmavohnedej až tmavej sivohnedej farby), ktorých analógie sa vyskytujú zväčša v štýlovom okruhu pilinsko-kyjatickom. Príkladom toho je položka 36, fragment valcovitého hrdla tvaru, ktorý majú pilinské amfory už v staršom stupni skupiny Zagyvapálfalva či Barca, ale objavujú sa aj v kyjatickej kultúre (Kemenczei 1984, tab. II: 6–9, 11; XXXI: 16; XXXVI: 18; LXXXII: 6), a to i pri dvojkónických nádobách lužického typu (Kemenczei 1984, tab. LXXXIX: 5). Fragment veľkého hrnca s výčnelkom na okraji (položka 37) síce V. Furmánek v typológii pilinskej keramiky neuvádza, no značne sa naň tvarom valcovitého hrdla a posadením výčnelku ponášajú sídliskové nálezy z niektorých kyjatických lokalít v Maďarsku (Kemenczei 1984, tab. LXXXIX: 12; XCIV: 14). Jazykovité výčnelky sa obecné nachádzajú pri zberoch na pilinských lokalitách (Oždáni/Žebrák 1983, obr. 114: 9). Podľa analógií sa zdá, že chronologicky citlivé nie sú ani kónické poháre (položka 40). Tvary, u ktorých prevláda vertikála, sa vyskytli už v staršom stupni skupiny Zagyvapálfalva i Barca, podoby sa však nachádzajú aj v kyjatickej sídliskovej keramike (Kemenczei 1984, 17, tab. XIII: 24; XXXIII: 12; LXXXVIII: 23). Stavbou tela je pomerne neobvyklá misa s vykloneným okrajom (položka 39), ktorá pripomína isté typy badenských mís, avšak aj takéto forma je známa z kyjatických sídlisk (Oždáni/Žebrák 1983, 189, obr. 114: 4). Toto zaradenie platí aj pre položku 46, črepy s podobným kyjakovitým profilom sa našli na kyjatických sídliskách na Slovensku a Maďarsku (Čáni et al. 2013, obr. 25: 5; Kemenczei 1984, tab. XLV: 10). Podobne sa na kyjatických nádobách vyskytuje pretláčaná lišta ako na položke 49, a to na hrncoch vychádzajúcich z pilinských tradícií (Kemenczei 1984, 43, tab. XCI: 7; XCIII: 6, 11; CVII: 13; CIX: 13). Kyjatickej proveniencie by podľa profilu mala byť i kónická misa s vodorovne zrezaným, zvnútra rozšíreným okrajom (položka 50), keďže jej obdoby opäť poznáme z takto datovaných nálezísk (Beljak/Mitáš 2015, 55, obr. 13: 10; Čáni et al. 2013, 77, obr. 24: 3; Kemenczei 1984,

tab. CIII: 16). Tvar s okrajom profilovaným ako má položka 51 považujú O. Ožďáni s V. Furmánkom (1998, 126, obr. 70: 2) za doklad mladopilinského osídlenia, resp. pilinsko-kyjatického horizontu.

Ku kyjatickému horizontu by podľa vyhladaných analógií mala patriť aj jemnejšia, tmavo sfarbená keramika (subvarianty 3c₃₋₅). Pokrievky (položka 76) sú všeobecne rozšírený tvarom v lužickom i kyjatickom riade (Kemenczei 1984, 49, tab. XCII: 2). V prípade položky 79 môže ísť o polgulovitú tenkostennú misu alebo kónickú šálku (podobnú položke 40). Oba tieto tvary sa v Radzovciach objavujú v kyjatických hroboch, šálky v hroboch z horizontu IIIc a IV (Furmánek/Mitáš 2010, obr. 46: 3, 4; 47: 9), misy dokonca až v horizonte Radzovce V (Furmánek/Mitáš 2010, obr. 30: 11, 13; 36: 7, 10). Kyjatické obdoby majú aj položky 72 (Čáni et al. 2013, 77; obr. 24: 1), 77 (Čáni et al. 2013, obr. 33: 3) a 80 (Ožďáni/Žebrák 1983, obr. 114: 12).

Ako ukázala analýza výzdobných schém jedincov variantu 3, odmysliac neolitickú keramiku, možno ho rozdeliť na dve veľké skupiny. Jednu zastupuje sbv. 3b₄, druhú zvyšné podskupiny. K prvej skupine patria jedince dvoch štýlových okruhov, badenského (najskôr neskorobadenského) a pilinského (skôr staršieho pilinského). Druhú podľa vyhladaných analógií predstavujú fragmenty, ktoré sa skôr hlásia ku kyjatickej motivike. Toto triedenie treba chápať podmienenčne, vzhľadom na charakter posudzovaného súboru. Napriek tomu spoločný výskyt badenských a pilinských črepov môže byť významný v tom zmysle, že azda ilustruje väzby pilinského hrnciarstva na tradované výrobné postupy lokálnej proveniencie, ktoré mohli siahať hlboko do minulosti. V tomto ohľade je zaujímavé slamovanie povrchu nádob. Ako to ukazujú aj vyššie uvedené analógie, táto technika sa na hornom Potísi prvý raz objavuje v neskoroklasickom období badenskej kultúry a vyznieva práve v pilinskom slohu, no v medziobdobí je stále prítomná (Furmánek/Veljačik/Vladár 1991, obr. 5: 29; 6: 22). Príznačné je, že sa objavuje skôr na hrubom, kuchynskom riade (hrnce, misy).⁹ Prenos tejto „výzdobnej“ schémy z jedného motivického kontextu do druhého tak môže byť sprievodným javom istej formy kontinuity osídlenia, ktorá sa hornom Potísi snáď udržala veľmi dlho (možno ju vysledovať zo strednej doby bronzovej aspoň do záveru eneolitu; Fischl et al. 2013, 358, 364). Na druhú stranu treba poznamenať, že kvalitou spracovania keramikého cesta rozpoznané badenské črepy zďaleka nezodpovedajú úrovni keramiky na vyšších sídliskách skupiny Ózd, ako ju autor tohto príspevku pozná z autopsie. Slohová analýza tejto technologickej skupiny ukazuje, že polohu Lapoš osídlila už populácia s badenskou kultúrou a pilinská populácia strednej doby bronzovej.

Pokiaľ by druhá podskupina skutočne náležala kyjatickému okruhu (a to vzhľadom na veľkú zlomkovitosť súboru nemožno s istotou tvrdiť), jej príbuznosť so subvariantom 3b₄ ilustruje fakt, že aj po technickej inovácii, ktorá by mala sprevádzať pilinsko-kyjatický štýlový prerod (výroba čiernej keramiky), časť riadu, najskôr pôjde o nereprezentatívne nádoby každodennej prevádzky, sa stále vyrábala po starom a technologickými parametrami sa priveľmi od pilinskej keramiky neodlišovala.

Variant 4

Toto zoskupenie síce zaberá na obr. 11 stredové postavenie, avšak počet fragmentov (sedem) naznačuje, že ide skôr o zhuk jedincov atypických a z hľadiska popisu bezvýznamných. K skupine nepatria žiadne charakteristické črepy.

Variant 5

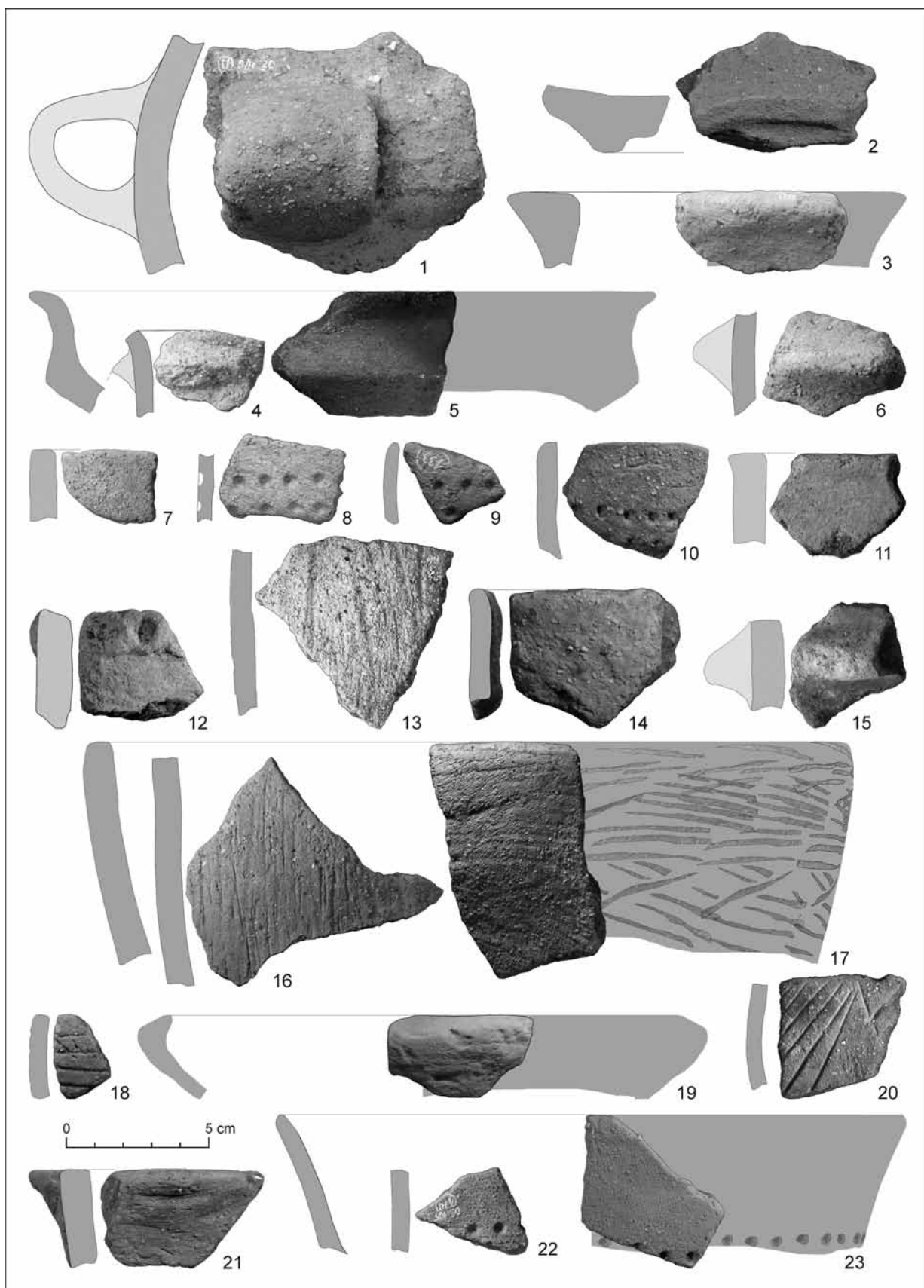
Variant 5 je najvýraznejším (a najpočetnejším, ale aj najrozmanitejším) zoskupením, ktoré na obr. 11 zastupuje druhú veľkú skupinu pravekej keramiky, teda svetlo sfarbenú (oxidačný výpal). Podľa zrnitosti sa rozkladá na štyri hladiny, na jednotlivých hladinách sa znovu nachádzajú viaceré subvarianty (najrozmanitejšia je hladina 5–2, v zásade ale veľkú variabilitu majú všetky). Aj tu sa od ostatných zoskupení pomerne dosť odlišujú jednotlivé subvarianty neolitickej keramiky (subvarianty 5a₁, 5b₁, 5c₁ a 5d₁). Z hľadiska percentuálneho zastúpenia sú v súbore výrazné skupiny 5a₃, 5b₃₋₄, 5c₃₋₄ a 5c₆. Do skupiny patria tieto charakteristické črepy:

88. KK – X; V1; H6; Z4 (Kam./Og/Ps); P5; F5. Výzdoba: dve paralelné ryhy ukončené „notovou hlavičkou“ (obr. 13: 5). Sbv. 5a₁₋₂; SV (sek. H/14).
89. KK – M; široko roztvorené hrdlo s oblým okrajom vyrastalo priamo z kónického spodku; V1; H2; Z4 (Kam./Og/Ps); P5; F4. Výzdoba: dvojica kužeľovitých výčnelkov (obr. 13: 4). Sbv. 5a₁₋₂; obj. 2.

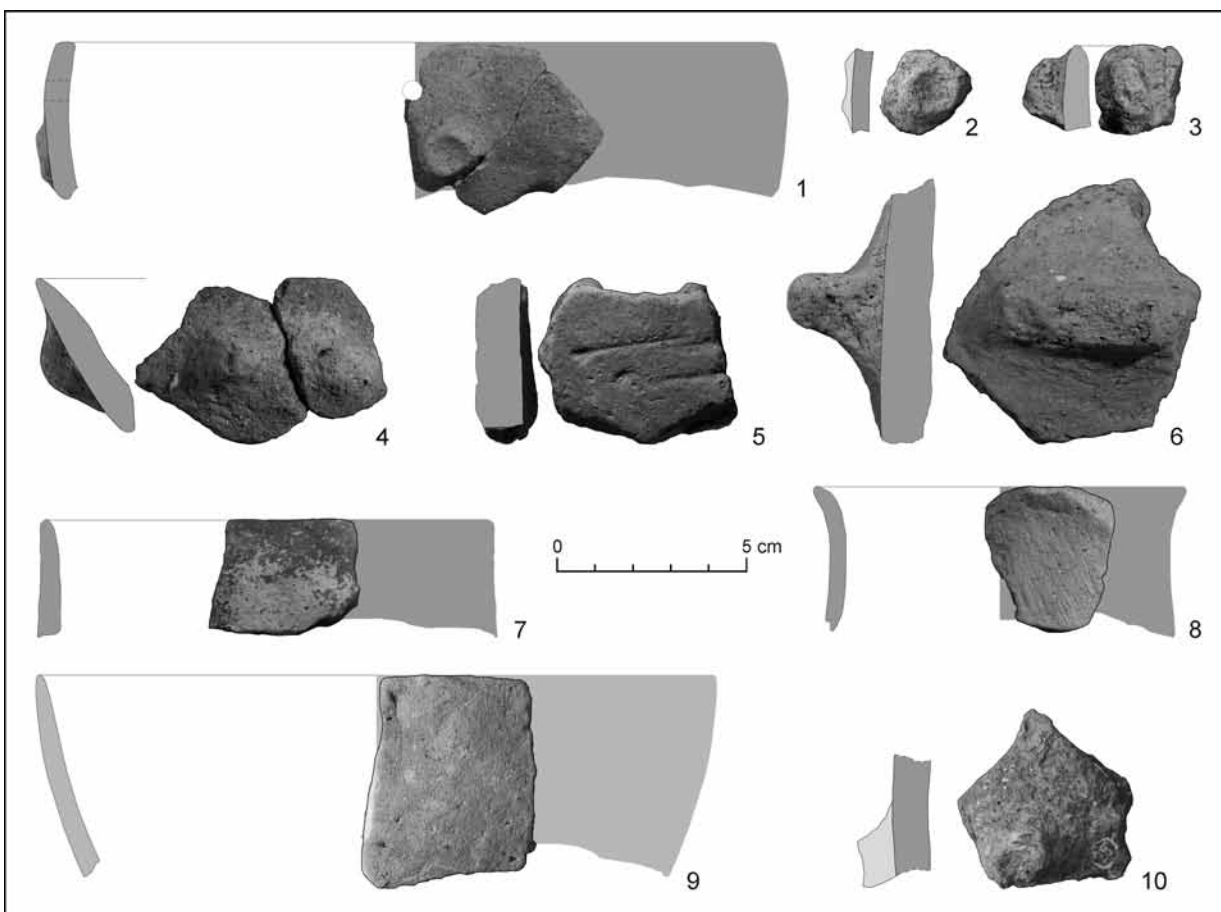
⁹ V podstate by mohlo ísť o prejav tej istej tendencie ako u vyššie analyzovanej neolitickej keramiky, kde sa v hrubom riade konzervovali archaické prvky veľmi dlhú dobu.

90. KK – H; valcovité hrdlo s oblým okrajom; V2; H2, pr. ok. asi 22,8 cm, pr. h. asi 22 cm; Z4 (Kam./Ps); P5; F5. Výzdoba: jazykovitý výčnelok na okraji (obr. 17: 23). Sbv. 5a₅; SV.
91. KK – X; V2; H2; Z4 (Kam./Ps); P5; F5. Výzdoba: obežný pás zvislých úzkych kanelúr hore ukončených oválnou jamkou (obr. 17: 20). Sbv. 5a₅; SV (sek. E/13).
92. KK – X; roztvorené hrdlo s oblým okrajom; V2; H4; Z4 (Kam./Ps); P6; F5. Bez výzdoby (obr. 17: 25). Sbv. 5a₅; SV (sek. H/13).
93. KK – H (?); V2; H3; Z4 (Kam./Ps); P6; F5. Výzdoba: zvislé slamovanie (obr. 17: 29). Sbv. 5a₅; SV (sek. F/12).
94. KK – H (?); zľahka roztvorené hrdlo s oblým okrajom; V2; H4; Z4 (Kam./Ps); P6; F5. Vzd.: nízky jazykovitý výčnelok na okraji (obr. 17: 27). Sbv. 5a₅; SV (sek. F/17).
95. KK – X; oblé podhrdlie (?); V2; H4, š. výčnelku 4 cm; Z4 (Kam./Ps); P6; F5. Vzd.: oválny výčnelok (obr. 17: 24). Sbv. 5a₅; SV (sek. J/25).
96. KK – X (D?); valcovité hrdlo s prehnutou stenou a oblým okrajom, pásikové ucho zrejme siahalo z okraja na nasadenie hrdla; V2; H1, š. ucha 2,7 cm; Z4 (Kam./Ps); P5; F5. Vzd.: hybrid ucha typu Viss/Ózd (štvorica trňovito-valcovitých výčnelkov nad uchom; obr. 17: 21). Sbv. 5a₅; SV (sek. E-F/11).
97. KK – X; V2; H1; Z4 (Kam./Ps); P5; F5. Vzd.: badenský hlbený motív (pás zvislých žliabkov sa strieda s pásom šikmých žliabkov; obr. 17: 26). Sbv. 5a₅; SV (sek. E-F/11).
98. KK – H (?); valcovitá hrdlo s oblým okrajom; V2; H3, pr. ok. asi 25 cm, š. výčnelku 4,8 cm; Z4 (Kam./Ps); P5; F5. Vzd.: oválny výčnelok na okraji (obr. 17: 28). Sbv. 5a₅; obj. 5.
99. KK – A (?); výduť oblá, na nej sedí vysoké pásikové ucho; V2; H5, š. ucha 4,7 cm; Z4 (Kam./Ps); P1; F7 (obr. 18: 1). Sbv. 5a₆; SV (sek. A/6).
100. KK – X; zľahka roztvorené hrdlo s oblým okrajom; V1; H3; Z3 (Ps); P5; F5. Vzd.: oválny vertikálny výčnelok (obr. 19: 3). Sbv. 5b₁₋₂; SV (sek. G/6).
101. KK – X; V1; H1; Z3 (Og/Ps); P6; F5. Vzd.: plochý preliačený valcovitý výčnelok (obr. 19: 2). Sbv. 5b₁; SV (sek. D/6).
102. KK – ZM (otvor pod okrajom); hrdlo zľahka roztvorené, okraj vtiahnutý; V1; H2, pr. ok. asi 19 cm; Z3 (Ps); P5; F4. Vzd.: plochý preliačený valcovitý výčnelok pod okrajom (obr. 19: 1). Sbv. 5b₂₋₄; SV (sek. G/12).
103. KK – X; V1; H4; Z3 (Og/Kam./Ps); P5; F4. Vzd.: oválny výčnelok (obr. 19: 6). Sbv. 5b₂₋₄; SV (sek. G/14).
104. KK – X; valcovité hrdlo s hraneným, zľahka vyhnutým okrajom, pásikové ucho sedelo na hrdle pod okrajom; V2; H2; Z3 (Ps); P1; F5 (obr. 18: 4). Sbv. 5b₃; SV (sek. G/6).
105. KK – X; hrdlo asi kužeľovité, okraj mal zdurenú vonkajšiu hranu; V2; H5; pr. ok. asi 14 cm; Z3 (Ps); P1; F5 (obr. 18: 3). Sbv. 5b₃; SV (sek. F/5).
106. KK – M; valcovité hrdlo s vyhnutým okrajom z kónického spodku ostro zalomené; V2; H3; pr. ok. asi 22 cm, pr. „vd.“ asi 21 cm; Z3 (Ps); P5; F5 až tmavá šedohnedá (obr. 18: 5). Sbv. 5b₃; SV (sek. F/15).
107. KK – X; prstencovitá podstava, spodok kónický; V2; H3; Z3 (Ps); P6; F5. Bez výzdoby (obr. 18: 2). Sbv. 5b₃; SV (sek. H/11).
108. KK – X; V2; H1; Z3 (Ps); P6; F4. Vzd.: dva obežné riadky okrúhlych jamiek – hrdlo (?; obr. 18: 8). Sbv. 5b₄; SV (sek. F/10).
109. KK – M; kónický spodok, hrdlo nevytvorené, okraj vtiahnutý; V2; H2; pr. ok. asi 18 cm, pr. „vd.“ asi 20 cm; Z3 (Ps); P4; F4 (obr. 18: 19). Sbv. 5b₅; SV (sek. H/12).
110. KK – X; V2; H2; Z3 (Ps); P5; F4. Vzd.: dve obežné riadky okrúhlych jamiek (obr. 18: 9). Sbv. 5b₅; SV (sek. H/12).
111. KK – X (misa?); V2; H2; Z3 (Ps); P6; F4. Vzd.: dve obežné riadky okrúhlych jamiek – hrdlo (obr. 18: 10). Sbv. 5b₅; SV (sek. F/11).
112. KK – X; V2; H4; Z3 (Ps); P5; F4. Vzd.: plochá lišta pretláčaná veľkými oválnymi jamkami (obr. 18: 12). Sbv. 5b₅; SV (sek. H/25).
113. KK – X (H?); V2; H3; Z3 (Ps); P6; F5. Vzd.: vertikálne slamovanie (obr. 21: 13). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. K/9).
114. KK – X; valcovité hrdlo s neodčleneným oblým okrajom; V2; H3; Z3 (Ps); P7; F5. Bez výzdoby (obr. 18: 14). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. D/9).
115. KK – X (H?); V2; H3; Z3 (Ps); P6; F5. Vzd.: zvislé slamovanie (obr. 18: 16). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. E/13).
116. KK – MH; hrdlo zľahka roztvorené s oblým, mierne vtiahnutým okrajom vyrastalo priamo zo spodku; V2; H4, pr. ok. asi 27 cm; Z3 (Ps); P6; F5. Vzd.: šikmé až vodorovné slamovanie – až po okraj (obr. 18: 17). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. F/13).
117. KK – X; V2; H4; Z3 (Ps); P5, cítiť menšie nerovnosti; F5. Vzd.: oválny výčnelok (obr. 18: 15). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. G/14).
118. KK – X; podhrdlie oblé; V2; H1; Z3 (Ps); P6; F5. Vzd.: neidentifikovaný motív, snáď susediace šikmo šrafované trojuholníky (visuté alebo stojaté?; obr. 18: 20). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. E/16).
119. KK – X; V2; H2; Z3 (Ps); P4; F5. Vzd.: obežný (?) pás horizontálnych rýh (obr. 18: 18). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. H/12).
120. KK – H (?); zľahka roztvorené hrdlo s hraneným okrajom; V2; H6; Z3 (Ps); P5; F5. Vzd.: nízky jazykovitý výčnelok na okraji (obr. 18: 21). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. H/11).

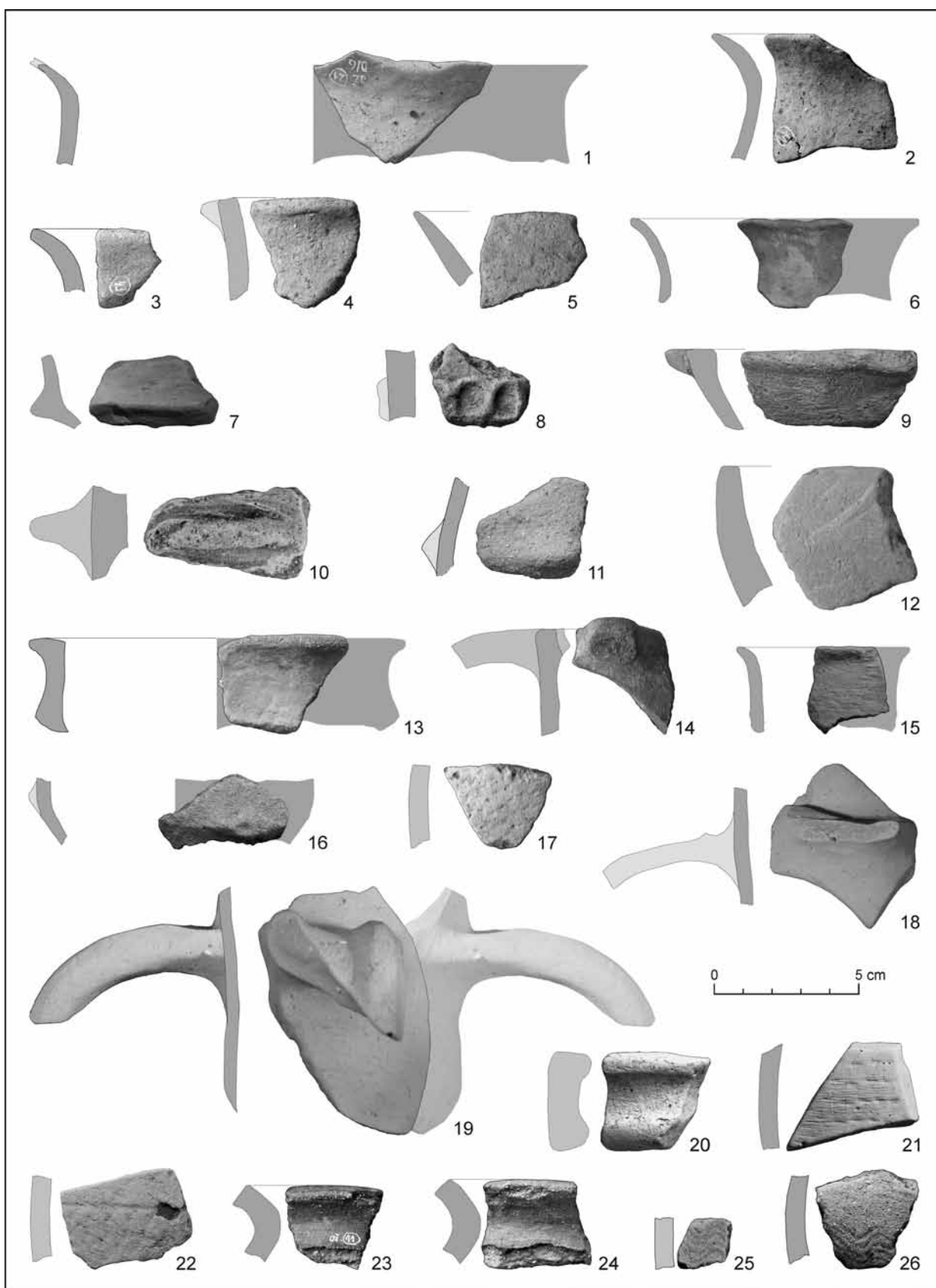

Obr. 18. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. 1 – subvariant 5a₆; 2–5 – subvariant 5b₃; 6 – subvariant 5c₃; 7, 8 – subvariant 5b₄; 9–12 – subvariant 5b₈; 13–18, 20–23 – subvariant 5b₁₀; 19 – subvariant 5b₅.

Obr. 19. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond, neolitická keramika. 1, 6 – subvariant 5b₂; 2; 3 – subvariant 5b₁; 4, 5 – subvariant 5a₁; 7, 8 – subvariant 5c₁; 9 – subvariant 5d₁; 10 – subvariant 7b₁. 1–3, 5–7, 10 – sídlisková vrstva; 4, 8, 9 – objekt 2.

121. KK – M; široko roztvorené hrdlo s oblým okrajom; V2; H2, pr. ok. asi 22 cm, pr. h. asi 19 cm; Z3 (Ps); P5; F5. Vzd.: obežný riadok okrúhlych jamiek na nasadení hrdla (obr. 18: 23). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. F/11).
122. KK – X; V2; H2; Z3 (Ps); P5; F5. Vzd.: obežný riadok okrúhlych jamiek – hrdlo (?; obr. 18: 22). Sbv. 5b₁₀; SV (sek. E-F/11).
123. KK – X; valcovité hrdlo s oblým okrajom; V1; H2; pr. ok. asi 12 cm, pr. h. asi 12 cm; Z2 (Ps); P5; F4 (obr. 19: 7). Sbv. 5c₁₋₂; SV (sek. D/10).
124. KK – X; valcovité hrdlo s oblým, vyhnutým okrajom; V1; H1; pr. ok. asi 9 cm; Z2 (Og/Ps); P5; F4 (obr. 19: 8). Sbv. 5c₁₋₂; obj. 2.
125. KK – A (?); kužeľovité hrdlo s oblým, vyhnutým okrajom; V2; H1; Z2 (Ps); P7; F4. Bez výzdoby (obr. 20: 2). Sbv. 5c₃; SV.
126. KK – X; kužeľovité hrdlo s von zalomeným okrajom, na ktorý asi dosadalo pásikové ucho; V2; H2, pr. ok. asi 19 cm; Z2 (Ps); P4; F4 (obr. 20: 1). Sbv. 5c₃; SV (sek. D/6).
127. KK – X; hrdlo s vyhnutým okrajom; V2; H2; Z2 (Ps); P6; F4. Bez výzdoby (obr. 20: 3). Sbv. 5c₃; SV (sek. H/10).
128. KK – X; zľahka roztvorené hrdlo s okrajom hraneným; V2; H2; Z2 (Ps); P5; F4. Vzd.: nízky jazykovitý výčnelok na okraji (obr. 18: 4). Sbv. 5c₃; SV (sek. H/13).
129. KK – X; valcovité hrdlo s prehnutou stenou a vykloneným oblým okrajom; V2; H1, pr. ok. asi 10 cm; Z2 (Ps); P4; F4 (obr. 18: 6). Sbv. 5c₃; SV (sek. D/13).
130. KK – M (?); valcovité hrdlo ostro zalomené z kónického spodku, zalomenie zvýraznené; V2; H1; Z2 (Ps); P5; F4 (obr. 20: 7). Sbv. 5c₃; SV (sek. E/20).
131. KK – X; V2; H3; Z2 (Ps); P5; F4. Vzd.: plochá lišta pretláčaná veľkými oválnymi jamkami (obr. 20: 8). Sbv. 5c₃; SV (sek. E/24).
132. KK – M; hrdlo nevytvorené, okraj zľahka vtiahnutý so zdurenou vonkajšou hranou; V2; H2; Z2 (Ps); P5; F4. Vzd.: dvojrohý výčnelok na okraji (obr. 20: 9). Sbv. 5c₃; obj. 12.
133. KK – X; V2; H5, š. výčnelku 5,3 cm; Z2 (Ps); P5; F5. Vzd.: oválny výčnelok (obr. 20: 10). Sbv. 5c₃; SV.
134. KK – X; V2; H2; Z2 (Ps); P6; F5. Vzd.: nízky oválny kužeľ na pleci (obr. 20: 11). Sbv. 5c₃; SV (sek. H/10).

Obr. 20. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. 1–9 – subvariant 5c₃; 10–12 – subvariant 5c₄; 13, 14 – subvariant 5c₅; 15 – subvariant 5d₃; 16 – subvariant 5d₄; 17–22 – variant 15; 23, 24 – variant 9; 25, 26 – variant 10. 1–8, 10–16, 23–26 – sídlisková vrstva; 9 – objekt 12; 17–22 – objekt 5.

135. KK – M (?); hrdlo nevytvorené, okraj zvislý, zľahka vtiahnutý; V2; H5; Z2 (Ps); P4; F5 (obr. 20: 12). Sbv. 5c₄; SV (sek. L/26).
136. KK – Š; valcovité hrdlo s rímsovým okrajom bolo ostro zalomené z kónického spodku; V2; H2, pr. ok. 13 cm; Z2 (Ps); P4; F7 (obr. 20: 13). Sbv. 5c₃; SV (sek. F/5).
137. KK – X; valcovité hrdlo, na oblý neodčlenený okraj nasadené tyčinkové ucho; H2, š. ucha 1,5 cm; Z2 (Ps); P6; F7. Bez výzdoby (obr. 20: 14). Sbv. 5c₃; SV (sek. F/12).
138. KK – M; hrdlo nevytvorené, oblý okraj zľahka vtiahnutý; V1; H1, pr. ok. asi 25,5 cm; Z1; P4; F5 (obr. 19: 9). Sbv. 5d₁; obj. 2.
139. KK – X; výduť asi stredne oblá; V2; H1, pr. vd. asi 9,5 cm; Z1; P4; F5. Vzd.: šošovkovitý výčnelok pretlačený horizontálnou oválnou jamkou – brucho (obr. 20: 16). Sbv. 5d₁; SV (sek. L/23).
140. KK – Š/PO; valcovité hrdlo s vyhnutým okrajom; V2; H1, pr. ok. asi 6 cm; Z1; P4; F4 (obr. 20: 15). Sbv. 5d₁; SV (sek. J/12).

Aj pri slohovej analýze skupiny 5 sú dôležité fragmenty neolitického riadu (subvarianty 5a₁, 5b₁, 5b₂, 5c₁, 5d₁). Výzdobná schéma položky 89 zodpovedá dekóru vyššie preberanej položky 35 (charakteristický motív VLK), v tomto prípade však možno aspoň približne určiť aj typ nádoby, ide o misu s lievikovitým hrdlom. Inak sa javí výzdoba položky 88 kde motív „notových hlavičiek“ sa vyskytuje skôr v kontexte výzdobnej motiviky slohu mladej ZLK. Črepy s takouto výzdobou sa však okrem materského územia ZLK, kde sa objavujú v sídliskových objektoch jej poslednej fázy (Pavúk 1969, obr. 10: 13, 23; 1994, tab. 13: 46), nachádzajú aj na Spiši, kde na viacerých polohách vystupujú v jamách či jednotlivo, ale často spoločne s fragmentmi keramiky VLK, a to skupiny Tiszadob (Budinský-Krička 1977, obr. 25: 1–3; Javorský 1977, 142, 143, obr. 70: 2, 4; 71: 1; Soják 2000, 205, tab. XXIV: 6).

O podobnom štýlovom zaradení možno uvažovať taktiež pri položke 102 (ktorá má rovnakú „výzdobu“ ako pri položke 101), aj keď ohľadom predpokladanej stavby tela môže zodpovedať niektorému zo základných tvarov VLK na Slovensku, a to guľovitým misám alebo súdkovitým hrncom s viac-menej vtiahnutým okrajom, ktoré sú najčastejším a stereotypným tvarom stredne hrubej keramiky vo všetkých stupňoch dotknutej kultúry (Šiška 1989, 64, obr. 11). Práve v mladšom stupni VLK (skupina Tiszadob) stredne hrubú a hrubostennú keramikú zastupujú súdkovité hrnce, často pod okrajom opatrené radom otvorov (Šiška 1989, tab. 28: 20; 29: 8; 30: 7). Od spomenutých tvarov však nádobu z Oždian odlišuje nízky preliačený valcovitý výčnelok posadený pod okraj, ktorým sa evokuje skôr prejav ZLK alebo železovský. Takéto výčnelky zdobili, aj keď nie často, hrubú keramikú na systematicky preskúmanom sídlisku ZLK a železovskej kultúry v Štúrove (Pavúk 1994, 165, 166, obr. 57: 7, 10; tab. 33: 28; 73: 43) a podobný prvok sa vyskytuje aj na iných lokalitách Požitia či na západnom okraji Juhoslovenskej kotliny (Balíová 2006, 25, obr. 2: 8; Bánesz/Nevizánsky 1984, 26, obr. 1: 6; Cheben/Ruttikay 2011, obr. 36: 3, 6). Výčnelkom opatrené nádoby sa opäť vyskytujú v bikultúrnom prostredí Spiša, kde sa našli v jamách s inventárom ZLK alebo v jamách s inventárom ZLK zmiešaným s bukovohorskou keramikou (Javorský 1977, 143, obr. 170: 6; Soják 2000, tab. XLVI: 9). Treba dodať, že sa veľmi zriedka vyskytujú práve v objektoch bukovohorskej kultúry (Hreha 2015, tab. XCIV: 23; CXXVI: 19; Kovács 1985, obr. 22: 2).

Ďalším neolitickým subvariantom je skupina 5c₁. K nej patria dva okrajové črepy (položka 123 a 124), ktoré nenesú výrazné štýlové znaky. Položka 123 by podľa typológie nádob VLK vypracovanej S. Šiškom (1989, obr. 12: 1, 5, 7, 8) mohla patriť amforovitému alebo vázovitému tvaru, k položke 124 sa vágne podoby našli v materiáli ZLK (Soják 2000, tab. I: 8; XL: 11). Posledným neolitickým subvariantom skupiny 5 je sbv. 5d₁. Fragment misy (položka 138) je podobou položky 74 subvariantu 3c₁, ide o tvar s výskytom počas celého vývoja VLK a spoločný so ZLK.

V analýze neolitického materiálu skupiny 5 badať istý náznak slohovej podvojnosti, ktorý charakterizuje napr. región Spiša (Soják 2000). Pri tak malom počte hodnotených fragmentov malej veľkosti ide naozaj len o náznak takejto možnosti. Výsledok rozboru by však mohla nepriamo podprieť skutočnosť, že sa črepy nenašli v objekte 2, teda v jame skupiny Tiszadob (ako ale ukazuje situácia na Spiši, výskyt sídliskových jam so zmiešaným materiálom tu bol vcelku obvyklý). Materiál ZLK by sa tak od keramiky VLK mohol odlišovať výpalom (sfarbením), resp. prímiesou.

Zvyšné subvarianty skupiny 5 zastupujú, podobne ako v skupine 3, badenský a pilinský horizont osídlenia polohy. Ako prvý je uvedený sbv. 5a₃ (hrubozrná keramiká) opäť zväčša strednej hrúbky a hnedej farby, v ktorom sa spolu vyskytli zástupcovia oboch uvedených horizontov. Slamovanie povrchu hrubších tvarov (položka 93) mali spoločne oba keramické prejavy. K badenskému slohu patrí výzdobou v tomto subvariante položka 91, ktorej motív je fragmentom výzdobnej schémy položky 56. Zreteľne v badenskom duchu je formované ucho položky 96, poňatím výzdoby ide o hybrid ucha typu Viss a Ózd (Malček 2016, 97 a pozn. 28). Uchá tohto typu sa vyskytujú v riade klasického badenu horného Potisia

(Banner 1956, tab. LXXVIII: 6; Horváthová 2010, tab. XIX: 3; 2013, tab. XXVII: 8; XXXIII: 6; XLII: 8; LXXXIX: 2), dokonca v kontextoch datovaných absolútne (Horváthová 2015, 392, obr. 6: 7). Badenská je pravdepodobne aj výzdobná schéma položky 97, zachovaná vo fragmente. Ide o torzo kanelovaného šrafovaného trojuholníka s analógiami na vyššie uvedeních lokalitách (Horváthová 2013, tab. LXIV: 6) alebo o zvyšok kanelovaného obežného pásu, v ktorom sa striedajú polia zvislých a šikmých žliabkov. Tento motív opäť patrí k výzdobným schémam klasického badenu (Horváth 2014, obr. 295: 23; 296: 8; 303: 11; Pažinová 2013, obr. 11: 8).

Okrem týchto zjavne badenských črepov sa k subvariantu radia aj fragmenty hrubých asi hrncovitých nádob, ktoré sú opatrené výčnelkom, často na okraji (položky 90, 94, 98) alebo na tele (položka 95). Výrazná je najmä položka 90, ktorá typologicky najskôr zodpovedá položke 37 v skupine 3. K nej sa našli isté ponášky aj v kyjatickom riade, avšak výskyt tohto typu hrncovitej zásobnice v subvariante 5a₅ naznačuje, že pôjde o pilinský tvar a badenské datovanie je nepravdepodobné. Aj tu sa ukazuje skutočnosť, že podobnú hrubú keramiku zväčša nemožno bez sprievodného materiálu jednoznačne zaradiť. O tom, že sa oválne výčnelky bez sprievodnej výzdoby (ako napr. na položke 95) v pilinskej ornamentike vyskytujú, svedčia nálezy z Radzoviec patriace do stupňa I (Furmánek/Mitáš 2010, 93, obr. 23: 5; 32: 13, 16).

Výraznejší eneolitický charakter majú väčšinou výzdobné schémy črepov subvariantov 5b₄ až 10. Už niekoľkokrát spomenuté slamovanie nenesú len inak atypické črepy, ale aj kónická jednodielna misa (položka 116). V tomto prípade je slamovanie vodorovné. Fragmenty podobných slamovaných kónických mís sa našli napríklad na Hrádku v Lieskovci, osídlenom v mladšom eneolite (Malček 2013, obr. 29; tab. XLVI: 1). Výzdoba položky 118 je opísaná vyššie (položka 53 v subvariante 3b₄), tu je výzdobná schéma zachovaná lepšie. Na povrchu črepu sa výrazne črtá torzo ostro vyrytého pásu visutých šrafovaných trojuholníkov, teda typickej badenskej výzdoby. K badenskému tvarosloviu i výzdobe napokon patrí fragment misy s roztvoreným hrdlom (položka 121). Misa je zdobená líniou jamiiek a z podobných nádob pravdepodobne pochádzajú viaceré črepy tohto subvariantu (položky 108, 110, 111 a 122). Ich obdoby možno nájsť na viacerých lokalitách klasického badenu (Banner 1956, tab. LIX 8, 9; Bondár/Raczky 2009, tab. IV: 7/2; VIII: 13/1; XXXII: 73/2; XXXVII: 80/6; Pažinová 2013, obr. 10: 1).

Subvarianty 5a₆, 5b₃, 5c₃₋₅, 5d₄₋₅ zväčša prináležia k pilinskému segmentu nálezového súboru. Tak masívne ucho posadené na najväčšiu výduť (položka 99) majú na Slovensku amfory typu V, a to v triedení V. Furmánka, postavenie úch by malo naznačovať ich starobylosť, teda výskyt už v stupni BB2 (BC1; Furmánek 1977, 304, obr. 5). Našli sa napríklad na pohrebisku v Tornali, niekedy i slamované (Furmánek 1977, tab. IX: 1; X: 3; XVII: 6). Starobylosť tvaru potvrdzujú nálezy na pohrebisku Radzovce, okrem iného aj celok náležiaci horizontu Radzovce I (Furmánek/Mitáš 2010, 93, obr. 32: 20). Podobne datuje tento typ nádoby aj T. Kemenczei (1984, 16; tab. II: 4, 11; XXXI: 12, 14, 16).

Typicky pilinskou formou je misa s valcovitým hrdlom a vykloneným okrajom, s ostrým nasadením hrdla na spodok (položka 106), podoba položky 60 zo subvariantu 3b₄, pri ktorej sú uvedené analógie. Na pilinských misách i džbánoch, resp. amforách, sa objavuje taktiež prstencovite formovaná podstava položky 107, a to asi počas celého vývoja slohu (Furmánek 1977, 306, tab. I: 10; II: 11; IV: 9; IX: 21; Kemenczei 1984, 16, 17, tab. XIV: 21, 23; III: 4; XVI: 9; VII: 28; XXXI: 18). Taktiež už pilinské amfory a džbány majú kuželovité hrdlo s vykloneným okrajom (položka 125 a 126; Furmánek 1977, tab. III: 36; VIII: 16; XI: 11; XII: 20; XVII: 16). Na pohrebisku v Radzovciach mala podobne profilované hrdlo a okraj amfory z prechodného pilinsko-kyjatického horizontu Radzovce IIIb, zo stupňa HA1 (Furmánek/Mitáš 2010, 97, obr. 45: 11). Tomu zodpovedá situácia na maďarských lokalitách, kde sa takto formované hrdlo nachádza na pilinských amforách a džbánoch mladšieho stupňa skupiny Zagyvapálfalva, ale v skupine Barca ho majú už amfory staršieho stupňa. Na druhú stranu sa tu vyskytuje aj na kyjatických tvaroch (Kemenczei 1984, tab. VII: 12, 26; VIII: 5; XXXIV: 21; LXXI: 9; LXXXI: 10).

Pilinský pôvod má snáď aj torzo misy 130, takto ostro profilované misy sa opäť vyskytli na pilinských pohrebiskách Slovenska i Maďarska (Furmánek 1977, tab. I: 16; IV: 12; XI: 14; XII: 109; Kemenczei 1984, tab. VII: 20; XXXVII: 6) a položka 132, pri ktorej nemožno vylúčiť, že ide o fragment misy s okrajom vyťahnutým do laloku, teda o tvar staršieho stupňa skupiny Zagyvapálfalva (Kemenczei 1984, tab. IV: 2, 6). Vcelku starobylo pôsobí i fragment šálky (položka 136) a obdobne profilovaný tvar s uchom datujú O. Ožďáni s V. Furmánkom (1998b, 123, obr. 68: 7) do stupňa BB2 (BC1). Naopak, fragment okraja z inej lokality, identicky profilovaný ako položka 140, považujú autori za doklad mladopilinského osídlenia (resp. pilinsko-kyjatického horizontu; Ožďáni/Furmánek 1998a, 126, obr. 70: 5).

Výsledky slohovej analýzy ukazujú prelínanie technologických skupín 3 a 5, najmä pokiaľ ide o keramiku z eneolitu a doby bronzovej (položka 53 vs. 118 a 56 vs. 91 pri badenskej keramike, položka 60 vs. 106 u keramiky pilinskej). Eneolitický segment súboru zastupujú opäť črepy badenskej proveniencie (pravdepodobne ide o skupinu Ózd, najskôr ešte v klasickej badenskej etape, objavujú sa však aj mladšie

prvky), segment z doby bronzovej sa podľa analýzy zdá byť viac-menej pilinský, niektoré tvarové a výzdobné schémy sa javia pomerne staro, iné mladšie. Aj tu sa objavujú fragmenty, kde nemožno vylúčiť kyjatické datovanie.

Zdá sa, že v badenskom a pilinskom riade na ožďianskom sídlisku prevažovala stredne až svetlohnedá keramika vypalovaná asi oxidačne. Skupinu 3 možno považovať za jej odvozeninu, časť tohto riadu sa ale zrejme používala ešte v kyjatickom období. Spomenuté skupiny 3 a 5 sa výrazne odlišujú od variantu 2 (mladopilinsko-kyjatického) vyrábaného očividne dokonalejšou technológiou. Práve keramika tohto typu bola zo všetkých troch variantov najmenej početná (variant 1–10 %, variant 3 – 24 %, variant 5 – 48 %), preto sa tu môže zrkadliť nielen technológia jej výroby, ale povedzme aj jej distribúcia (miestne vyrábaná keramika verzus keramika dovážaná a vyrábaná profesionálmi).

V skupine 5 sa zreteľnejšie vydeľuje badenská keramika (zdobené fragmenty v skupine 5b₈₋₁₀). Malo by ísť o riad vcelku hrubozrného cesta (hrubšieho rázu) a svojimi parametrami sa dosť odlišuje od badenskej keramiky skupiny Ózd na vyšinných sídliskách.

Varianty 6–8

Ide o početne malé skupiny veľmi svetlých (svetlošedohnedých až svetlošedých, resp. tehlovočervených) črepov a práve to naznačuje chybu pozorovania a popisu, resp. nedodržanie „metodiky“ výroby (napr. tehlovočervená farba). Pôjde zrejme o derivát variantu 5. Na niečo podobné poukazuje aj izolovaná pozícia variantu 8 na obr. 11. K pojednaným variantom, až na jednu výnimku, nepatria v súbore zdobené fragmenty. Výnimkou je jeden neolitický črep, keďže viacero subvariantov variantu 7 opakovane tvorila neolitická keramika.

141. KK – X; oblé plece; V1; H3, pr. výčnelku 2,5 cm; Z3 (Og/Ps); P6; F9. Vzd.: vyšší komolý kužeľ (obr. 19: 10). Sbv. 7b; SV (sek. H/3).

Spomenuté technologické skupiny nemajú výrazných zástupcov, až na jednu výnimku, ktorou je vyššie popísaná položka 141 zo subvariantu 7b₁. Obdoby k takémuto typu výčnelku sa vyskytujú najmä na hrubej keramike mladej ZLK a kultúry železovskej, keď v Štúrove, kde boli výčnelky na hrubej keramike pomerne zriedkavé, patrili takéto valcovité výčnelky k najhornejším (Pavúk 1994, 165, 166, obr. 57: 4, 5; tab. 7: 35, 41; 26: 34; 30: 33). Takto zdobená keramika sa nachádza aj na lokalitách ZLK pri západnom okraji Juhoslovenskej kotliny (Bánesz/Nevizánsky 1983, 26, obr. 2: 2). Pozoruhodné je, že ani položka 141, ktorej výzdoba patrí skôr k okruhu ZLK, sa nenašla v tiszadobskom sídliskovom objekte, ale v sídliskovej vrstve.

Varianty 9, 10

Štatisticky bezvýznamné zoskupenia (spolu štyri črepy) predstavujú na obr. 11 strednú hlavnú hladinu rozptylu podľa vertikálnej osi. Spomenuté črepy sa viacerými parametrami približujú vyššie popísanej pravekej keramike a odlišuje ich spôsob výroby (obtáčanie). Z ich podobnosti s pravekou keramikou možno usudzovať, že niektoré jej subvarianty môžu v skutočnosti náležať do raného stredoveku, len sme pri nich nedokázali rozlíšiť spôsob výroby. Tieto črepy sú dôležité najmä slohovým zaradením, ide o zriedkavých zástupcov ranostredovekej keramiky. Ako je na obr. 11 vidieť, aj pri malom množstve črepov ich možno rozčleniť na dve skupiny (tmavo sfarbené črepy variantu 9 a svetlejšie črepy variantu 10). Patria sem tieto jedince:

142. KK – H; nízke valcovité hrdlo s vyhnutým, zrezaným okrajom; obtáčaný (?); V2; H3; Z3 (Ps); P6; F8 (obr. 20: 23). Sbv. 9; SV.

143. KK – H; nízke valcovité hrdlo s vyhnutým, zrezaným okrajom; obtáčaný (?); V2; H3; Z3 (Ps); P6; F8 (obr. 20: 24). Sbv. 9; SV.

144. KK – X (H?); V2; H2; obtáčaný (?); Z3 (Ps); P6; F4. Vzd.: obežná viacnásobná vlnovka (obr. 20: 25). Sbv. 10; SV (sek. F/6).

145. KK – X (H?); oblé podhrdlie; obtáčaný (?); V2; H2; Z3 (Ps); P6; F4. Vzd.: obežný pás úzkych horizontálnych žliabkov a obežný pás viacnásobnej vlnovky (obr. 20: 26). Sbv. 10; SV (sek. D/2).

Analýza takto malej skupiny jedincov nemôže priniesť zvlášť spoľahlivé výsledky, možno ich však korelovať so súborom pochádzajúcim z výskumu G. Nevizánskeho a O. Ožďániho na vedľajšej polohe, kde sa našlo viacero takto datovaných črepov (Nevizánsky/Ožďáni 1999b, 126). Položky 142 a 143 pochádzajú

z hrncov s nízkym hrdlom a vykloneným zrezaným okrajom. Podľa G. Fuseka (2000, 117, obr. 14), ktorý analyzoval keramiky z 10. až 11. stor. v Bielovciach na západnom Slovensku, by malo ísť o typ okraja B1 a podobné okraje sa tu našli napríklad v objekte 4 (Fusek 2000, tab. VII: 4–31), v ktorom sa vyskytli aj črepy s výzdobou s obdobami v súbore z výskumu vyššie spomínaných autorov v Ožďanoch-Lapoši. Keramika z 10. stor. na Slovensku sa len obtiažne odlišuje od nálezov z 9. stor., neumožňujú to ani jednoduché profilácie okrajov (Fusek 2000, 120). Toto konštatovanie dokladajú aj monografie venované slovanskému osídleniu stredného Slovenska, rovno zrezané okraje majú hrnce z neskej veľkomoravskej, ale aj staršieho obdobia povelkomoravskej fázy (Mácelová 2013, obr. 48; Šalkovský 2011, obr. 23: 7, 9). Treba uviesť, že autori výskumov na slovanských sídliskách v bližšom či širšom okolí Ožďan sa takmer zhodujú na ich datovaní od 9. do 11.–12. stor. Na týchto lokalitách sa objavujú aj takto tvarované okraje (Marková 2004, 133, obr. 89: 5; Nevizánsky/Ožďáni 1999b, 126, obr. 102: 3; Šalkovský/Nevizánsky 1983, 234, obr. 144: 4, 12).

Pri výzdobe položiek 144 a 145 platí to isté, drobná viacnásobná vlnovka sa objavuje vo výzdobe keramiky z mladšej fázy veľkomoravského obdobia a staršej fázy povelkomoravskej etapy v Detve-Kalamárke (Mácelová 2013, obr. 46: 1, 2) a v povelkomoravskej etape vo Zvolene-Priekope (Mácelová 2013, obr. 47: 3, 6), aj keď v Sliachi-Horných zemiach sa tento motív sa vyskytuje už v staršej fáze veľkomoravského obdobia (Šalkovský 2011, obr. 21: 10). Táto výzdobná schéma je prítomná aj vo vyššie spomenutých nálezových súboroch z 9. až 11.–12. stor. (Marková 2004, 133, obr. 89: 5, 9; Nevizánsky/Ožďáni 1999b, 126, obr. 102: 5, 7, 10, 14; Šalkovský/Nevizánsky 1983, 234, obr. 142: 4, 7, 11).

Z uvedeného možno aspoň zhruba usúdiť, že nevýrazné skupiny 9 a 10 by mali reprezentovať záver veľkomoravského, príp. povelkomoravský horizont osídlenia polohy.

Varianty 11, 12

Na obr. 11 ide o zástupcov najvyššej hladiny rozptylu podľa vertikálnej osi, ku ktorej patrí keramika z doby rímskej, vrcholného stredoveku a novoveku. Všetky sem náležiacie skupiny sú v kontexte hodnoteného súboru málopočetné, avšak varianty 11 a 12 aj v týchto súvislostiach dosahujú extrémne hodnoty (obr. 11). Ide o črepy vytáčané na kruhu, tvrdo vypálené a tmavo sfarbené, datované všeobecne do novoveku.

Variant 13

Variant 13 je ďalší málopočetný (11 črepov) zástupca zmienenej hladiny. V tomto prípade ide o stredne až svetlohnedo sfarbenú, zvonivo vypálenú tenkostennú keramiky, vytáčanú na rýchlo rotujúcom kruhu zdobenú maľbou. Patria sem tieto charakteristické jedince:

- 146. KK – HD; valcovité hrdlo s kalichovitým odsadeným okrajom vyrastalo priamo z oblého podhrdlia, výduť bola snáď horná, oblá, dvojica protiľahlých pásových úch siahala od okraja na výduť; V3; vytáčaný; H1, pr. ok. 20 cm, pr. h. 18 cm, v. h. 7 cm, pr. vd. 20 cm, š. ucha 3,6 cm; Z3 (Ps); P4; F4. Vzd.: maľovaná svetlá hnedočervená – obežný pásik na hrdle, na podhrdlí a bruchu zložitý obrazec (širší obežný pás tenkých horizontálnych liniek, do ktorého je vmaľovaná línia veľkých škvŕn a pod ňou hrubá vlnovka; pod pásom beží opäť ostrá hrubá vlnovka, pod ňou zrejme opäť obiehal nádobu rovnaký pás ako vyššie), na uchu stípec škvŕn (obr. 21: 9). Sbv. 13a; obj. 12.
- 147. KK – H (?); oblá výduť; V3; vytáčaný; H1, pr. vd. 15 cm; Z3 (Ps); P4; F4. Vzd.: maľovaná, široký škoricovo hnedý obežný pásik, pod ním dva úzke obežné pásiky – podhrdlie (obr. 21: 12). Sbv. 13a; obj. 5.
- 148. KK – X; oblá výduť; V3; vytáčaný; H1; Z2 (Ps); P4; F4. Vzd.: maľovaná (obežný pás zostavený z viacerých tenkých pruhov, zdola lemovaný riadkom väčších bodov; obr. 21: 11). Sbv. 13b; obj. 12.
- 149. KK – X; hrdlo asi valcovité s odsadeným kalichovitým okrajom; V3; vytáčaný; H1; Z1; P4, zdnuka P2 (zelená poleva); F4. Vzd.: maľovaná, neidentifikovaný vzor – svetlohnedá obežná krivka (vlnovka?), – hrdlo (obr. 21: 10). Sbv. 13c; obj. 12.

Z výkopu, ktorý viedol cez plochu (obj. 12) sa o. i. získala skupina zvonivo vypálenej keramiky vytáчанej na rýchlo rotujúcom kruhu. Najlepšie sa z nej zachovalo torzo dvojuchého hrnca (položka 146). V miestnom kontexte sa tejto nádobe tvarom či výzdobou najviac približujú nálezy z výskumov A. Botoša v Rimavskej Sobote. Tvarom hornej časti jej úplne zodpovedá hrniec z objektu 6/2010 na ul. B. Bartóka, datovaného do 2. polovice 16. až začiatku 17. stor. (Botoš 2013, 24, obr. 13). Podobné hrnce sa našli aj v studni na ul. K. Mikszátha a podľa A. Botoša (2012, 247, tab. 3; 4) ide o hrnce s okrajom typu A, ktoré sú datované do 17.–18. stor. a ich prvý výskyt hľadá v 16. stor.

Vzhľadom na rozvinutejšiu výzdobu položky 146 oproti spomenutému riadu je vcelku možné, že náš súbor môže byť o niečo mladší (17.–18. stor.).

Variant 15

Keďže „variant“ 14 je opäť štatisticky a aj inak bezvýznamný, možno si bližšie všimnúť zoskupenie 15. Tvoria ho 40 črepov, podľa posudzovaných parametrov takmer identických žltkasto sfarbených a mätko vypálených. Sú to fragmenty rímskoprovinciálnej keramiky, ktoré sa zväčša našli v objekte 5 na ploche 2. Patria sem aj tieto jedince:

150. KK – X; V1; vytáčaný; H2; Z1; P4; F2. Vzd.: viaceré vodorovné línie ležatých oválnych jamiek pod sebou (obr. 20: 21). Sbv. 15; obj. 5.
151. KK – A alebo D; valcovité hrdlo, na ktoré dosadalo párikové ucho; V1; vytáčaný; H1, š. ucha 3,7 cm; Z1; P4; F2 (obr. 20: 18). Sbv. 15; obj. 5.
152. KK – X; párikové ucho pozdĺžne prežliabnuté; V1; vytáčaný; H5, š. ucha 3,6 cm; Z1; P4; F2 (obr. 20: 20). Sbv. 15; obj. 5.
153. KK – X; V1; vytáčaný; H2; Z1; P4; F2. Vzd.: obežný pás horizontálnych riadkov plytkých oválnych (?) jamiek (obr. 20: 22). Sbv. 15; obj. 5.
154. KK – X; V1; vytáčaný; H2; Z1; P4; F2. Vzd.: obežný pás horizontálnych riadkov plytkých oválnych jamiek zhora (?) lemovaný úzkym žliabkom (obr. 20: 17). Sbv. 15; obj. 5.
155. KK – A alebo D; valcovité hrdlo, na ktoré dosadalo párikové prežliabnuté ucho; V1; vytáčaný; H1, pr. h. 8 cm, š. ucha 3,7 cm; Z1; P4; F2 (obr. 20: 19). Sbv. 15; obj. 5.

K subvariantu patria najmä fragmenty malých rozmerov, pri ktorých nemožno spoľahlivo určiť, z akého typu nádoby pochádzajú. Istú výnimku predstavujú položky 151 a 155, ktoré pochádzajú z amfory alebo z džbánu. Tehlovou (žltou) keramikou z Bratislavy-Rusoviec/Gerulaty (lokalita s hojným výskytom tohto typu riadu) sa zaoberal E. Krekovič (1998), ktorý ich konfrontoval s nálezovým súborom z rakúskeho Carnunta. V typológii zmieneneho autora džbány a kanvy v Carnunte bolo možné roztriediť do 11 typov, ktoré prevažne prežívajú vedľa seba vo viacerých periódach bez väčších zmien (Gassner 1989, tab. 1, citovaný v Krekovič 1998, 19). V Gerulate by analógie k našim položkám 151 a 155 mohli predstavovať džbány typu 1 s viacnásobne profilovaným okrajom (Gassner 1989, tab. 1: 1–3; 25: 1), ktoré sa tu vyskytli v hrobch z prelomu 1. a 2. stor. a v Carnunte v 1. perióde (Gassner 1989, 19), ďalej typu 2–5 s jednoducho profilovaným lievikovitým okrajom (Gassner 1989, tab. 25: 3), s výskytom vo všetkých periódach v Carnunte (Gassner 1989, 137, tab. 1: 2–5) a v Gerulate v hrobch z 1. polovice 2. stor., kde boli najčastejším tvarom tehlovej keramiky (Krekovič 1998, 20, tab. 5: 5) alebo typu 6–7 s vykloneným zdureným okrajom (Krekovič 1998, tab. 25: 6). V Gerulate sú nachádzané koncom 1. a počiatkom 2. stor. (Krekovič 1998, 20) a v Carnunte v perióde 1, 3 (Gassner 1989, 138, tab. 1: 6–7) a napokon typu 17 až 20 s trojuholníkovým okrajom (Krekovič 1998, tab. 6: 1; 25: 4), ktoré sa v Gerulate vyskytovali počiatkom 2. stor. (Krekovič 1998, 21), ale v Carnunte v 4. perióde. Dodám, že nálezy tohto typu sa nachádzajú aj na iných lokalitách stredného Slovenska, za všetky možno zmeniť nález celej amfory na Hrádku v Lieskovci (Malček 2000, obr. 37: 1).

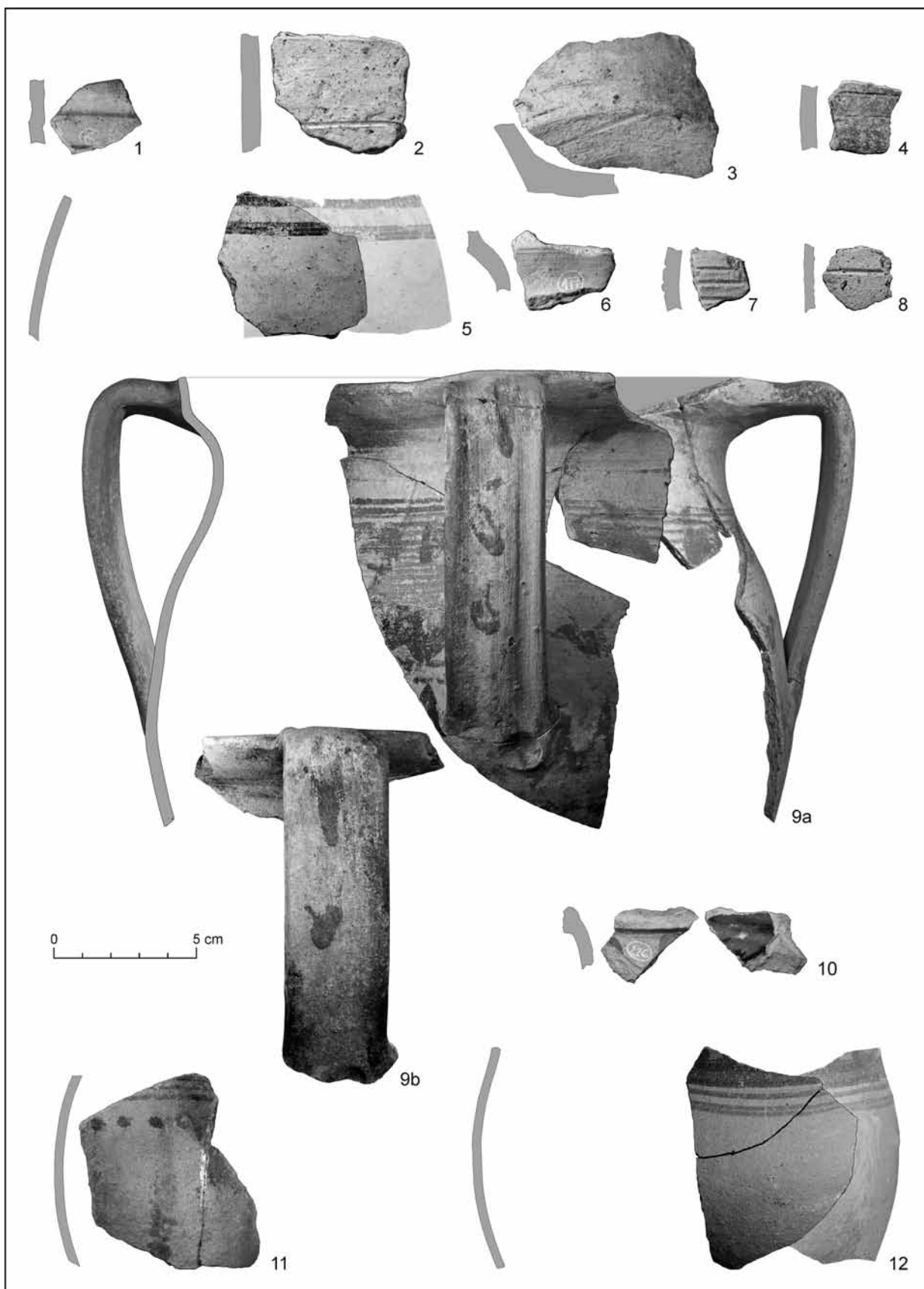
Podľa nálezov z Gerulaty by súbor rímskoprovinciálnych črepov z objektu 5 mal byť najskôr datovaný do 2. stor., no vzhľadom na doterajšie poznatky o germánskom osídlení kraja je pravdepodobnejší až jeho záver (Beljak et al. 2012, 41). Vlastný germánsky riad však v oždianskom nálezovom súbore nebol identifikovaný.

Varianty 16, 17

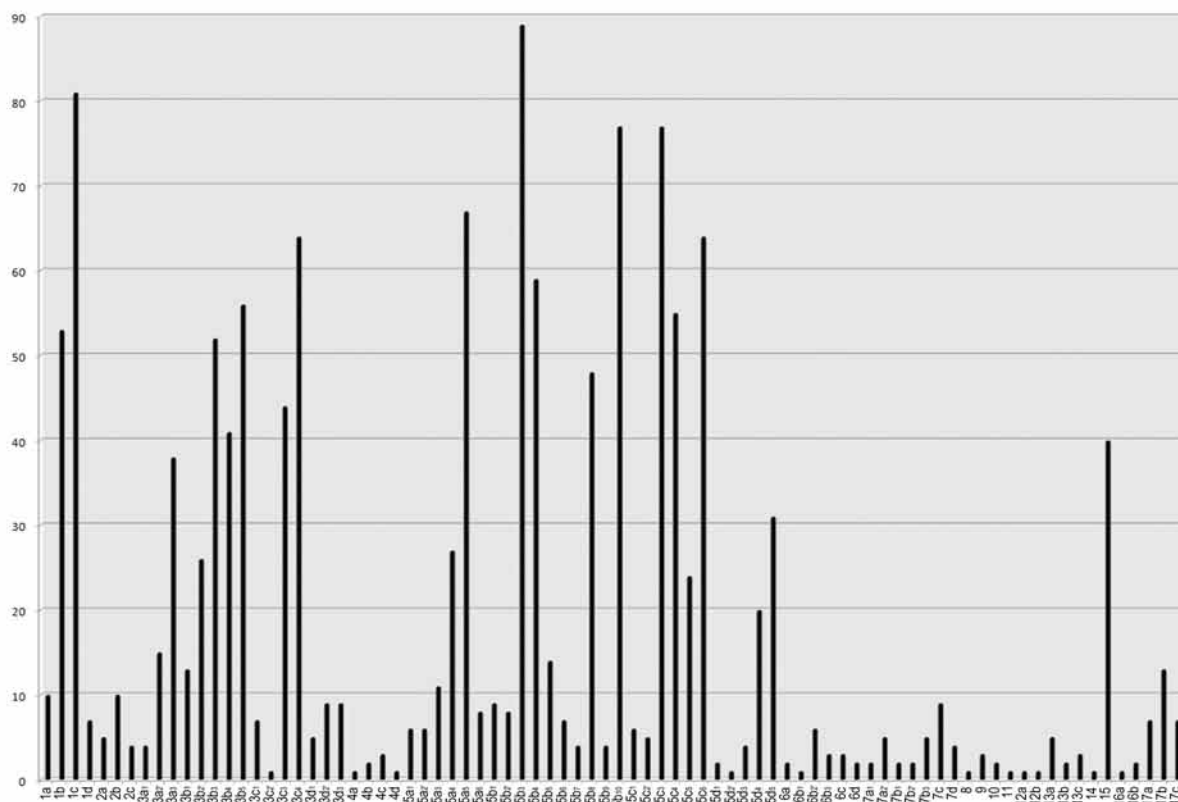
Poslednú relatívne veľkú skupinu tvoria biele, resp. ružovobiele (variant 16) črepy stredovekej keramiky tzv. poltárskeho okruhu. Aj variant 17 bolo možné podľa zrnitosti rozčleniť na tri skupiny, išlo však vždy o tvrdo vypálený riad vytáčaný na rýchlo rotujúcom kruhu. Náležali sem aj tieto jedince:

156. KK – X; V3; vytáčaný; H1; Z3 (Ps); P5; F1. Vzd.: obežný žliabok (obr. 21: 1). Sbv. 17a; SV (sek. E/6).
157. KK – X; V3; vytáčaný; H2; Z3 (Ps); P5; F1. Vzd.: úzky obežný žliabok (obr. 21: 2). Sbv. 17a; SV (sek. H/29).
158. KK – X; V3; vytáčaný; H2; Z3 (Ps); P5; F1. Vzd.: obežný pás úzkych a ostro hranených kanelúr oddelených širšími medzerami (obr. 21: 4). Sbv. 17a; SV (sek. D/2).
159. KK – X; oblé plece; V3; vytáčaný; H1; Z2 (Ps); P4; F1. Vzd.: dva hnedé obežné maľované pásiky pod sebou (obr. 21: 5). Sbv. 17b; SV (sek. E/20).
160. KK – X; valcovité hrdlo s prehnutou stenou a odsadeným golierovitým okrajom; V3; vytáčaný; H2; Z2 (Ps); P4; F1 (obr. 21: 6). Sbv. 17b; sídlisková vrstva (sek. D/2).
161. KK – X; obľá výduť; V3; vytáčaný; Z2 (Ps); P4; F1. Vzd.: obežný pás úzkych, ostro hranených kanelúr oddelených širšími medzerami – brucho alebo podhrdlie (obr. 21: 7). Sbv. 17b; SV (sek. D/2).
162. KK – X; V3; vytáčaný; H1; Z2 (Ps); P4; F1. Vzd.: úzky obežný vodorovný žliabok (obr. 21: 8). Sbv. 17b; SV (sek. D/2).

Obr. 21. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. 1–4 – subvariant 17a; 5–8 – subvariant 17b; 9, 12 – subvariant 13a; 10 – subvariant 13c; 11 – subvariant 13b. 9–11 – objekt 12; 12 – objekt 5; 1–8 – sídlisková vrstva.

Obr. 22. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. Pomerné zastúpenie jednotlivých keramických subvariantov v skladbe nálezového fondu.

Poslednou hodnotenou skupinou je kolekcia opäť typologicky nevýrazných črepov stredovekej bielej keramiky. Tá je typickým reprezentantom miestneho hrnčiarstva, fragmenty tohto druhu sa nachádzajú na celom území Juhoslovenskej kotliny, najmä zo zberov pochádzajú podobné úlomky ako položky 156–158 a 160–162 (Fottová/Kovár/Slivenská 2004, obr. 29: 2, 3, 6; Furmánek/Ožďani 1997, obr. 28: 6, 8, 9; Kovács 1983, obr. 74: 1; Lamiová-Schmiedlová 1962, obr. 4: 8, 11; Mitáš 2011, obr. 87: 8, 9; 2013, obr. 70: 12, 16, 20; Ožďani 1990, obr. 58: 7; 2000, obr. 86: 1; 88: 2; Ožďani/Furmánek 1997, obr. 106: 47; Ožďani/Nevizánsky 2002, obr. 109: 1–5). To isté platí aj pre červeno maľovaný črep 159, táto výzdoba je v zberoch opäť obvyklá (Hunka/Nevizánsky/Ožďani 2002, obr. 44: 3; Ožďani 1990, obr. 58: 3, 8, 10, 12; Ožďani/Furmánek 1997, obr. 106: 3, 8).

J. Hoššo (1985, 231), ktorý sa touto keramikou zaoberal, zistil, že nástup keramiky vypaľovanej z bielych ílov začína koncom 12. stor. a vývoj sa završuje na prelome 15. a 16. stor. Najčastejším motívom rytej výzdoby je u nej závitnica alebo vodorovné ryhy, v mladšom období býva závitnica hustejšia (Hoššo 1985, 244, 252). Takáto keramika pochádza napríklad z Filakova, ktorá by mala patriť do 13. až 1. polovice 14. stor. (Hoššo 1985, 250, obr. 2: 4, 7, 8). Typickou výzdobou bielej keramiky je aj červenohnedá maľba, v staršom období sa objavuje len na stolovom riade, až neskôr aj na hrncoch (Hoššo 1985, 244). Najbližšie podoby k položke 159 možno vidieť v súbore z Rimavskej Soboty-Sobôtky datovaného od 2. polovice 15. stor. do 16. stor. (Hoššo 1985, obr. 3: 3, 4, 6; 4: 1, 6).

Fragmenty skupiny 17 neposkytujú príliš spoľahlivú oporu pre datovanie stredovekého segmentu nálezového fondu. Vzhľadom na vyššie uvedené pravdepodobne patria k vyvinutejšiemu typu poltárskeho okruhu zo 14. až 15. stor.

Slohová analýza jednotlivých variantov keramiky vytriedených pomocou metódy hlavných komponentov priniesla potvrdenie predpokladu opakovaného osídľovania priestoru, resp. jeho hospodárskeho využitia. Najstarší doložený horizont je neolitický a najmladší náleží novoveku. Jadro osídlenia však spočíva v dobe bronzovej, no doložil sa tu aj materiál zo stredného/mladého eneolitu, raného a vrcholného stredoveku.

Neolitický horizont zastupujú nálezy variantu 2 a viacerých subvariantov skupín 3–7. Základ nálezov pochádza zo sídliskového objektu 2 (snáď zvyškov polozemnice), ktorý by mal byť na základe ich slohovej príslušnosti datovaný do stredného neolitu a patrí skupine Tiszadob populácie s východnou lineárnou keramikou. Časť nálezov, ktoré zväčša pochádzajú zo sídliskovej vrstvy, nesie štýlové znaky, ktoré sa vyskytujú skôr v prejave ZLK, aj keď jednoznačne to nie je možné dokázať, pretože hodnotený súbor je príliš malý. V tomto ohľade je zaujímavý pomer zastúpenia jednotlivých subvariantov v celku nálezového fondu (obr. 22). Podľa toho by neolitu prisudzované subvarianty spolu predstavovali asi 6 % všetkých nálezov. Napriek prítomnosti spomenutého sídliskového objektu tak možno predpokladať, že v miestach výskumu malo neolitické osídlenie len epizodický charakter, v tom prípade aj eventuálny. Pripúšťame, že veľmi neistý výskyt dvoch štýlových variantov neolitickej keramiky na lokalite by mal byť súčasný.

Podobne epizodický ráz naznačuje aj zastúpenie rano- a vrcholne stredovekých i novovekých zložiek keramikového nálezového fondu (variant 9 a 10 ani nie 1 %, variant 16 asi 3 %, variant 17 asi 2 %). To dobre odráža skutočnosť, že len pri povrchovej prospekcii v polohe Pod Bukom-Pozemok, vzdialenej od skúmanej plochy asi 800 m na juh, sa vyzbierala nepomerne väčšia kolekcia väčších fragmentov bielej poltárskej keramiky (variant 17) a rovnako väčší súbor ranostredovekých črepov (varianty 9, 10) získali z protihľého brehu Suhej G. Nevizánsky s O. Ožďánim pri výskume v polohe Roveň (Lapoš 2; *Nevizánsky/Ožďáni 1999b*). Možno predpokladať, že skúmaná plocha sa v týchto obdobiach nachádzala niekde na okraji vlastného komunitného areálu stredovekých Oždian. To isté platilo aj v ranom novoveku. Novoveká keramika napokon pochádzala z objektu 12 a v tomto prípade mohlo ísť o regulačnú ryhu.

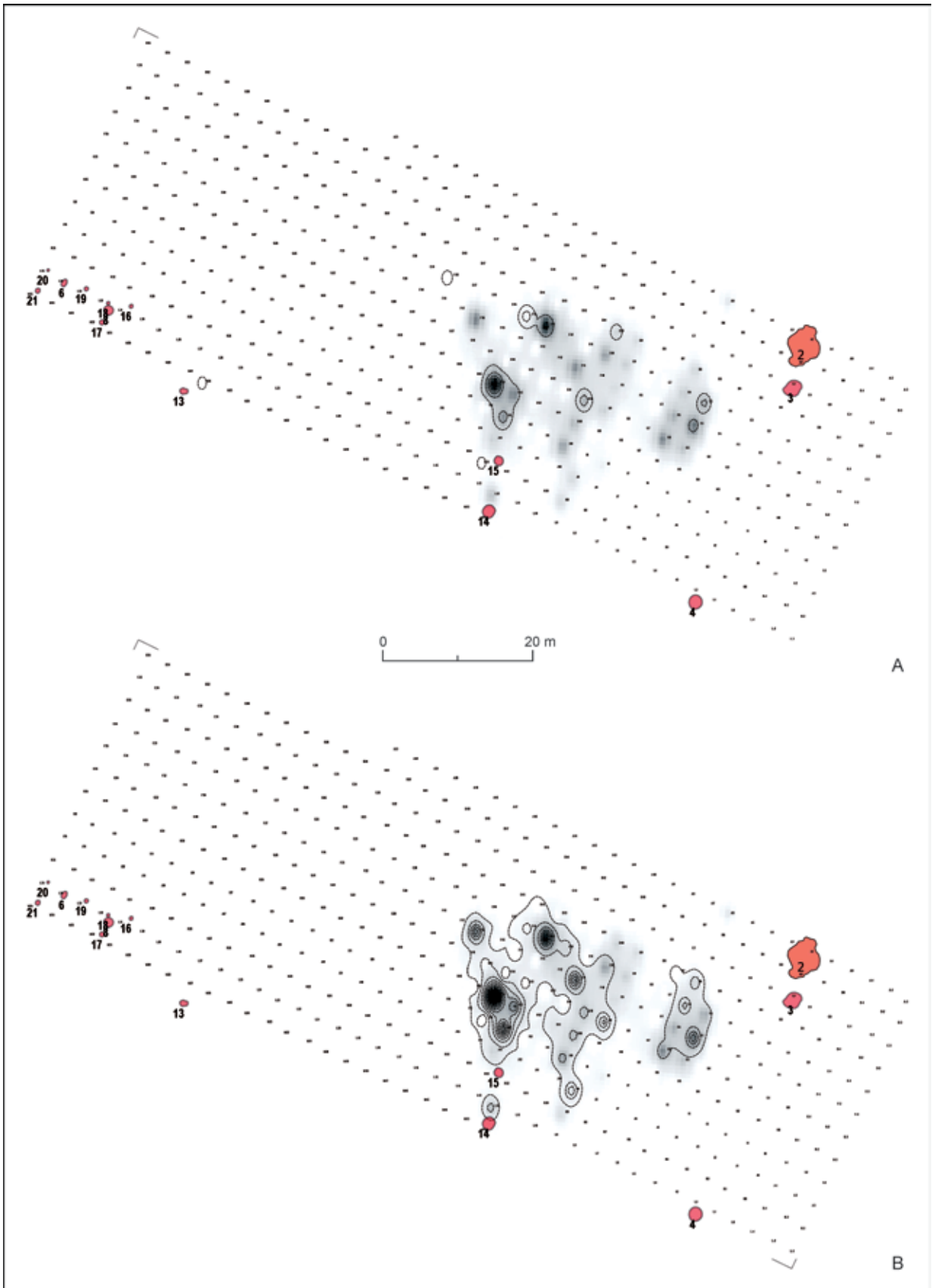
Zvláštny prípad predstavuje skupina fragmentov žltej rímskoprovinciálnej keramiky (variant 15, asi 3 %), ktoré sa až na nepatrné výnimky našli v terénnej depresii (objekt 5) mimo vlastnej skúmanej plochy. Ich výskyt indikuje prítomnosť germánskej osady niekde v okolí tejto jamy, hoci pri plošnom výskume v trase cesty sa iné doklady germánskeho osídlenia nenašli. Osada ale najskôr ležala tu, na niektorom z výbežkov pravobrežnej terasy Suhej.

Celkom inak sa situácia javí pri hodnotení variantov 3 a 5, ktoré spolu zaberajú takmer tri štvrtiny nálezového súboru (variant 3 – 24 %, variant 5 – 48 %). Súdiac z výsledkov slohovej analýzy sa obe skupiny prelínajú a variant 3 môže byť len derivátom skupiny 5. Rozdiely v sfarbení mohla spôsobiť technológia (nerovnomerné zadymenie počas výpalu), jednak môže ísť o druhotný znak (zadymenie používaním), ale samozrejme tu môže pôsobiť i čas (tendencia k redukcii v mladšej a neskorej dobe bronzovej). Na fragmentoch skupiny 3 sa objavuje viac kyjatických schém (s výnimkou subvariantu 3b₄), inak sa keramické cesto oboch variantov veľmi neodlišuje (tabela 1).

Tabela 1. Percentuálne zastúpenie jednotlivých položiek parametrov „Zrnitosť“, „Ostrivo“ pre varianty 1, 3, 5. 0 – bez prímеси/ostriva; K – kamienky; P – piesok.

Variant	Zrnitosť				Ostrivo				Σ
	0 mm	1 mm	3 mm	5 mm	0	P	P/K	K	
1	5%	54%	35%	7%	5%	64%	30%	1%	151
3	5%	31%	49%	15%	5%	52%	42%	0%	355
5	8%	32%	43%	17%	8%	68%	22%	2%	697

Varianty sa neodlišujú ani distribúciou v priestore. Po interpolácii výskytu jedincov oboch uvedených variantov sa ukázalo, že areály ich výskytu sa prekrývajú, ba čo viac, prekrývajú sa i s areálom výskytu variantu 1 (obr. 23: A). Podobne sa ukazuje aj kartogram výskytu neolitickej keramiky nájdenej mimo objektu 2 (obr. 23: B). To zjavne potvrdzuje skutočnosť, že v priestore prebehla značná postdepozíčná transformácia, ako tomu nasvedčuje aj výrazne pokročilá fragmentácia keramiky. Zdá sa, že tento jav možno vysvetliť práve výsledkami slohovej analýzy. V nej sa zistil výskyt výzdobných schém vlastný už staršiemu pilinskému prejavu (najmä variant 5, no i segment variantu 3), ale aj prvky kyjatickej proveniencie (segment variantu 3 a značná časť variantu 1). Mal by sa tu replikovať jav známy z neďalekého žiarového pohrebiska v Radzovciach (nachádza sa asi 20 km na juh), kde sa doložila kontinuita pochovávaní v celom tomto období (*Furmánek/Mitáš 2010; Furmánek/Mitáš/Budaváry 2016*). Pri tak dlhej existencii tejto sídliskovej formácie (pilinské nálezy sa evidujú na úseku dlhom približne 1 km)

Obr. 23. Ožďany-Lapoš II. Keramický fond. Kartogram rozptylu jedincov variantov 1, 5 a 3. A – rozptyl variantu 5 (podklad) a 1 (izolínie); B – rozptyl zhluku 5 (podklad) a 3 (izolínie).

muselo dochádzať k rôznym aktivitám, ktorých výsledkom bola spomenutá postdepozíčná transformácia, možno ju ovplyvnilo aj situovanie daného miesta na úpätie terasy a vlastne už do inundácie. Posledným a značne devastujúcim zásahom bolo vybudovanie hustej drenážnej siete v 2. polovici 20. stor. a hlboká orba.

Ak zväžeme podiel uvedených variantov 1, 3 a 5, tak pilinská zložka v hodnotenom súbore pravdepodobne dominuje aj keď zoberieme do úvahy výskyt badenskej keramiky, ktorú sa pri zvolených a zjavne málo presných deskriptoroch popisu jedinca nepodarilo od pilinského riadu spoľahlivo odlišiť. Pilinské výzdobné schémy sa vyskytujú nielen vo variantoch 3 a 5, ale aj vo variante 1. Keďže spomenutý variant 1 nemá na lokalite výrazné zastúpenie (asi 10 % z celku posudzovaného fondu), obvyklú sídliskovú keramiky mladšej, resp. už strednej doby bronzovej reprezentuje riad stredne hnedej až tmavohnedej farby a jej odtieňov do šeda (tabela 1). Ten sa používal taktiež v kyjatickej keramike neskorej doby bronzovej, ako to potvrdzujú nálezy z iných lokalít tejto entity (*Przybyła 2014*, 109, 119). V tomto ohľade je zaujímavá tabela 1, v ktorej je porovnané zastúpenie vybraných deskriptorov (zrornosť a ostrivo) pre varianty 1, 3 a 5 poňaté v celku. Hrúbky zrna sa pri variantoch 1 a 3 odlišujú nepatrne, charakter zrna sa javí byť hrubší pri variante 3. Keramické cesto bolo viac ostrené drvinou (deskriptor piesok/kamienky) ako pri variante 5, v prípade, že variant 3 zahŕňa aj kyjatický kuchynský riad, by to mohlo zodpovedať skutočnosti, že do škály keramiky pribudla jemnejšia zložka, teda čierno vypaľovaný variant 1. Stále nemožno vylúčiť možnosť, že pomerne malé zastúpenie variantu 1 v nálezovom súbore vyjadruje zmenšenú intenzitu osídlenia polohy v jeho kyjatickej etape.

Pomerne rôznorodé varianty 3 a najmä 5 obsahujú okrem pilinsko-kyjatickej aj badenskú zložku. Fragменты výzdobných schém zväčša zodpovedajú variantu Ózd badenského slohu, niektoré prvky jeho klasickej, niektoré neskorej podobe.

Kamenné, hlinené a kovové artefakty

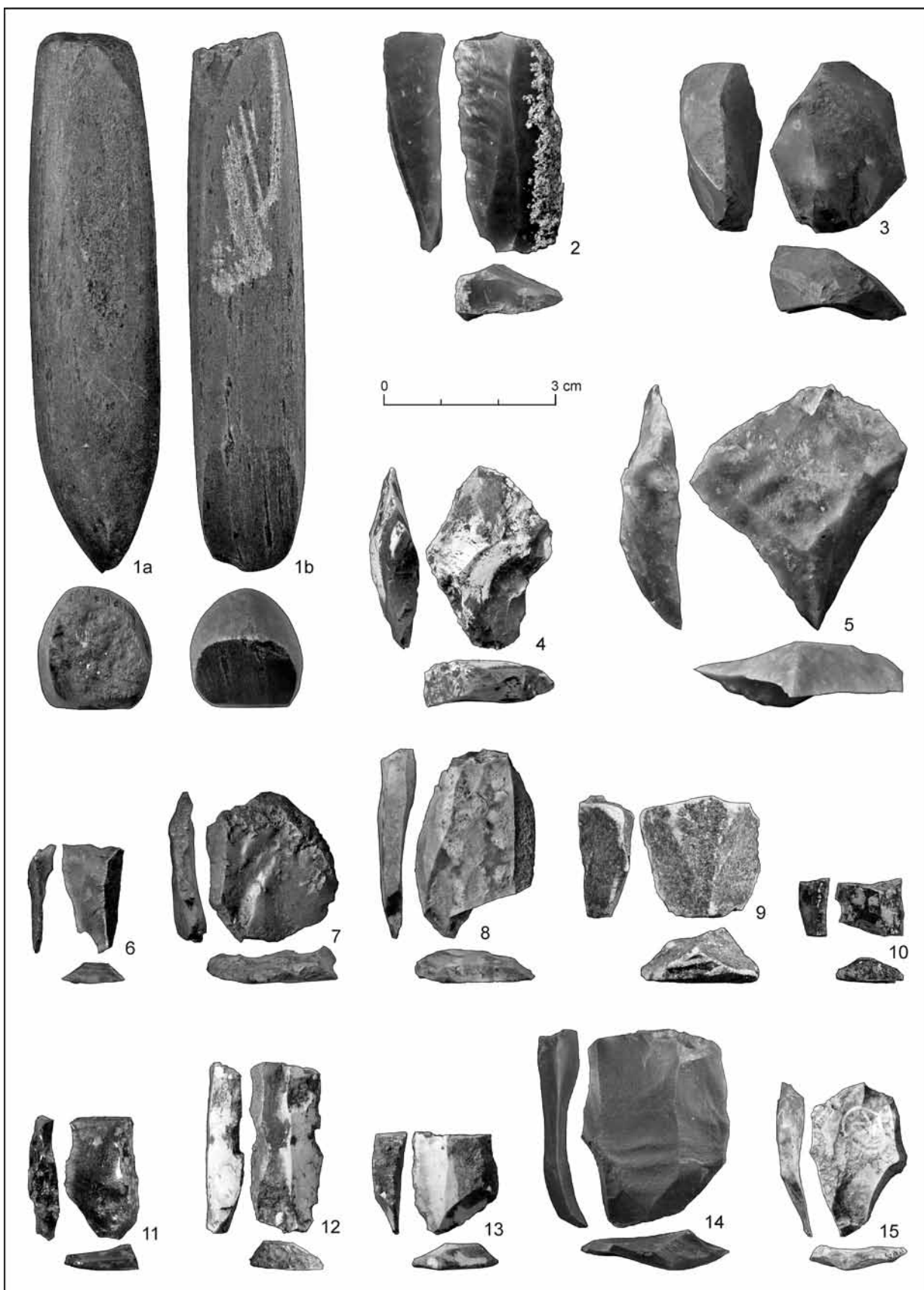
Okrem črepov sa zo skúmanej plochy získala kolekcia kamenných a kovových artefaktov, ktoré však oproti keramike predstavujú len zlomok nálezového fondu. Spolu sa našlo asi 50 predmetov rozdelených na 45 prírastkových čísiel, ale väčšia časť z nich predstavovala rôzne amorfné tvary, ktoré presnejšie ani triediť nemožno (týka sa to najmä železných predmetov). Spomenuté artefakty možno rozdeliť na tri skupiny podľa materiálu, z ktorého boli vyrobené, a to na kamenné, hlinené a kovové výrobky, resp. polotovary. Časť kamenných nástrojov sa viaže na neolitický horizont osídlenia (našli sa v objekte 2), okrem nich sa z plochy pochádzajú aj drviace podložky. Z kovových artefaktov sú vo fonde zastúpené fragmenty bronzových a železných výrobkov. Nižšie je uvedený popis vybraných jedincov, ktoré majú istú výpovednú hodnotu ohľadom sortimentu nástrojov používaných jednotlivými pravekými (príp. stredovekými) komunitami.

Kamenná industria

Túto časť nálezového fondu tvoria brúsené nástroje, štiepané nástroje, polotovary viažuci sa na neolitický horizont osídlenia polohy a drviace podložky. Typ suroviny nie je uvedený.¹⁰

163. Kopytovitý klin; štíhly, pretiahnutý driek, plankonvexný prierez, báza rovná, hranená, ostrie súmerné, výrazne konvexné, tylo poškodené; povrch hladko vybrúsený; dĺ. 9,4 cm, š. 1,9 cm, v. 2,1 cm, š. ostria 1,7 cm, š. tyla 1,7 cm, hmotnosť 77 g; F3 až F11 (obr. 24: 1). SV.
164. Čepeľ; tvar nepravidelný, profil lichobežníkový; dĺ. 3,9 cm, š. 2 cm, v. 0,8 cm; F8 až F1 (obr. 24: 2). SV (sek. D/6).
165. Úštep; tvar nepravidelný, prierez lichobežníkový; dĺ. 3 cm, š. 2,3 cm, v. 1,3 cm, hmotnosť 11 g; F6 (obr. 24: 3). Obj. 3.
166. Úštep alebo odpad; tvar hrotitý, prierez lichobežníkový; dĺ. 4,3 cm, š. 3,8 cm, v. 0,8 cm, hmotnosť 9 g; F6, biele mramorovanie (obr. 24: 5). SV (sek. F/12).
167. Úštep; tvar nepravidelný, prierez lichobežníkový; dĺ. 3,2 cm, š. 2,3 cm, v. 0,6 cm, hmotnosť 4 g; F1/F3/F6 (obr. 24: 4). SV (sek. H/15).
168. Úštep; tvar hrotitý, prierez lichobežníkový; dĺ. 1,9 cm, š. 1,1 cm, v. 0,3 cm, hmotnosť 1 g; F6 (obr. 24: 6). SV (sek. G/12).
169. Úštep; tvar nepravidelný, prierez lichobežníkový; dĺ. 3,3 cm, š. 2,1 cm, v. 0,6 cm, hmotnosť 4 g; F1/F4 (obr. 24: 8). SV (sek. H/11).

¹⁰ Kolekciu spracováva M. Cheben.

Obr. 24. Oždany-Lapoš II. Hladená a úštepová kamenná industria. 3 – objekt 3; 9–13 – objekt 2; 1, 2, 4–8, 14, 15 – sídlisková vrstva.

170. Úštep; tvar zaoblený, prierez kosoštvorcový; dl. 2,7 cm, š. 2,3 cm, v. 0,5 cm, hmotnosť 4 g; F6 (obr. 24: 7). SV (sek. F/11).
171. Úštep; tvar nepravidelný, prierez lichobežníkový; dl. 2,1 cm, š. 2,1 cm, v. 0,8 cm, hmotnosť 3 g; F1/F3 (obr. 24: 9). Obj. 2.
172. Úštep (mikrolit); tvar nepravidelný, prierez lichobežníkový; dl. 1 cm, š. 1,3 cm, v. 0,4 cm, hmotnosť 1 g (obr. 24: 10). Obj. 2.
173. Čepel; tvar nepravidelný, prierez lichobežníkový; dl. 3 cm, š. 1,3 cm, v. 0,5 cm, hmotnosť 3 g; F1/F3 (obr. 24: 12). Obj. 2.
174. Úštep; tvar nepravidelný, prierez lichobežníkový; dl. 1,8 cm, š. 1,5 cm, v. 0,4 cm, hmotnosť 2 g; F1/F3 (obr. 24: 13). Obj. 2.
175. Úštep; tvar nepravidelný, prierez kosoštvorcový; dl. 2,1 cm, š. 1,3 cm, v. 0,4 cm, hmotnosť 2 g; F10; obsidián (obr. 24: 11). Obj. 2.
176. Úštep; tvar nepravidelný, prierez bikonvexný; dl. 3,5 cm, š. 2,5 cm, v. 0,6 cm, hmotnosť 4 g; F6 (obr. 24: 14). SV (sek. L/31).
177. Úštep; tvar hrotitý, prierez kosoštvorcový; dl. 2,7 cm, š. 1,7 cm, v. 0,3 cm, hmotnosť 1 g; F1/F4. SV (sek. G/1; obr. 24: 15).
178. Drviaca podložka, fragment; tvar oválny, prierez plankonvexný, tretia plocha rovná, báza oblá; povrch zbrúsený, P1; dl. 16 cm, š. 12,5 cm, v. 7,7 cm, hmotnosť 1604 g; F12, akcesórie F3 (obr. 25: 2). SV (sek. E/13).
179. Drviaca podložka, fragment; tvar oválny, prierez plankonvexný, tretia plocha rovná, báza oblá; povrch zbrúsený, P1; dl. 26,8 cm, š. 34,5 cm, v. 9 cm, hmotnosť nad 5000 g; F12 (obr. 25: 4). SV.
180. Drviaca podložka, fragment; tvar pravdepodobne oválny, prierez plankonvexný, tretia plocha rovná, báza oblá; povrch zbrúsený, P1; dl. 15,5 cm, š. 22 cm, v. 8 cm, hmotnosť nad 4812 g; F12, akcesórie F3 (obr. 25: 5). SV.
181. Drviaca podložka, fragment; tvar oválny, prierez plankonvexný, tretia plocha rovná, báza oblá; povrch zbrúsený, P1; dl. 15 cm, š. 18 cm, v. 6,8 cm, hmotnosť nad 2742 g; F12, akcesórie F3 (obr. 25: 1). SV (sek. F/11).
182. Drvidlo, fragment; tvar okrúhly, prierez oválny; povrch zbrúsený, P1; dl. 7,3 cm, š. 10,9 cm, v. 7 cm, hmotnosť nad 621 g; F12, akcesórie F3 (obr. 25: 3). SV (sek. M/26).

V katalógu je uvedený len základný popis štiepanej kamennej industrie, pretože tento typ nálezu nie je vhodný na presné datovanie. Podobné nástroje sa totiž môžu vyskytnúť v neolite aj v eneolite a dokonca až v mladšej dobe bronzovej. V našom prípade jej výskyt možno spojiť najskôr so stredoeneolitickým (skupina Tiszadob) a stredoeneolitickým horizontom osídlenia (badenská kultúra). K upresneniu datovania by azda mohlo napomôcť stanovenie typu a proveniencie suroviny, z ktorej bola vyrobená. Kolekciu úštepov zo zásypu objektu 2 (položky 171 až 175) datuje tento kontext do stredného neolitu a priraduje ju skupine Tiszadob kultúry VLK. Do tohto súboru patrí aj jeden obsidiánový úštep (položka 175).

Jediný zástupca brúsenej industrie, kopytovitý klin (položka 163), sa síce našiel v sídliskovej vrstve, no práve pri ňom je datovanie nesporné a zodpovedá datovaniu objektu 2. Napríklad na Spiši sa dláta či teslice tohto typu vyskytujú v strednom neolite v prostredí populácie s lineárnou keramikou (*Hovorka/Soják 1997*, 10, tab. I: 5; II: 1; III: 2).

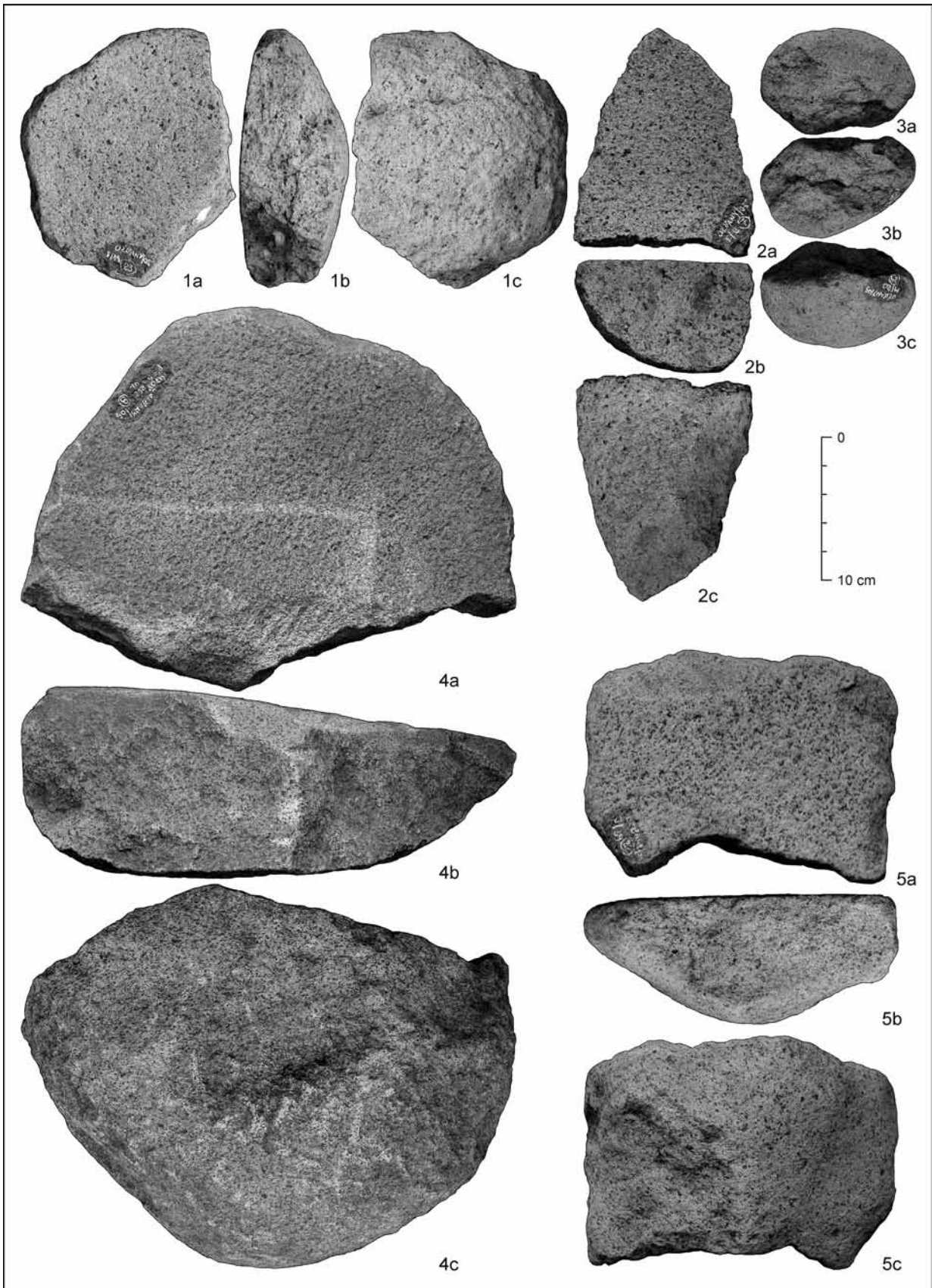
Drviace podložky a drvidlá (položky 178–182) sú opäť typom prakticky nedatovateľného nálezu. Len na základe vlastných poznatkov z veľkoplošného výskumu v katastri Figy a Stránskej môžeme uviesť, že analógie k popísaným jedincom sa vyskytovali v sídliskovej vrstve i jamách tamojšieho pilinského sídliska.

Hlinené artefakty

Pokiaľ kamenné nástroje predstavovali ešte pomerne početnú kategóriu nálezového fondu, hlinené predmety zastupujú naopak kategóriu najmenej početnú. Patria sem dva predmety, a to jeden praslen a závažie.

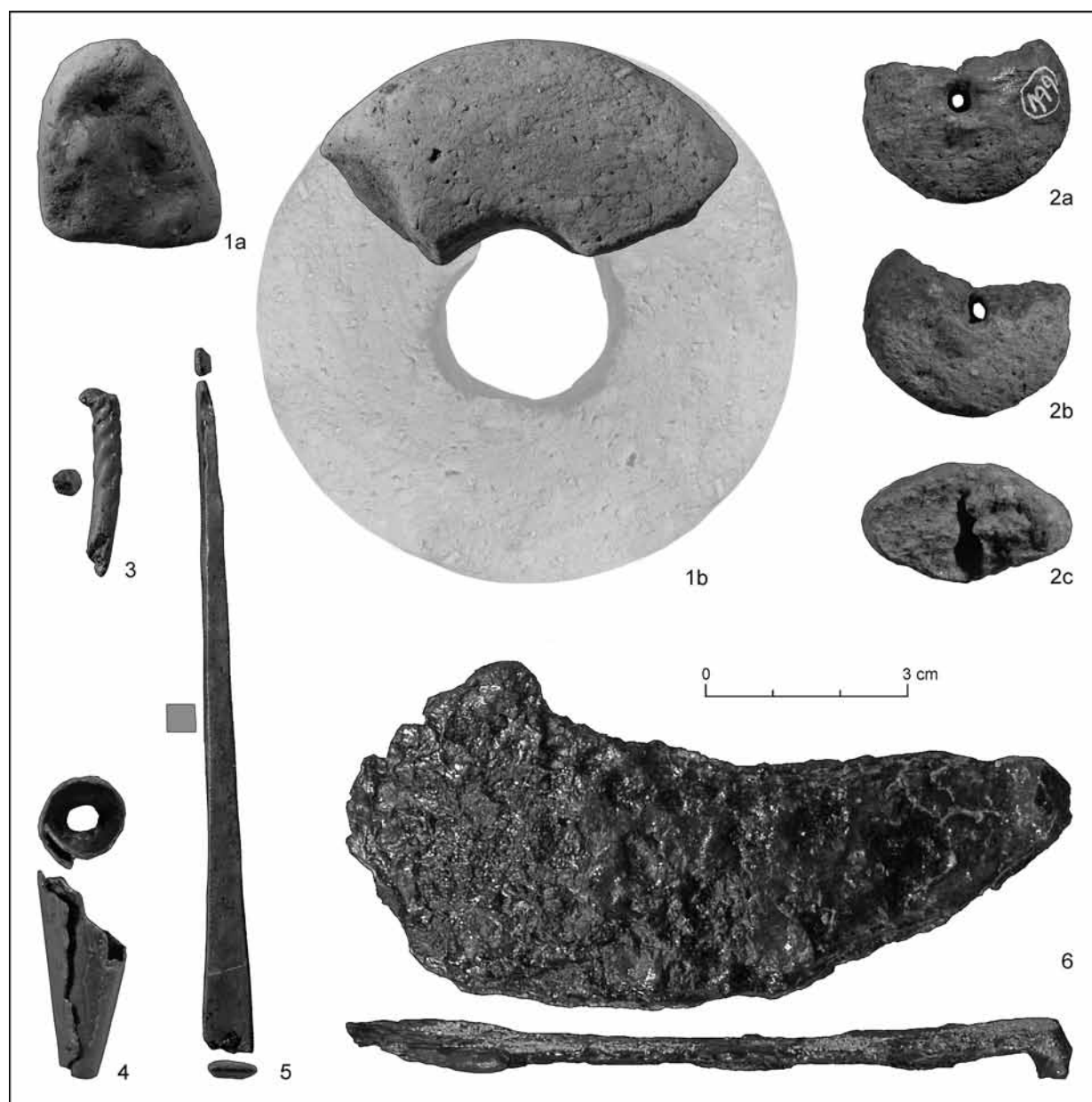
183. Kotúč (závažie alebo podložka?); V2; H3, pr. asi 7 cm, š. pásky 2,8 cm, v. 2,6 cm, pr. otvoru asi 3 cm; Z3 (Kam./Ps); P1; F9 (obr. 26: 1). SV (sek. J/20).
184. Praslen; prierez bikonvexný až bikónický, oblá hrana; V2; pr. 3,1 cm, v. 1,7 cm, pr. vývrtu asi 0,6 cm; Z3 (Ps); P1; F5 (obr. 26: 2). SV (sek. L/25).

Popísané artefakty predstavujú obvyklú zložku nálezového inventára sídlisk. Týka sa to najmä praslenov, ktoré v danej podobe predstavujú nadčasový tvar. Hlinené kotúče uvedenej formy sú naopak typickým prvkom mobiliára na sídliskách mladšej či neskorej doby bronzovej.

Obr. 25. Ožďany-Lapoš II. Drviace podložky a drvidlá (sídlišková vrstva).

Obr. 26. Ožďany-Lapoš II. Hlinené a kovové drobné predmety. 1, 2, 6 – sídlisková vrstva; 3–5 – objekt 14.

Kovové artefakty

Ani kovové predmety nemajú v nálezovom fonde výrazné zastúpenie. Okrem rôznych amorfných železných predmetov sa medzi nimi len ojedinele vyskytli identifikovateľné tvary, ktorých popis je uvedený nižšie.

185. Nákončie; kužeľovité, s tuľajkou, fragment; plech; max. pr. tuľajky 1,3 cm, v. 3,1 cm, hr. plechu 0,05 cm, hmotnosť 2 g; bronz patinovaný (obr. 26: 4). Obj. 14.
186. Dlátko (?); tyčinkovité telo štvorcového prierezu, brit stlačený či roztepaný, hrana tyla kolmá na ostrie; dl. 10 cm, š. 0,4 cm, v. 0,4 cm, š. ostria 0,7 cm, š. tyla 0,4 cm, hmotnosť 8 g; bronz patinovaný (obr. 26: 5). Obj. 14.
187. Tyčinka (fragment náramku?); tyčinka kruhového prierezu, tordovaná; dl. 2,8 cm, pr. 0,4 cm, hmotnosť 3 g; bronz patinovaný (obr. 26: 3). Obj. 14.
188. Podkova, typ „ozubka“; fragment, jedno široké rameno ukončené ozubom, bez otvorov; dl. 10,8 cm, š. 5,2 cm, hr. 0,4 cm, hmotnosť 5,8 g (obr. 26: 6). SV.

Všetky uvedené bronzové predmety sa našli v jame 14, ktorej keramický nálezový materiál má črty mladšieho pilinského slohu. S tým, ako ukazuje typologická analýza, korešponduje aj datovanie vyššie popísaných bronzov. Plechové nákončie (položka 185) v niečom pripomína nášivku typu „tutulus“, ktorá sa v pilinskom prostredí podľa V. *Furmánka* (1977, 296) objavuje začiatkom mladšej doby bronzovej. Artefaktu z Ožďian chýbajú otvory, ktorými by sa „šperk“ pripevnil k odevu či postroju (nezachoval sa ale celý). Chýba mu aj vtepávaná výzdoba, ktorým sa tento typ predmetu v niektorých prípadoch vyznačuje. Možno tu uviesť kusy z Hodejova či Plešivca (*Furmánek* 1977, 296, tab. XXII: 6; *Paulík* 1965, 40, tab. XIV: 5, 7). Celkovým poňatím sa bronz z Ožďian-Lapoša najviac blížila predmety z depotov vo Felsödobsze a Trenčianskych Bohuslaviciach, teda z rôznych kultúrnych okruhov (pilinského a lužického), možno tak hovoriť o verných analógiách. V depote z Felsödobszy sa našlo 17 týchto predmetov spolu s dvojramenným mlatom, ružicovými prsteňmi, tyčinkovými náramkami či sekeromlatom s hrotitým čepcovitým tylom typu B_{3/4}. T. *Kemenczei* (1965, 114, 125, 127; tab. XV: 11) tento hromadný nález datoval do BD. Aj v depote z Trenčianskych Bohuslavíc má tento typ „šperku“ hromadné zastúpenie, našlo sa tu totiž osem kusov, ktoré položku 185 pripomínajú aj rozmermi (dĺžka do 4,5 cm, pr. tuľajky do 1,6 cm; *Novotná* 1970, 121, tab. XI). M. *Novotná* (1970, 77, 78) tento depot priraduje k svojim horizontom Martinček a Komjatná (*Novotná* 1970, mapa 2) a kladie ho tak do stupňa HA. Z datovania uvedených depotov vyplýva, že sa tento typ predmetu mohol vyskytovať v mladšom pilinskom horizonte. To súhlasí s výsledkami analýzy keramiky, podľa ktorej nálezový inventár z jamy 14 náleží mladšiemu pilinskému prejavu.

V depote z Trenčianskych Bohuslavíc sa okrem spomenutých plechových „kornútikov“ vyskytol aj ďalší predmet, ktorý má podobu v nálezovom inventári jamy 14 z Ožďian-Lapoša. Ide o bronzové dláto a práve takto dotknutý predmet interpretuje L. *Veliačik* (1982, 35, tab. XL: 1). Nástroj z Bohuslavíc sa na dlátko z Ožďian skutočne ponáša proporciami, odlišuje sa od neho obľejšími hranami drieku a rozmermi (je asi o tretinu dlhšie). Nástroje tohto typu sa však vyskytujú, hoci zriedka, aj vo vlastnom pilinskom prostredí. Spomenúť možno depot z Finke datovaný do HA (*Kemenczei* 1965, 122, tab. XVIII: 12–14), podobne ako depot z Trenčianskych Bohuslavíc. Nástroj tohto typu sa objavuje aj v depote zo Zvolena-Pustého hradu (*Balaša* 1946, obr. 1: 22), ktorý náleží do horizontu bronzov Ožďany, do stupňa BD (*Furmánek/Kuka* 1973, 612; *Novotná* 1970, 31), kam sa napokon radí aj samotný ožďiansky depot nájdený na dvore družstva v susedstve skúmanej plochy (*Kudláček* 1951; 1952; *Novotná* 1970, 31). Bronzové predmety z objektu 14 tak potvrdzujú existenciu mladšieho pilinského horizontu, sami o sebe však nie sú natoľko chronologicky citlivé, aby jej datovanie upresnili.

Železná podkova, ktorá sa našla v sídliskovej vrstve (položka 188), taktiež nepredstavuje chronologicky zvlášť citlivý artefakt. Podoba jednotlivých typov sa udržovala dlho a vyskytovala sa aj vo viacerých, na sebe nezávislých historických periódach (*Baxa* 1981, 430). V zmysle triedenia P. *Baxu* (1981, obr. 5: 8, 9; 1982, obr. 1: 4) ožďiansky kus pripomína mladšie verzie typu II, datované do 16. až 18. stor., alebo IV. V druhom prípade ide o podkovy orientálneho pôvodu, ktoré sa u nás objavujú iba v 16 a 17. stor. (*Baxa* 1981, 431). Od nich sa však ožďiansky kus odlišuje aj prítomnosťou ozubu. Zdá sa však, že jeho výskyt na ploche súvisí s najmladším doloženým horizontom osídlenia polohy.

Na záver možno konštatovať, že v analyzovanom segmente nálezového mobiliára sa nenašli predmety, ktoré by nekorešpondovali s niektorým zo sídliskových horizontov rozlíšeným rozborom keramiky.

ZÁVER

Výsledky výskumu v polohe Ožďany-Lapoš/Roveň II potvrdili existenciu polykultúrneho náleziska osídleného v neolite, eneolite, strednej až neskorej dobe bronzovej, dobe rímskej a vo včasnem, resp. vrcholnom stredoveku. Záverom si treba overiť, aké bolo postavenie tejto sídliskovej jednotky v súdobom kontexte aj preto, že v odbornej literatúre sa práve Ožďanom prisudzuje centrálné miesto napríklad v štruktúre pilinského osídlenia (*Furmánek* 1983, 26). Ako prirodzený referenčný rámec na takéto posúdenie sa ponúka Juhoslovenská kotlina, v ktorej strede sa Ožďany nachádzajú.

Túto geomorfologickú jednotku orientovanú približne juhozápadne severovýchodným smerom, ktorú zo severu lemujú horské pásma Slovenského stredohoria a rudohoria a z juhu masívy Cserhátu, Karancsa, Cerovej vrchoviny a Bukových hôr, tvoria zo západu na východ v skutočnosti tri väčšie celky, a to Ipeľská, Lučenecká a Rimavská kotlina. Oddelené sú síce len nevysokými pahorkovými valmi, no zato náležiacie dvom rôznym povodiam. Západnú časť (Ipeľskú a Lučeneckú kotlinu) odvodňuje Ipeľ s prítokmi, východnú (Rimavskú kotlinu) Slaná s prítokom Rimavou. Kotlina tak sčasti náleží do

povodia Dunaja, sčasti do povodia Tisy. Klimaticky patrí celá kotlina do teplej oblasti, avšak nižšie časti Ipeľskej kotliny patria do podoblasti s miernou zimou, kým Lučenecká a Rimavská kotlina (taktiež pahorkatinová časť Ipeľskej kotliny) do podoblasti s chladnou zimou (Hajko a kol. 1978, 462; 1979, 403; 1981, 98). Podľa citovaného zdroja sa jednotlivé kotliny odlišujú aj pôdnym pokryvom. V Ipeľskej kotline sa majú vyskytovať malé plochy černoze, hnedozem až hnedozem oglejená, illimerizovaná pôda až illimerizovaná pôda oglejená, v nivách nivné pôdy glejové (Hajko a kol. 1978, 462), v Lučeneckej kotline hnedozem oglejená, illimerizované pôdy, illimerizované pôdy oglejené a pseudogleje, v nivách nivné pôdy glejové a gleje (Hajko a kol. 1979, 403, 404), v Rimavskej kotline majú prevládať hnedozeme, ktoré na nižších riečnych terasách prechádzajú v černoze, na plošinách s ílovitým substrátom sú illimerizované pôdy. Evidujú sa aj ostrovy rendzín, v nivách lužné pôdy oglejené až gleje (Hajko a kol. 1981, 98). Práve pôdy spolu s klímou a zrážkami sú určujúcimi podmienkami poľnohospodárskeho využitia krajiny, ktoré v roľníckych societach (za ne možno v prevažnej miere považovať aj naše praveké spoločenstvá) limitovali hustotu osídlenia a asi aj ekonomickú (a s tým súvisiacu mocenskú) pozíciu daných oblastí. Zmeny jednotlivých podmienok mohli vyvolať migračné pohyby a „kultúrnu“ premenu, napr. klimatické zmeny na prelome atlantika a epiatlantika spojené so suchom mali spôsobiť exodus stredoneolitického obyvateľstva do slovenských horských kotlín (Pavúk 1990, 66, 67; Šiška 1999, 58).

Z tohto zorného uhla možno aspoň zhruba posúdiť aj poľnohospodársky potenciál Juhoslovenskej kotliny. Ako korelát pôdneho zloženia uvádzame región horného Požitavia, ktoré vo svojej štúdii spracovala M. Gabulová (2015). Na výpočet percentuálneho zastúpenia jednotlivých typov pôd sme použili GIS mapu, ktorá obsahuje iné zložky ako vyššie citovaná Encyklopédia Slovenska, ale ich porovnanie nám pripadá užitočné (napr. bližšia charakteristika nivných pôd, fluvizemí, v Encyklopédii). Nezastavané a nezalesnené plochy súčasnosti sú uvedené v tabele 2.

Tabela 2. Skladba pôd na hornom Požitaví a v Juhoslovenskej kotline. *** – pôdy úrodné; ** – pôdy úrodné za istých podmienok; * – pôdy málo úrodné.

Región	Černozem***	Čiernica**	Fluvizem**	Glej*	Hnedozem***	Kambizem, Andozem**	Kultizem***	Litozem*	Luvizem**	Pseudoglej**	Regozem**	Rendzina, Pararendzina**	Zraz
Horné Požitavie	4%	3%	9%	0%	69%	12%	1%	0%	1%	1%	0%	1%	0%
Ipeľská kotlina	0%	1%	19%	1%	45%	15%	0%	0%	3%	5%	11%	0%	0%
Lučenecká kotlina	0%	3%	22%	4%	12%	9%	0%	0%	14%	32%	3%	0%	0%
Rimavská kotlina	3%	10%	24%	1%	16%	10%	0%	1%	14%	16%	5%	1%	0%

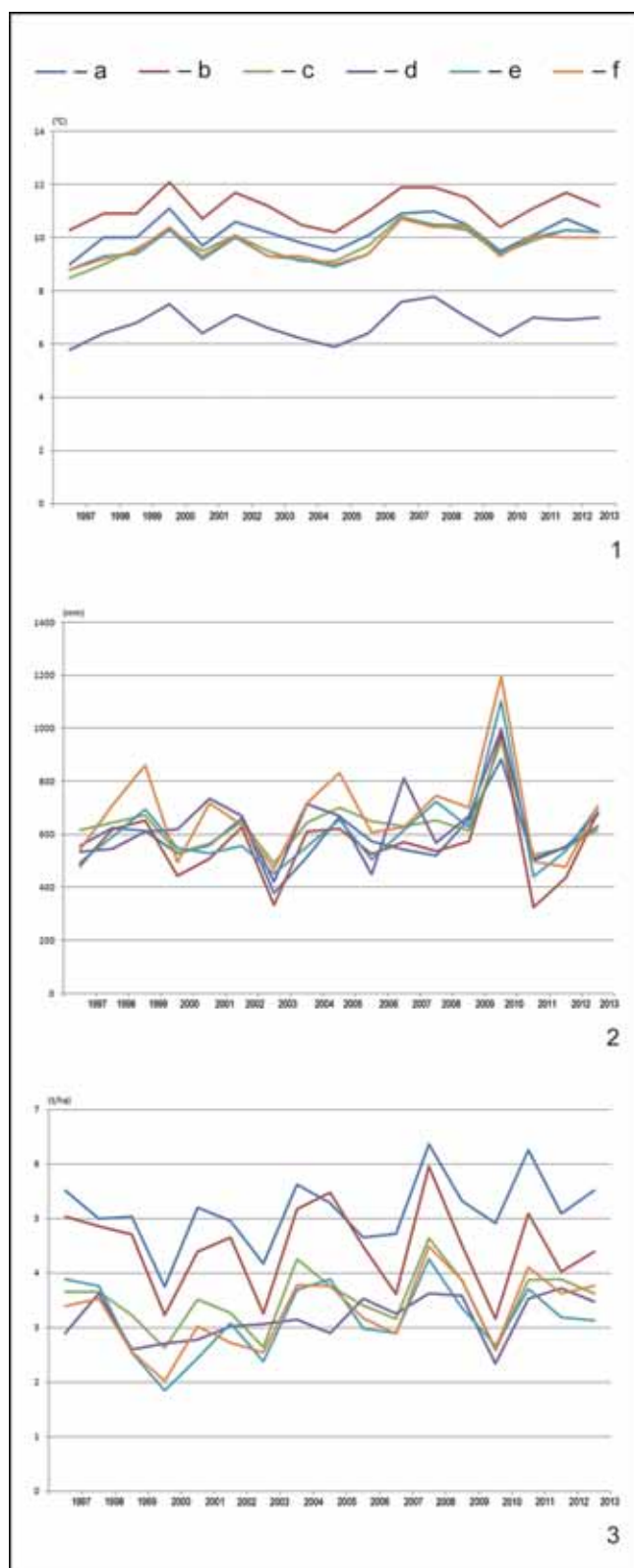
Pokiaľ za veľmi úrodné možno z položiek v tabele 2 považovať len černoze, resp. hnedozeme (Lieskovský a kol. 2015, 98, tabuľka 4.2; Mičian 1972, 399), väčšinu pôdneho pokryvu v Juhoslovenskej kotline ako celku predstavujú málo až stredne úrodné pôdy, ktorých úrodnosť podmieniajú rôzne podmienky (závislosť od podložia a vlhky, charakter skeletnatosti, výška spodnej vody, zaplavovanie atď.; Lieskovský a kol. 2015, 98, tabuľka 4.2). Tabela 2 tak potvrdzuje platnosť konštatovania, že „ (...) veľmi úrodné pôdy tvoria len malý ostrovček v Rimavskej kotline na SSZ od Lenartoviec. (...) Stredne úrodné pôdy majú významnú úlohu v nízko položených kotlinách, kde sú zastúpené illimerizovanými hnedozemami. Ide najmä o Ipeľskú kotlinu, v Rimavskej kotline sa rozkladajú v oblasti medzi Rimavskou Sobotou, Jesenským a Šafárikovom,“ (...) inak „v Lučensko-rimavskej kotline plošine prevládajú málo úrodné pôdy“ (Mičian 1972, 399 a nižšie). Z celku Juhoslovenskej kotliny sa vymyká Ipeľská kotlina, avšak ani pri nej výmera kvalitných poľnohospodárskych pôd nedosahuje rozsah, ktorý majú na hornom Požitaví (opäť v podhorskom regióne) a veľkosťou sa približuje jednotlivým častiam Juhoslovenskej kotliny (tabela 2). Z uvedeného vyplýva, že skúmaný región nedisponuje takým poľnohospodárskym potenciálom ako nížinaté časti západného (ale aj východného) Slovenska a zároveň, že klímou i pôdnym zložením sa im približuje Ipeľská kotlina.

Impulzom migrácie do dotknutého geomorfologického celku nemusela byť len „prirodzená“ kolonizácia roľníkmi spoločenstvami obsadzujúcimi úrodné pôdy, týka sa to určite aspoň prvej etapy osíd-

lovania. Primitívna „agrotechnika“, ktorou stredoneolitické spoločenstvá disponovali, nemusela na trvalé zúrodnenie miestnych pôd stačiť. Ako je už spomenuté, niektorí autori vyslovujú domnienku, že pri osídľovaní horských kotlín v neolite nemusel hrať rozhodujúcu úlohu pôdny substrát, ale výdatnosť zrážok a sucha na nížinách vytlačilo neolitické obyvateľstvo do vlhších vyššie položených oblastí (Pavúk 1990, 66, 67). Tento jav by sa však samozrejme mohol v dejinách opakovať.

Treba dodať, že s tak veľkým časovým odstupom, pri problémoch s absolútnym datovaním a pri nedostatku relevantných informácií o premenách klímy, by sa táto hypotéza overovala asi ťažko. Možno ale overiť to, ako na premeny podnebia reaguje úrodnosť na našom území v súčasnosti. Zhodnotenie zozbieraných údajov vo vybraných oblastiach západného, stredojužného, severného a východného Slovenska¹¹ v období takmer dvoch dekád zobrazuje obr. 27. Vyplýva z neho, že vývoj jednotlivých sledovaných parametrov sleduje vo všetkých regiónoch približne rovnakú krivku, len na inej hladine. Najmarkantnejšie sa to prejavuje pri parametri priemernej ročnej teploty (obr. 27: 1). Na obrázku prebiehajú vývojové krivky paralelne s maximom r. 1999 a 2007–2008, s minimom r. 1997 a 2005. Platí to rovnako pre najteplejšiu oblasť v Hurbanove aj pre najstudenšiu v Poprade. Krivky teplôt v Juhoslovenskej kotline zaujímajú stredovú pozíciu, no oblasť Lučenca sa javí byť teplejšia. Jednotlivé krivky parametru ročný úhrn zrážok už nesledujú vývoj tak jednotne, napriek tomu aj tu platí, že extrémne suchá a zrážky sa vyskytli zároveň vo všetkých regiónoch. Sucha v roku 2003 či dažďe v roku 2010 sa rovnako prejavili na západnom, strednom, východnom i severnom Slovensku (obr. 27: 2). Aj keď tu možno pozorovať isté posuny vo fázovaní amplitúd kriviek, tendencia vývoja je podobná. K najsuchším oblastiam dlhodobo náležalo

¹¹ Podarilo sa nám získať dáta ohľadom teplôt a zrážok z rokov 1997–2013 na staniach v Piešťanoch, Hurbanove, Lučenci-Boľkovciach, Rimavskej Sobote, Poprade a Košiciach. Za poskytnutie údajov z Lučenca a Rimavskej Soboty ďakujeme RNDr. P. Faškovi, PhD. zo Slovenského hydrometeorologického ústavu v Bratislave. Výnosy polí a priemerné ročné teploty a úhrny zrážok (až na stanice Lučenec-Boľkovce a Rimavská Sobota) sme získali v štatistických ročenkách (Ročenka 2001; 2003; 2004; 2009; 2014; 2016).

Obr. 27. Vývoj klimatických podmienok a výnosu polí v r. 1997 až 2013 vo vybraných lokalitách Slovenska. 1 – priemerná ročná teplota; 2 – priemerný ročný úhrn zrážok; 3 – priemerný výnos obilnín na hektár. Legenda: a – Piešťany; b – Hurbanovo; c – Košice; d – Poprad; e – Lučenec; f – Rimavská Sobota.

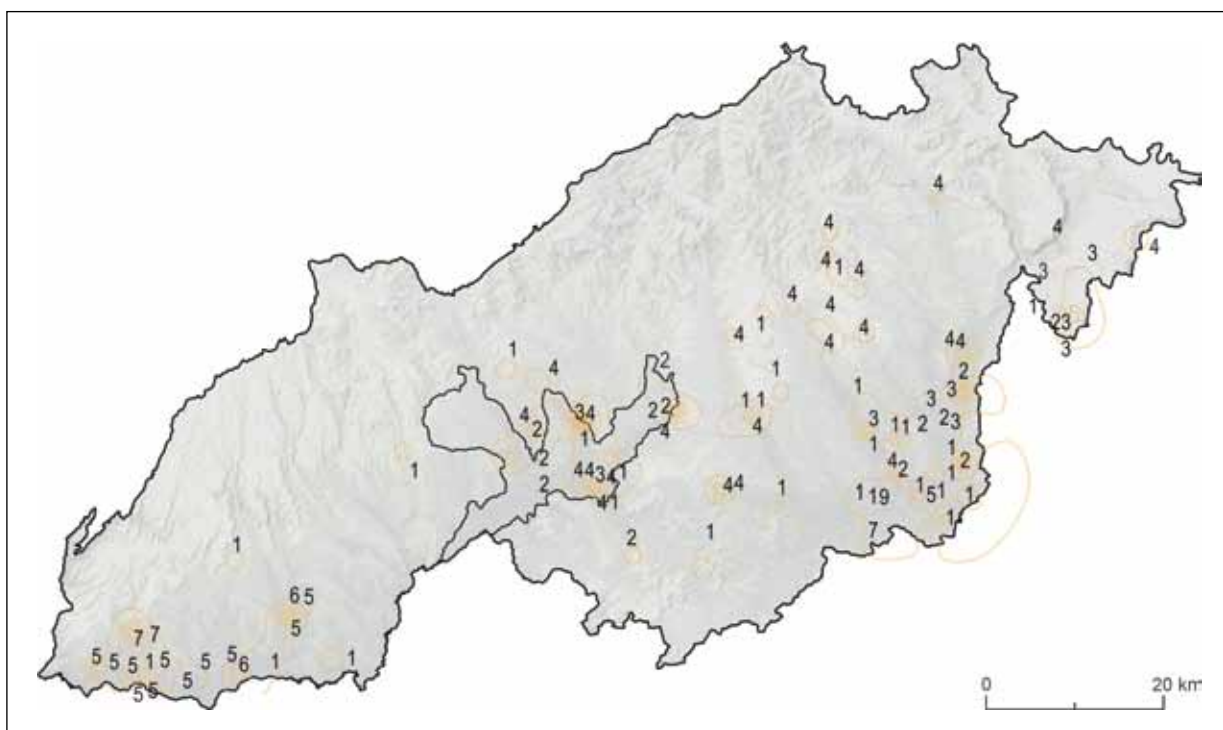
Hurbanovo, k najvlhším Rimavská kotlina, no už v susednej Lučeneckej kotline spadlo v niektorých rokoch zrážok menej. Napokon možno konštatovať, že tendencia k paralelnému vývoju sa prejavuje aj pri parametri výnos obilnín na hektár. Opäť jednotlivé krivky dosahujú maximá i minimá v tých istých fázach. Výnimku predstavuje len okres Poprad, kde v desaťročí 1999 až 2009 boli výnosy stabilné a vcelku nerozkývané. V tomto ohľade je zaujímavé postavenie okresov Lučenec a Rimavská Sobota, zo sledovaných regiónov patria k najmenej úrodným. V maximách síce značne prevyšujú studený popradský okres, avšak často výnosy klesajú pod stabilnú spišskú hladinu. Naopak, výnosy zo západného Slovenska vždy dosahujú väčšie hodnoty ako na juhu stredného Slovenska a platí to aj pre suchší hurbanovský okres. Z porovnania jednotlivých obr. 27: 1–3 vyplýva, že na pokles úrody má vplyv chlad spojený buď so suchom, alebo aj s výdatnými zrážkami. Minimum dosiahol výnos obilnín v sledovanom období za relatívne chladného a suchého roka 2000, ale aj za mimoriadne daždivého a studeného roka 2010. Maximum dosiahli výnosy v teplom a vcelku vlhkom roku 2008 (obr. 27: 3). Relatívne stabilné rozdiely vo výnosnosti polí porovnávaných regiónov západného a stredného Slovenska sú tak najskôr výsledkom vyššie rozoberaného nepomeru podielu úrodných pôd na pôdnom pokryve daných oblastí.

Samozrejme pri hodnotení výsledkov treba brať do úvahy, že výnosnosť polí dnes v oveľa väčšej miere ako v minulosti ovplyvňuje pokročilá poľnohospodárska technológia a kultivácia polí. Napriek tomu vidieť, že ani tak nemožno prekročiť limity dané prírodou. Rovnaké technologické postupy sa uplatňujú súčasne na celom sledovanom území a možno predpokladať, že aj susediace praveké spoločenstvá si rýchlo osvojovali totožné výrobné postupy a preberali technické inovácie, ktoré im umožňovali koristiť z prírodných zdrojov, napríklad pri zakladaní a obrábaní polí postupovali na sledovanom území približne rovnako.

Pokiaľ zhrnieme výsledky uvedených pozorovaní, javí sa, že územie Slovenska (sever Karpatskej kotliny) nie je dostatočne veľké, aby sa tu prejavovali výrazné rozdiely vo vývoji klímy spojené so zmenami osídlenia. S tým súvisí aj kolonizácia horských údolí západokarpatského oblúka. Čo teda vyvolávalo migračný prúd z uhorských nížin do karpatských hôr? Ponúka sa viacero variantov (kombinácií). Prvý predstavuje populačný nárast v materskej oblasti a vynútenú migráciu na neosídlené, hoci inak neatraktívne územia, ďalej migračné pohyby vynútené medziskupinovými (prípadne i vnútrokupinovými) konfliktami. Jednou z ich príčin by mohla byť taktiež klimatická zmena, ale nadlokálnych rozmerov (ako sa to deje napríklad v súčasnosti). Napokon je to migrácia vyvolaná adaptáciou pôvodného ekonomického modelu na iné, v našom prípade sťažené podmienky. Je totiž vcelku reálne predpokladať, že populácie usadené na nížinách museli od počiatku lákať hospodársky potenciál hôr, šlo len o to, nájsť vhodné postupy na jeho využitie. Na druhú stranu prírodné podmienky hôr učinili takúto ekonomiku krehkou. Pravdepodobne horské oblasti neboli nikdy úplne sebestačné a museli existovať v symbiotickom vzťahu s nížinami. Jedným z dôsledkov bolo, že si nevytvárali vlastný kultúrny prejav, ten je prakticky vždy obmenou nížinných slohových okruhov.

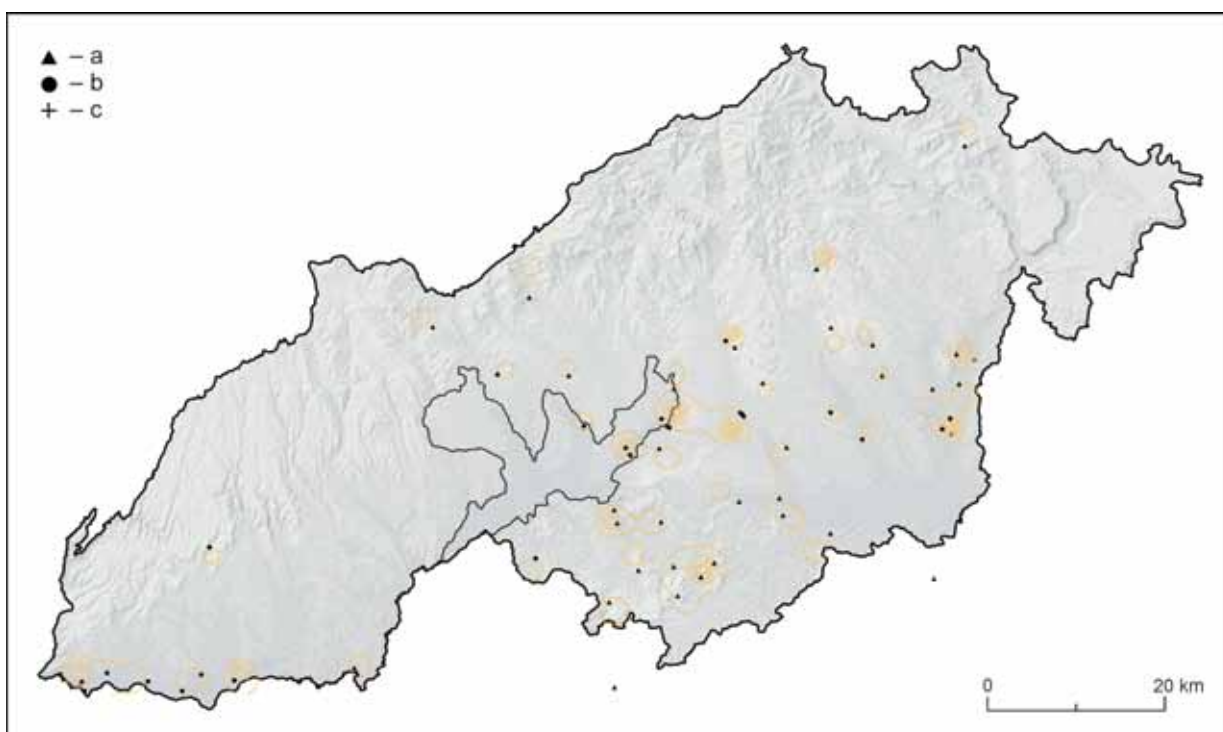
Takto sa javí pozadie úvah o osídlení Juhoslovenskej kotliny a postavenia ožďanskej aglomerácie v ňom. Tá má v popísanom kontexte relatívne dobré postavenie, a to práve vďaka pôdnemu pokryvu údolia, ktorý na ľavobreží Suchej tvoria veľké ostrovy hnedozeme na vyššej tabule a pás čiernic na nižšej terase. K vývoju osídlenia sme spracovali tematické mapy kotliny s okolitými pohoriami, na ktoré sú vynesené evidované lokality podľa období. Interpolovaním počtu nálezísk v katastroch jednotlivých obcí sme navyše získali izolínie hustoty osídlenia, tie sú na mapách taktiež zobrazené. Dáta pre jednotlivé horizonty sú interpolované za rovnakých vstupných podmienok. V nasledujúcom texte si možno v skratke všimnúť charakteristiku osídlenia kotliny podľa horizontov zachytených na Lapoši v Ožďanoch, no výsledky nekomparujeme s inými regiónmi. Takáto komparácia si zaslúži samostatnú štúdiu.

Prvá mapa zobrazuje neolitické osídlenie kotliny a prilahlých hôr (obr. 28). Lokality sa sústreďujú do viacerých agregácií, jedna sa nachádza na Hontianskych terasách v Ipeľskej kotline s centrami v chotároch Balogu nad Ipľom, Sklabinej a Vinici, ďalšia v severnej časti Novohradských terás v Lučeneckej kotline s centrami v katastroch Pincinej a Ožďanoch a väčšia na východe Rimavskej kotliny s centrami v Riečke, Tornali a Dulove. Zhluk nálezísk sa nachádza aj v Slovenskom rudohorí v okolí Veľkého Blhu, hustotou však nezodpovedá nížinným agregáciám. Stredoneolitické osídlenie Juhoslovenskej kotliny sa rozpadá na niekoľko zoskupení, izolované západné, situované do Ipeľskej kotliny a séria aglomerácií na východe, tiahnuca sa od Novohradských terás cez vrchy Slovenského rudohoria k východnej časti Rimavskej kotliny s odbočkou do Cerovej vrchoviny. Toto rozdelenie by malo zodpovedať aj slohovej dichotómii pozorovanej v kotline. Na západe evidujeme lokality so ZLK,

Obr. 28. Mapa osídlenia Juhoslovenskej kotliny a príslahých pohorí v neolite. Legenda: 1 – neurčené zaradenie; 2 – náleziská mladej VLK; 3 – spoločný výskyt mladej VLK a bukovohorskej kultúry; 4 – bukovohorské náleziská; 5 – náleziská mladej ZLK; 6 – spoločný výskyt mladej ZLK a železovskej kultúry; 7 – železovské náleziská; 8 – náleziská potiskej kultúry; 9 – náleziská staršej VLK.

na východe s VLK (zväčša náleží skupine Tiszadob) a bukovohorské. Črtala by sa tu tak paralela k situácii pozorovanej na Spiši, kde tiež možno hovoriť o „bikultúrnosti“ tamojšej neolitickej populácie (Soják 2000, tab. 22; 23). To by vysvetľovalo, prečo sa prvky západného slohu sporadicky objavujú aj v nálezovom fonde z nášho výskumu v polohe Ožďany-Lapoš/Roveň II. Obraz osídlenia je v skutočnosti zložitejší. Predovšetkým sa obe enklávy územne vylučujú a oddeľuje ich asi 30 km medzera. Osídlenie Novohradských terás predstavuje perifériu rozšírenia populácie s VLK v Juhoslovenskej kotline, ktoré korešponduje s hranicou jej rozšírenia v severnom Maďarsku, kde ju tvorí približne rieka Tarna (Kalicz/Makkay 1977, mapa 5). Navyše sa obe zoskupenia rozpadajú na dva stupne. Staršie, na západe reprezentované mladou ZLK, na východe skupinou Tiszadob a mladšie, na západe ho zastupujú železovské lokality, na východe bukovohorské. Tu sa rysuje viditeľný rozdiel, kým v Ipelskej kotline počtom dominujú náleziská ZLK a železovské sa objavujú len sporadicky, na východe, v Lučeneckej a Rimavskej kotline, sa rozpoznateľné sídliská skupiny Tiszadob, až na výnimky, evidujú v spomenutých centrách v dolinách. Bukovohorské (na rozdiel od železovských) sa nachádzajú aj v horách, dokonca sa evidujú aj výšinné polohy, napr. v Hodejove na Várhegyi alebo na Maginhrade vo Veľkých Teriakovciach (Balaša 1963, 7; Hreha 2015, 164; Šiška 1999). Na základe vyššie uvedeného možno uvažovať o tom, že hornopotiská neolitickej populácia si buď vytvorila nový model exploatacie prírodných zdrojov v menej vládnom prostredí východných častí Juhoslovenskej kotliny, alebo bola do hôr vytlačovaná. V každom prípade sa bukovohorské náleziská nachádzajú aj v horách severného Maďarska (Kalicz/Makkay 1977, mapa 5). Vzhľadom na menej priaznivý charakter jej sídelnej oblasti oproti kotline Ipelskej nie je nepravdepodobná prvá možnosť a osídľovanie výšinných polôh môže byť prejavom vnútrogrupinových tenzií. Výšinné sídliská sa napokon objavujú aj v územnom jadre bukovohorskej oikumény (Hreha 2015, 136, 143, tab. 1; Šiška 1999, 49). Naopak, celkom veľká rozloha hnedozemí na Ipli nemusela nútiť tamojšiu populáciu k podobným aktivitám, to však nevysvetľuje malý počet železovských lokalít. Je ale možné, že sa tu len zrkadlí stav výskumu. Pokiaľ sú niektoré výzdobné schémy rozpoznateľné na neolitickej keramike v Ožďanoch-Lapoši II skutočne západnej proveniencie, poskytlo by to dôkaz o kontaktoch oboch zoskupení. Ako to ilustruje situácia na Spiši, je to dosť pravdepodobné a ďalší výskum túto skutočnosť zrejme potvrdí. Z mapovania neolitickej lokalít vyplýva kontinuita

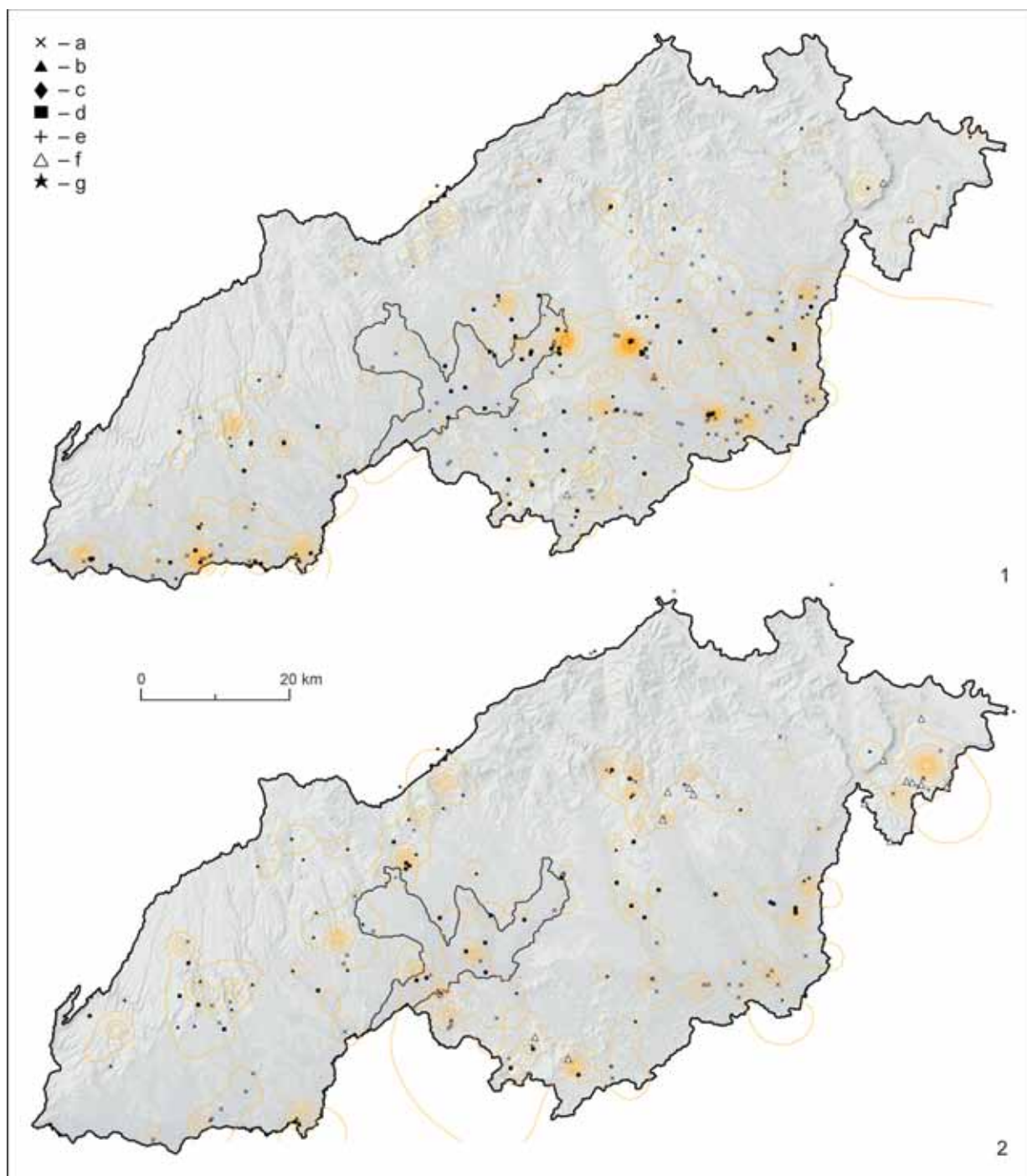

Obr. 29. Mapa osídlenia Juhoslovenskej kotliny a priľahlých pohorí v strednom/mladom eneolite (badenská kultúra). Legenda: a – výšinné polohy; b – nížinné polohy; c – pohrebisko.

osídlenia v centrách VLK na juhu stredného Slovenska do bukovohorskej etapy, k nim sa radí aj ožďianska aglomerácia.

Ďalším horizontom osídlenia na Lapoši II v Ožďanoch je stredný (resp. mladý) eneolit zastúpený badenskou keramikou. Možno uviesť, že na mape badenského osídlenia Juhoslovenskej kotliny sa opakuje jav pozorovaný v strednom neolite, rozpad osídlenia na dve územné skupiny, opäť od seba oddelené asi 30 km medzerou (obr. 29). Táto medzera nie je len výsledkom priebehu dnešnej hranice. Maďarské lokality sme do vymapovania nezahrnuli. Južne od slovenskej hranice sa vyskytujú zriedkavo (Banner 1956, mapa nálezísk). Rozdiel spočíva taktiež v charaktere a datovaní oboch skupín. Kým lokality západnej sa sústreďujú v údolí Ipľa (výnimku predstavuje poloha Červona v katastri Čeboviec; Žebrák 1982; 1983; ani v tomto prípade ale nejde o výšinné sídlisko) s najväčšou hustotou výskytu v katastroch Slovenských Ďarmôt, Ipelského predmostia a predstavujú východný výbežok pohronsko-ponitriansko-poipelskej badenskej agregácie (Malček 2013, 90, obr. 56; 57) a priradiť ich bude možno najskôr klasickému badenu, náleziská druhej náležia najskôr badenskej skupine Ózd. Túto agregáciu na mape charakterizuje vytváranie izolovaných zhlukov a rozptyl lokalít, zväčša výšinných polôh. Jej centrá sa na rozdiel od prv analyzovaného neolitického osídlenia nachádzajú skôr v priľahlých pohoriach (Fiľakovo a Hajnáčka v Cerovej vrchovine). Výnimku predstavujú dve oblasti, jedna vo východnej časti Rimavskej kotliny v okolí Včeliniec a druhá vo východnom ramene Novohradských terás s centrom v Ožďanoch. Ako sa to javí na mape, možno k nej priradiť aj územie Rimavskej Soboty. Chotár Ožďian má opäť centrálnu postavenie a dôležité je aj to, že sa tu eviduje nielen výšinná poloha (Buk; Kovács 1982b; Marková/Ožďáni 1993, 92), ale vďaka výskumu na Lapoši máme doložené aj sídlisko na riečnej terase.

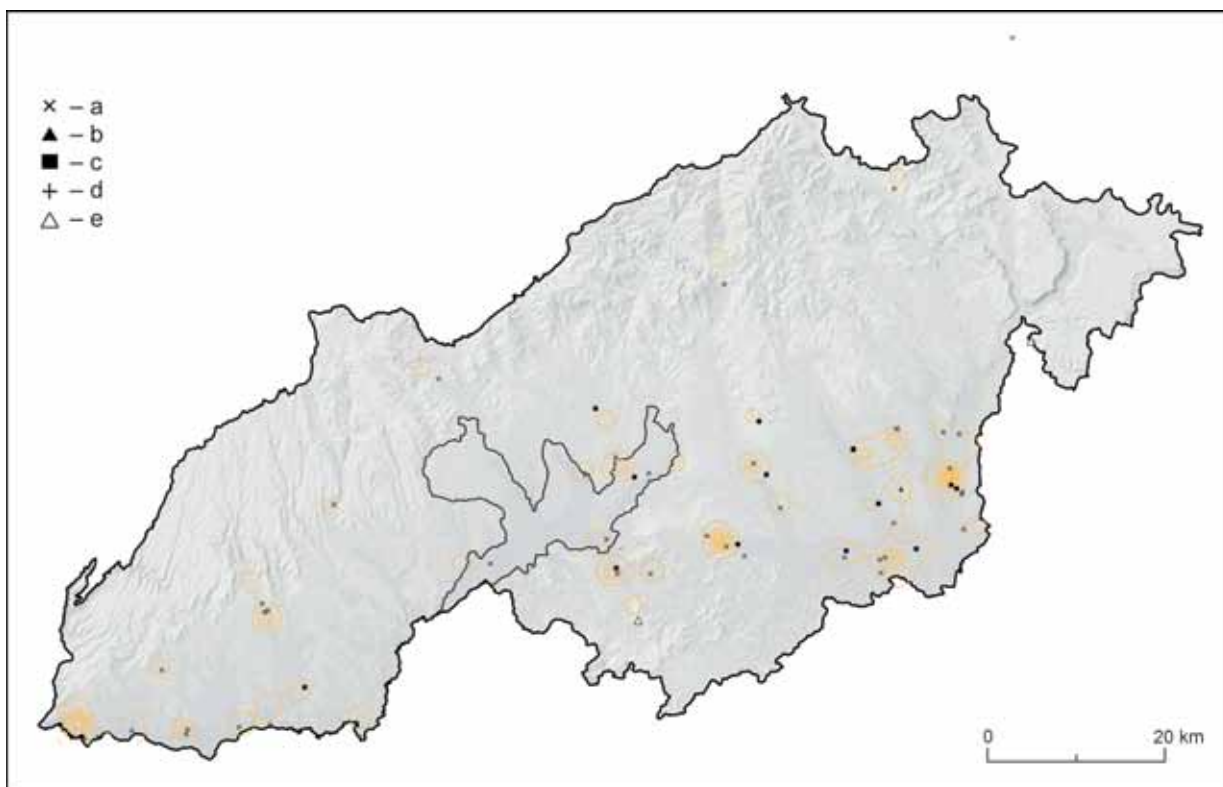
Osídlenie doby bronzovej v polohe Ožďany-Lapoš/Roveň II zastupovali nálezy pilinskej a kyjatickej proveniencie. Vzhľadom na to, že tieto dve fácie jedného kultúrneho prejavu sa vyskytovali v priebehu niekoľkých storočí, jeho charakter zobrazujú dve mapy (obr. 30: 1, 2). Na prvej je vynesené osídlenie pilinské, ponímané en bloc bez rozlíšenia na jednotlivé vývojové etapy, ako sa definujú v najnovšej literatúre (Furmánek 2015, 185; Furmánek/Mitáš 2010). K väčšine lokalít chýbajú relevantné údaje. Podobne sme postupovali pri kyjatickej kultúre. Obraz vývoja sa tak sice črtá v hrubších rysoch, ale snáď postihuje základné tendencie vývoja. Ako vidieť na mape pilinského osídlenia (obr. 30: 1), oproti dvom predchádzajúcim hodnoteným horizontom je prakticky

Obr. 30. Mapa osídlenia Juhoslovenskej kotliny a prilahlých pohorí v strednej až neskej dobe bronzovej. 1 – pilinské osídlenie; 2 – kyjatické osídlenie. Legenda: a – neurčené; b – hradisko; c – sídlisko a pohrebisko; d – sídlisko; e – žiarové pohrebisko; f – jaskyňa; g – depot.

osídlená súvisle celá Juhoslovenská kotlina, aj keď je nápadné, že opäť nie sú evidované lokality na juhu Novohradských terás v chotároch Trenča a Veľkej nad Ipľom (zvlášť keď v prilahlej časti Maďarska sa nachádza viacero polôh; *Kemenczei 1984*, obr. 1). To naznačuje, že tu môže zohrávať rolu stav výskumu (a to sa môže týkať aj ostatných analyzovaných období). Novou črtou oproti predchádzajúcemu vývoju je jednak jeho priradenie jednému kultúrnemu okruhu, jednak kompaktnosť osídlenia. Možno tvrdiť, že pilinským horizontom vrcholí praveké osídlenie tohto geomorfologického celku. Ako sa dá na mape pozorovať, osídlené boli najmä údolia, aj keď

Obr. 31. Mapa osídlenia Juhoslovenskej kotliny a priľahlých pohorí v dobe rímskej. Legenda: a – neurčené; b – hradisko; c – sídlisko; d – pohrebisko; e – jaskyňa.

s rôznou intenzitou. Osídlenie prenikalo aj do priľahlých pohorí, v tejto fáze najmä do Cerovej vrchoviny (s najväčšou hustotou v Hajnáčke, čiže v Baštianskej kotline). Vytvárajú sa aj izolované ostrovy v Slovenskom stredohorí a rudohorí, najvýraznejší v chotári Modrého Kameňa, no kolonizácia sa tlačí aj vyššie (Málinec, Rimavské Brezovo). V zmienených prípadoch ide o lokality mladšej pilinskej fázy. Husto boli obývané predovšetkým údolia, v Ipeľskej kotline Hontianske terasy s centrom vo Veľkej Vsi nad Ipľom, Slovenských Ďarmotách a Kováčovciach. Na východe sa lokality koncentrujú v oblasti Revúcej, na juhu v oblasti Martinovej a Rimavskej Seče. Jadro osídlenia sa ale nachádza v strede kotliny a tvoria ho dve aglomerácie, rimavskosobotská a ožďianska. Napriek tomu vidieť, že charakterom je pilinské osídlenie polycentrické, na druhú stranu však jednotlivé centrá nie sú od seba veľmi vzdialené (Ožďany s Rimavskom Sobotou možno v tomto ohľade charakterizovať ako jednu sídliskovú agregáciu). Pilinské osídlenie sa tak dá považovať za príklad úspešnej adaptácie na (v slovenskom kontexte) horšie prírodné podmienky, ktorej predpokladom zrejme bolo vytvorenie ekonomického modelu založeného na exploatacii a distribúcii miestnych surovín, ale aj ich spracovaní, t. j. na kovolejárstve bronzu (Furmánek/Veliačik/Vladár 1991, 139, 140). Treba ešte uviesť, že ožďianska aglomerácia, ktorá je skutočne jedným z najvýznamnejších uzlov pilinskej sídliskovej siete v kotline, ako to predpokladá V. Furmánek (1983, 26), je sama príkladom štruktúrovanej sídelnej jednotky s výšinnými polohami (Ožďany-Buk; Marková/Ožďáni 1993, 93), s otvorenými sídliskami (Ožďany-Lapoš/Roveň II), ale aj s pohrebiskom (Hrnčiarске Zalužany; Furmánek 1977, 257) a depotom (Kudláček 1952; Novotná 1970, 110).

Mapa rozptylu kyjatických lokalít Juhoslovenskej kotliny, ktoré zastupujú druhú etapu osídlenia doby bronzovej v polohe Lapoš v Ožďanoch, ilustruje fragmentáciu štruktúry a presun ťažiska osídlenia z predchádzajúceho obdobia. Ako vidieť na obr. 30: 2, kompaktné pilinské osídlenie sa rozpadá na viacero „izolovaných“ ostrovov. Zrejme je preriedenie sídliskovej siete v Ipeľskej kotline, ktoré má pendant aj na maďarskej strane hranice (Kemenczei 1984, obr. 2), taktiež však zánik súvislého osídlenia rimavskej kotliny. Naopak vznikajú rozsiahlejšie sídelné agregácie v pohoriach, v Slovenskom stredohorí sa tak rozvinula pôvodom pilinská veľkokrtiška aglomerácia, ktorej jadro možno hľadať v katastroch

Stredných a Horných Plachtiniec, ďalšie dve sú situované do blízkosti Novohradských terás. Jedna má jadro v chotári Luborče, druhá, severnejšia, v Uderinej a Málinci, v Slovenskom rudohorí taktiež prežíva a rozvíja sa aglomerácia v Rimavskom Brezove, ktorá zahrnuje aj katastre Kyjatic, Babinca a Rybníka nad Turcom. Zahustenie izolínií možno pozorovať tiež v Slovenskom krase (Silica, Silická Brezová) a v Cerovej vrchovine (Stará Bašta, Radzovce). Vo všetkých spomenutých zoskupeniach sú osídľované a opevňované vrchy, pribúdajú tu stopy osídlenia jaskýň. Naopak, ako je už spomenuté, osídlenie údolí redne, aj keď jeho jadro ostáva zväčša zachované, napr. Rimavská Sobota či Včeliniac/Tornale. Nie je to však prípad Novohradských terás, v ktorých sa ťažisko osídlenia prvý raz v nami skúmaných obdobiach presúva na juh do katastrov Holiše, Rapoviec a Panických Draviec, teda bližšie k agregácii osídľujúcej Cerovú vrchovinu. V porovnaní s predchádzajúcim pilinským osídlením tak snád' zrkadlí štruktúra kyjatickej sídliskovej siete krízu spoločenstva neskoršej doby bronzovej v Juhoslovenskej kotline. Takúto krízu mohlo vyvolať vyčerpanie vyššie zmieneného ekonomického modelu, ale aj medziskupinové konflikty. Bez komparácie so situáciou v iných častiach Karpatskej kotliny to samozrejme nemožno posúdiť. Z mapovania a interpolácie početnosti nálezísk vyplýva, že Ožďany v tomto období strácajú pozíciu centra, ktorú mali v pilinskej etape.

Mapovanie lokalít z doby rímskej (obr. 31) síce nezohľadňuje jemnejšie chronologické triedenie, napriek tomu zreteľne odráža malú denzitu lokalít (a zrejme aj osídlenia) tohto časového horizontu v Juhoslovenskej kotline. Ako v neolite a v eneolite aj tu možno pozorovať rozpad na dve územne oddelené skupiny. Jednu situovanú do Ipeľskej kotliny na Hontianske terasy, ťažisko druhej sa nachádzalo v Rimavskej kotline, avšak aj tu predstavovala mozaiku viacerých oddelených zhlukov, izolínie vytyčujú uzlové body sídliskovej siete do katastrov Včeliniac, Rimavskej Seče, Hodejova, Fiľakova, Rimavskej Soboty a Kaloše/Rakytníka. V mape osídlenia sa neprejavujú chronologické rozdiely, pretože z juhu stredného Slovenska chýbajú nálezy z 1. stor. a prvých dvoch tretín 2. stor. n. l. (Beljak et al. 2012, 39) a asi ani etnické rozdiely, keďže v priestore Juhoslovenskej kotliny sa v odbornej literatúre od 3. stor. predpokladá prítomnosť Kvádov. Hoci severovýchodne od tzv. sarmatských valov mohli v tomto období sídliť aj Vandali (Beljak et al. 2012, 23, 31, 41, obr. 6), medzeru medzi východnou a západnou sídliskovou agregáciou možno spôsobuje riedkosť osídlenia v mladšej dobe rímskej. Aj tu však badať, že pri menšej populačnej denzite akoby sa neobsadzovala západná a južná časť Novohradských terás. Je však otázne, či to nie je opäť spôsobené malou terénnou aktivitou miestneho múzea. Pokiaľ by po vymapovaní črtajúci sa obraz odrážal realitu, východné rameno Novohradských terás by v dejinách opakovane predstavovalo západný okraj enkláv sídliacich vo východnej časti Juhoslovenskej kotliny (v Rimavskej kotline), kým oblasť Lučenca by tvorila akési nárazníkové pásmo medzi nimi a Poiplím (a v širšom poňatí medzi vlastným Podunajskom a Potisím). Ožďianske aglomerácie by v tomto prípade mohli ťažiť nielen z relatívne vhodných prírodných podmienok, ale aj z umiestnenia do kontaktnej zóny medzi týmito dvoma oblasťami. Každopádne aj v dobe rímskej toto územie (s jadrom v chotári susedných Nových Honov) náležalo k jednému z centier germánskeho osídlenia kraja.

Vymapovanie včasno- a vrcholnostredovekých lokalít by pravdepodobne potvrdilo vyššie uvedené skutočnosť, že región Ožďan v kontexte Juhoslovenskej kotliny predstavoval atraktívne územie, ktorého poloha a relatívne vhodné poľnohospodárske podmienky priťahovali populácie jednotlivých pravekých, protohistorických či stredovekých spoločenstiev. Ako vyplýva aj z tejto štúdie, na prehľadné poznatkov o štruktúre osídlenia juhu stredného Slovenska sú potrebné ďalšie tematicky zamerané terénne výskumy a najmä podrobná komparácia vývoja s inými regiónmi priľahlých častí Slovenska a Maďarska.

LITERATÚRA

<i>Bartík/Bakoš 2006</i>	J. Bartík/F. Bakoš: Hradisko kyjatickej kultúry v Drnave. <i>AVANS v roku 2004</i> , 2006, 25, 26.
<i>Balaša 1946</i>	G. Balaša: Nález bronzového pokladu na Pustom hrade vo Zvolene. <i>Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti</i> 36/37, 1946, 90–95.
<i>Balaša 1963</i>	G. Balaša: <i>Zisťovací archeologický výskum na hradnom vrchu v Hodejove roku 1962</i> . Výskumná správa 1354/63. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1963. Nepublikované.
<i>Baliová 2006</i>	H. Baliová: Neolitické sídlisko vo Vinici. <i>AVANS v roku 2004</i> , 2006, 25.
<i>Banner 1956</i>	J. Banner: <i>Die Pécelser Kultur</i> . <i>Archaeologia Hungarica</i> 35. Budapest 1956.

- Baxa 1981 P. Baxa: Podkúvanie na Slovensku v 11.–13. storočí. *Slovenská archeológia* 29, 1981, 425–443.
- Baxa 1982 P. Baxa: K vývoju podkúvania na Slovensku v 16.–17. storočí. *Archaeologia historica* 7, 1982, 495–498.
- Bánesz/Nevizánsky 1983 L. Bánesz/G. Nevizánsky: Archeologický prieskum na dolnom toku Krupinice a Štiavnice. *AVANS v roku 1982*, 1983, 25–29.
- Bánesz/Nevizánsky 1984 L. Bánesz/G. Nevizánsky: Prieskum Ipeľskej kotliny. *AVANS v roku 1983*, 1984, 26, 27.
- Beljak et al. 2012 J. Beljak/G. Nevizánsky/O. Ožďáni/V. Tittonová: Osídlenie juhu stredného Slovenska v dobe rímskej. In: G. Březinová/V. Varsík (ed.): *Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu*. Nitra 2012, 23–52.
- Beljak/Mitáš 2013 J. Beljak/V. Mitáš: Praveké a stredoveké nálezy z Dolnej Strehovej. *AVANS v roku 2009*, 2013, 40–43.
- Beljak/Mitáš 2015 J. Beljak/V. Mitáš: Druhá etapa záchranného výskumu v Dolnej Strehovej. *AVANS v roku 2010*, 2013, 55–57.
- Bialeková 1958a D. Bialeková: *Ožďany*. Nálezová správa 303/58. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1958. Nepochybne.
- Bialeková 1958b D. Bialeková: *Ožďany*. Nálezová správa 436/58. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1958. Nepochybne.
- Bondár/Raczky 2009 M. Bondár/P. Raczky (ed.): *The Copper Age cemetery of Budakalász*. Budapest 2009.
- Botoš 2012 A. Botoš: Novoveká studňa z Rimavskej Soboty. *Zborník Slovenského národného múzea* 106, *Archeológia* 22, 2012, 235–250.
- Botoš 2013 A. Botoš: Archeologický výskum na ul. B. Bartóka, na mieste bývalej mestskej tržnice v Rimavskej Sobote. *Gemer-Malohont. Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote* 8/9, 2013, 13–28.
- Budinský-Krička 1977 V. Budinský-Krička: Nálezy z prieskumu na východnom Slovensku. *AVANS v roku 1976*, 1977, 65–81.
- Buko 1990 A. Buko: *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990.
- Bushnell 1922 D. I. Bushnell: *Villages of the Algonquian, Siouan, and Caddoan Tribes of the Mississippi*. Washington 1922.
- Csengeri 2014 P. Csengeri: Late Groups of the Alföld Linear Pottery culture in north-eastern Hungary. New results of the research in Borsód-Abaúj-Zemplén County. In: *Disserationes Archaeologicae* 3. Budapest 2014, 501–517.
- Čáni et al. 2013 J. Čáni/P. Grznár/D. Marková/V. Mitáš: Hradisko kyjatickej kultúry v Málinci. *AVANS v roku 2009*, 2013, 75–79.
- Domboróczki et al. 2017 L. Domboróczki/A. Kalli/M. Makoldi/E. Tutkovics: The Füzesabony-Gubakút Settlement Development Model of the Alföld Linear Pottery Culture in the Light of the Recent Archaeological Discoveries at Hejőpapi-Szeméttelép (2008–2011) and Bükkábrány-Bánya VII-Vasúti Dűlő (2009–2011). *Journal of Historical Archaeology & Anthropological Sciences* 2, 2017, 1/14–4/14.
- Eisner 1933 J. Eisner: *Slovensko v pravěku*. Bratislava 1933.
- Fischl et al. 2013 K. P. Fischl/V. Kiss/G. Kulcsár/V. Szeverényi: Transformations in the Carpathian Basin around 1600 B. C. *Tagungem des Landesmuseum für Vorgeschichte Halle* 9, 2013, 355–371.
- Fottová 2006 E. Fottová: Prieskum na trase rýchlostnej cesty Lovinobaňa–Ožďany. *AVANS v roku 2004*, 2006, 78–80.
- Fottová/Kovár/Slivenská 2004 E. Fottová/B. Kovár/Z. Slivenská: Stredoveký hrádok v Brezničke. *AVANS v roku 2003*, 2004, 55, 56.
- Furmánek 1977 V. Furmánek: Piliyer Kultur. *Slovenská archeológia* 25, 1977, 251–370.
- Furmánek 1983 V. Furmánek: Hradiská piliinskej a kyjatickej kultúry na Slovensku. *Archeologické rozhledy* 35, 1983, 24–32.
- Furmánek 1990 V. Furmánek: Radzovce. *Osada ľudu popolnicových polí*. Archeologické pamätníky Slovenska I. Bratislava 1990.
- Furmánek 2015 V. Furmánek: Kulúrny komplex juhovýchodných popolnicových polí. In: V. Furmánek (ed.): *Staré Slovensko 4. Doba bronzová*. Nitra 2015, 184–193.
- Furmánek/Kuka 1973 V. Furmánek/P. Kuka: Bronzový depot piliínskej kultúry ze Zvolena. *Archeologické rozhledy* 25, 603–614, 667, 668.
- Furmánek/Mitáš 2010 V. Furmánek/V. Mitáš: Pohřební ritus západní enklávy jihovýchodních popelnicových polí. Analýza pohřebišť v Radzovcích (Slovensko). *Památky archeologické* 101, 2010, 39–110.

- Furmánek/Mitáš/Budaváry 2016 V. Furmánek/V. Mitáš/V. Budaváry: *Razdovce in der Zeit der Urnenfelderkultur (Katalog des Gräberfeldes)*. Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi 16. Nitra 2016.
- Furmánek/Ožďáni 1997 V. Furmánek/O. Ožďáni: Sídlistkové nálezy zo pseudokrasových jaskýň v obci Belina. *AVANS v roku 1995, 1997*, 50–53.
- Furmánek/Veliačik/Vladár 1991 V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: *Slovensko v dobe bronzovej*. Bratislava 1991.
- Fusek 2000 G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. *Slovenská archeológia* 48, 2000, 101–158.
- Gabulová 2015 M. Gabulová: Štúdium krajiny a osídlenia na hornom Požitaví v praveku a včasnej dobe dejinnej. *Študijné zvesti AÚ SAV* 58, 2015, 97–168.
- Gassner 1989 V. Gassner: Gelbtonige Keramik aus datierten Fundkomplexen in Carnuntum. *Carnuntum Jahrbuch* 1989, 1990, 133–161.
- Giertlová 1999 M. Giertlová: Predstihový výskum v Spišskom Štvrtku. *AVANS v roku 1998, 1999*, 70, 71.
- Hajko a kol. 1978 V. Hajko a kol.: *Encyklopédia Slovenska II*, E–J. Bratislava 1978.
- Hajko a kol. 1979 V. Hajko a kol.: *Encyklopédia Slovenska III*, K–M. Bratislava 1979.
- Hajko a kol. 1980 V. Hajko a kol.: *Encyklopédia Slovenska IV*, N–Q. Bratislava 1980.
- Hajko a kol. 1981 V. Hajko a kol.: *Encyklopédia Slovenska V*, R–Š. Bratislava 1981.
- Homolka 1958 J. Homolka: *Ožďany*. Nálezová správa 253/58. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1958. Nepublikované.
- Horváth 2014 T. Horváth: *The Prehistoric Settlement at Balatonőszöd-Temetői-dűlő. The Middle Copper Age, Late Copper Age and Early Bronze Age Occupation*. Budapest 2014.
- Horváthová 2010 E. Horváthová: *Osídlenie badenskej kultúry na slovenskom území severného Potisia*. Archaeologica Slovaca Monographiae Studia 13. Nitra 2010.
- Horváthová 2013 E. Horváthová: *Sídlistko badenskej kultúry v Stránskej*. Rigorózna práca. (Dokumentácia AÚ SAV v Nitre). Nitra 2013. Nepublikované.
- Horváthová 2015 E. Horváthová: New data to the cognition of the Baden culture settlement in Prešov (north-eastern Slovakia, Šariš). In: M. Nowak/A. Zastawny (ed.): *The Baden Culture around the Western Carpathians*. Kraków 2015, 381–393.
- Hoššo 1985 J. Hoššo: Stredoveké hrnčiarstvo na území Gemera, Novohradu a Hontu. In: J. Bolfík (ed.): *Vlastivedné štúdie Gemera* 3. Rimavská Sobota 1985, 230–262.
- Hovorka/Soják 1997 D. Hovorka/M. Soják: Neolithic/Aeneolithic/Early Bronze Age Polished Stone Industry from the Spiš Area (Northeastern Slovakia). *Slovenská archeológia* 45, 1997, 7–34.
- Hreha 2015 R. Hreha: *Bukovohorská kultúra na Slovensku vo svetle výskumov v Šarišských Michaľanoch a Zemplínskych Kopčanoch*. Archaeologica Slovaca Monographiae Studia 20. Nitra 2015.
- Hunka/Nevizánsky/Ožďáni 2002 J. Hunka/G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Geodetické zameranie stredovekého hrádka v Malých Zlievciach. *AVANS v roku 2001, 2002*, 75–77.
- Cheben/Ruttkay 2011 M. Cheben/M. Ruttkay: Výskum pravekého a stredovekého osídlenia v Michali nad Žitavou. *AVANS v roku 2009, 2013*, 108, 109.
- Cheben/Ruttkay 1999 I. Cheben/M. Ruttkay: Archeologický prieskum trasy plynovodu v úseku Kaloša-Ožďany. *AVANS v roku 1997, 1999*, 68, 69.
- Javorský 1977 F. Javorský: Výsledky archeologického prieskumu v okrese Spišská Nová Ves. *AVANS v roku 1976, 1977*, 138–152.
- Kalicz/Makkay 1977 N. Kalicz/J. Makkay: *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene*. Budapest 1977.
- Kemenczei 1965 T. Kemenczei: Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 5, 1965, 106–175.
- Kemenczei 1984 T. Kemenczei: *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. Archaeologia Hungarica. Series Nova 51. Budapest 1984.
- Korek 1977 J. Korek: Az Alföldi vonaldíszes kerámia népenek telepű Kisköre-Gaton. *Archaeologiai Értésítő* 104, 1977, 3–17.
- Kovács 1982a Š. Kovács: Nové nálezy východnej lineárnej keramiky v okrese Rimavská Sobota. *AVANS v roku 1981, 1982*, 165–169.
- Kovács 1982b Š. Kovács: Archeologický prieskum v Ožďanoch a Šafárikove-Behynciach. *AVANS v roku 1981, 1982*, 153–155.
- Kovács 1983 Š. B. Kovács: Stredoveké nálezy z Rimavskej Soboty. *AVANS v roku 1982, 1983*, 140, 141.
- Kovács 1984 Š. B. Kovács: Výskumy a prieskumy Gemerského múzea v okrese Rimavská Sobota. *AVANS v roku 1983, 1984*, 45–51.

- Kovács 1985 Š. B. Kovács: Výskumy a prieskumy Gemerského múzea v okrese Rimavská Sobota. *AVANS v roku 1984*, 1985, 63–67.
- Kovár/Kvetánová 2006 B. Kovár/I. Kvetánová: Sídliiskové nálezy v katastrálnom území Pincinej a Nových Honov. *AVANS v roku 2004*, 2006, 119, 120.
- Kozłowski et al. 2014 J. K. Kozłowski/M. Kaczanowska/A. Czekaj-Zastawny/A. Rauba-Bukowska/K. Bukowski: Early/Middle Neolithic Western (LBK) vs Eastern (ALPC) Linear Pottery Cultures: ceramics and lithic raw materials circulation. *Acta Archaeologica Carpathica* 49, 2014, 37–76.
- Král' et al. 2009 P. Král'/M. Kanderová/A. Kaščáková/G. Nedelová/V. Valenčáková: *Viacrozmerne štatistické metódy so zameraním na riešenie problémov ekonomickej praxe*. Banská Bystrica 2009.
- Krekovič 1998 E. Krekovič: *Römische Keramik aus Gerulata*. Bratislava 1998.
- Kudláček 1951 J. Kudláček: *Ožďany*. Nálezová správa 241-245/51. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1951. Nepochikované.
- Kudláček 1952 J. Kudláček: Bronzový poklad z Ožďan na Slovensku. *Archeologické rozhledy* 4, 1952, 28–30.
- Kujovský/Nevizánsky/Ožďani 2004 R. Kujovský/G. Nevizánsky/O. Ožďani: Zisťovací výskum v Stránskej. *AVANS v roku 2003*, 2004, 107, 108.
- Lamiová-Schmiedlová 1962 N. Lamiová-Schmiedlová: Archeologické nálezy v mestskom vlastivednom múzeu vo Filakove. *Študijné zvesti AÚ SAV* 10, 1962, 159–170.
- Lieskovský a kol. 2015 T. Lieskovský/J. Faixová Chalachanová/R. Ďuračiová/E. Blažová/L. Karell: *Archeologické predikčné modelovanie z pohľadu geoinformatiky*. Metódy a princípy. Bratislava 2015.
- Lichardus 1962 J. Lichardus: Otvorené bukovohorské sídlisko v Prši. *Študijné zvesti AÚ SAV* 10, 1962, 21–26.
- Lichardus 1964 J. Lichardus: Beitrag zur Linearbandkeramik in der Slowakei. *Archeologické rozhledy* 16, 1964, 841–881, 895.
- Lichardus/Liptáková 1962 J. Lichardus/Z. Liptáková: Archeologický prieskum trasy ropovodu Družby na úseku Rimavská Sobota-Šafa v roku 1961. *Archeologické rozhledy* 14, 1962, 776–793.
- Maglay 2015 <http://mapserver.geology.sk/gm50js/> [2015-06-13]
- Macháček 2001 J. Macháček: *Studie k velkomoravské keramice. Metódy, analýzy a syntézy, modely*. Brno 2001.
- Makkay 1978 J. Makkay: Excavations at Bicske. The Early Neolithic – The Earliest Linera Band Ceramic. *Alba Regia* 16, 1978, 9–60.
- Malček 2000 R. Malček: Nález rímskeho dvojuchého džbánú v Lieskovci-Hrádku. *AVANS v roku 1999*, 2000, 83, 84.
- Malček 2013 R. Malček: *Lieskovec-Hrádok. Výšinné sídlisko badenskej kultúry*. Archaeologica Slovaca Monographiae Studia 17. Nitra 2013.
- Malček 2016 R. Malček: *Badenské osídlenie Cerovej vrchoviny*. Archaeologica Slovaca Monographiae Fontes 21. Nitra 2016.
- Marková 2004 K. Marková: Prieskum a záchranný výskum na trase preložky cesty I/50 – obchvat Tornaľa. *AVANS v roku 2003*, 2004, 133, 134.
- Marková/Ožďani 1993 K. Marková/O. Ožďani: Prieskum v povodí Suhej. *AVANS v roku 1992*, 1993, 92–94.
- Mácelová 2013 M. Mácelová: *Slovania vo Zvolenskej kotline*. Kraków 2013.
- Mičian 1972 L. Mičian: Pôdy. In: M. Lukniš a kol. (ed.): *Slovensko 2. Príroda*. Bratislava 1972, 361–402.
- Mitáš 2011 V. Mitáš: Praveké, stredoveké a novoveké nálezy z Lovinobane. *AVANS v roku 2008*, 2011, 194.
- Mitáš 2013 V. Mitáš: Ďalšie nálezy z Lovinobane. *AVANS v roku 2009*, 2013, 173–175.
- Neustupný 1995 E. Neustupný: The significance of facts. *Journal of European Archaeology* 3, 1995, 189–212.
- Neustupný 1996 E. Neustupný: Poznámky k pravké sídlištní keramice. *Archeologické rozhledy* 48, 1996, 490–509.
- Neustupný 2007 E. Neustupný: *Metóda archeologie*. Plzeň 2007.
- Nevizánsky/Ožďani 1999a G. Nevizánsky/O. Ožďani: Prieskum na 5. vetve tranzitného plynovodu v úseku Kaloša-Mikušovce. *AVANS v roku 1997*, 1999, 123–125.
- Nevizánsky/Ožďani 1999b G. Nevizánsky/O. Ožďani: Záchranné výskumy na 5. vetve tranzitného plynovodu v Ožďanoch a Rimavskej Sobote. *AVANS v roku 1997*, 1999, 125, 126.

- Novotná 1970 M. Novotná: *Die Bronzhortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit*. Archaeologica Slovaca Fontes 9. Bratislava 1970.
- Ožďáni 1990 O. Ožďáni: Stredoveká keramika z hradu v Ozdáne. *AVANS v roku 1988*, 1990, 134.
- Ožďáni 2000 O. Ožďáni: Výsledky prieskumu na trase plánovanej cesty v okrese Poltár. *AVANS v roku 1998*, 2000, 134–138.
- Ožďáni/Furmánek 1997 O. Ožďáni/V. Furmánek: Stredoveké sídliskové nálezy z obce Malé Zlievce. *AVANS v roku 1995*, 1997, 143, 144.
- Ožďáni/Furmánek 1998a O. Ožďáni/V. Furmánek: Ďalšie prieskumy na hradisku kyjatickej kultúry v obci Horné Plachtince. *AVANS v roku 1996*, 1998, 125–127.
- Ožďáni/Furmánek 1998b O. Ožďáni/V. Furmánek: Praveké osídlenie v chotári mesta Modrý Kameň. *AVANS v roku 1996*, 1998, 123–125.
- Ožďáni/Nevizánsky 2002 O. Ožďáni/G. Nevizánsky: Mladoneolitické výšinné sídlisko a stredoveký hrádok v obci Drňa. *AVANS v roku 2001*, 2002, 149–152.
- Ožďáni/Žebrák 1983 O. Ožďáni/P. Žebrák: Výsledky terénneho prieskumu v okrese Lučenec. *AVANS v roku 1982*, 1983, 189–192.
- Paulík 1965 J. Paulík: Súpis medených a bronzových predmetov v Okresnom vlastivednom múzeu v Rimavskej Sobote. *Študijné zvesti AÚ SAV* 15, 1965, 33–85.
- Pavúk 1969 J. Pavúk: Chronologie der Želiezovce-Gruppe. *Slovenská archeológia* 17, 1969, 269–367.
- Pavúk 1990 J. Pavúk: Adaptácia neolitického osídlenia na prírodné podmienky. *Študijné zvesti AÚ SAV* 26, 1990, 63–70.
- Pavúk 1994 J. Pavúk: *Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe*. Nitra 1994.
- Pažinová 2013 N. Pažinová: Nálezy z doby kamennej na lokalite Hronovce-Rúbaniská. In: I. Cheben/M. Soják (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2010*. Nitra 2013, 215–234.
- Peška 1999 J. Peška: K vybraným problémům relativní chronologie v období mladého a pozdního eneolitu na Moravě. *Pravěk Nová řada* 9, 1999, 243–268.
- Przybyła 2014 M. Przybyła: Osídlenie v dobe bronzovej a železnej. In: J. Beljak et al. (ed.): *Pustý Hrad vo Zvolene. Dolný hrad 2009–2014*. Zvolen – Nitra 2014, 107–125.
- Ročenka 2001 *Štatistická ročenka Slovenskej republiky*. Bratislava 2001.
- Ročenka 2003 *Štatistická ročenka Slovenskej republiky*. Bratislava 2003.
- Ročenka 2004 *Štatistická ročenka Slovenskej republiky*. Bratislava 2004.
- Ročenka 2009 *Štatistická ročenka Slovenskej republiky*. Bratislava 2009.
- Ročenka 2014 *Štatistická ročenka Slovenskej republiky*. Bratislava 2014.
- Ročenka 2016 *Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2015*. Bratislava 2016.
- Soják 2000 M. Soják: Neolitické osídlenie Spiša. *Slovenská archeológia* 48, 2000, 185–314.
- Sommer 1991 U. Sommer: Zur Entstehung archäologischer Fundvergesellschaftungen. Versuch einer archäologischen Taphonomie. In: *Studien zur Siedlungsarchäologie I*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Band 6. Bonn 1991.
- Šalkovský 2011 P. Šalkovský: *Stredné Slovensko vo včasnóm stredoveku*. Nitra 2011.
- Šalkovský/Nevizánsky 1983 P. Šalkovský/G. Nevizánsky: Záchraný výskum včasnostredovekého sídliska v Kosihách nad Ipľom. *AVANS v roku 1982*, 1983, 234, 235.
- Šiška 1989 S. Šiška: *Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku*. Bratislava 1989.
- Šiška 1999 S. Šiška: Výšinné sídliská Bukovohorskej kultúry na Slovensku. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* M 4, 1999, 47–60.
- Veliačik 1983 L. Veliačik: *Die Lausitzer Kultur in der Slowakei*. Studia Archaeologica Slovaca 2. Nitra 1983.
- Wilson 1917 G. L. Wilson: *Agriculture of the Hidatsa Indians. An Indian Interpretation*. Minneapolis 1917.
- Žebrák 1982 P. Žebrák: Výsledky terénneho prúzkumu na jihu stredného Slovenska. *AVANS v roku 1981*, 1982, 315–318.
- Žebrák 1983 P. Žebrák: Archeologický prúzkum jihu stredného Slovenska v letech 1981–1982. *Študijné zvesti AÚ SAV* 20, 1983, 339–355.

Results of the Investigation at the Site of Ožďany-Lapoš/Roveň in the Context of Settlement in the Southern Slovak Basin

Róbert Malček

Summary

The presented study informs on the results of the rescue excavation at the site of Ožďany-Lapoš/Roveň II carried out in 2005. In the last chapter, the results are interpreted in the context of the development of settlement in the Southern Slovak Basin – a geomorphological unit in the south of Central Slovakia.

The trail which was investigated cut the area of a settlement unit, a part of a larger settlement agglomeration on the right bank of the Suchá river (Fig. 2), whose existence was documented in the early 20th century (*Bialeková 1958a; 1958b; Eisner 1933, 73–75; Fottová 2006, 79; Cheben/Ruttkay 1999, 69; Kudláček 1951; 1952; Lichardus/Liptáková 1962, 785; Nevizánsky/Ožďáni 1999a, 124; 1999b, 125, 126; Paulík 1965, 37–39, 61*). It follows from the mapping of the sites (see Fig. 2) that in the cadaster of Ožďany, particularly in Lapoš or its immediate surroundings, there is the centre of the older settlement of the microregion.

Find situations

Most finds were concentrated south of the area of a farmyard. As detected by the investigation, a 70–90 cm thick layer of compact black-brown soil created the overburden at the studied area 1; settlement pits were identified in the clay subsoil – altogether, 19 prehistoric features (no. 1–11 and 13–21) and 1 modern feature (no. 12) were recorded. Only feature no. 5 was situated excentrically – it was laid deeper on the terrace (see Fig. 4: 1, 2). The documented find situations can be classified in several groups – there were clusters of daub lumps probably from the above ground parts of structures in their closer and further surroundings and there were also cuts of several types, i. e. pole pits (as smaller depressions were interpreted), larger settlement pits of undetermined type (cuts no. 15, 17), storage pits (they could include cuts no. 4, 14, and probably also 9). Depression no. 2 was special and, finally, the modern cut no. 12 also had a special character – it was probably a drain channel (besides, cuts of a recent drainage system were detected in the area).

Cut no. 2 together with pole pits no. 10 and 11 probably belonged to one settlement feature. The pit itself was rather large and had almost regular outline (see above), but its bottom was stepped – its shape might have been influenced by the cut for a central supporting pole; the hut must have been roofed. Finds from the fill are dated to the middle Neolithic, the material most probably belongs to the Tiszadob variant of the Eastern Linear Pottery. Other cuts might belong to a Piliny-Kyjatice settlement. Pits from other periods represented in the finds' fund, e. g. by Baden culture pottery (see below), were not identified. Similarly, settlement features from the early or high Middle Ages were not documented.

Finds

Pottery represents most of the movable inventory from Lapoš. Besides, sporadic metal objects and lithic industry, or animal bones, occurred. Lumps of daub (sometimes creating compact clusters) were more numerous. With regard to the great prevalence of pottery dishes in the collection, its evaluation must be supported by analysis of the sherds. The style analysis of individual pottery variants confirmed the supposed repeated settlement in the area or its economic use – the oldest documented horizon is neolithic, the youngest is from the Modern period. The core of settlement, however, lies in the Bronze Age. Material from the middle/young Eneolithic was also documented.

The neolithic horizon is represented by finds of variant 2 and several sub-variants of groups 3–7 (see above). Most finds come from settlement feature no. 2 (possibly remains of a semi-sunken house) which should be dated to the middle Neolithic – on the basis of the style affinity of finds – and belong to the Tiszadob group population with Eastern Linear Pottery. Some finds, however, mostly from the settlement layer, bear style features more common in the expression of Western Linear Pottery, although it cannot be definitely proved, since the evaluated group of finds is too small. From this aspect, the ratio of individual represented sub-variants in the finds' fund is interesting (see graph in Fig. 22). According to this, the sub-variants assigned to the Neolithic would represent approx. 6 % of all finds and, despite the presence of the above mentioned settlement feature, we can assume that in the studied area, the neolithic settlement was only episodic. In such case, possible – and very uncertain, I must admit – occurrence of two style variants of neolithic pottery should be contemporary.

Similarly episodic character is suggested by the represented early and high medieval and modern items among the pottery finds (variants 9 and 10 – less than 1 %, variant 16 – approx. 13 %, variant 17 – approx. 2 %). Thus, we can assume that the studied area was on the edge of the community area of medieval Ožďany itself in these periods. The same was true in the early Modern period – modern pottery finally came from feature 12, which could have been a regulation groove.

A special case is represented by a group of fragments of yellow Roman provincial pottery (variant 15, approx. 13 %), which – with little exceptions – were found in a terrain depression (feature 5) outside the investigated area. Their occurrence indicates presence of a Germanic settlement somewhere near this pit, although other documents of Germanic settlement were not found at the area excavation along the trail. Nevertheless, the settlement was most probably situated here, on one of the juts of the Suchá's right bank terrace.

Situation looks absolutely different when evaluating variants 3 and 5, which make almost three quarters of the whole aggregate of finds (variant 3 – 24 %, variant 5 – 48 %). Judging by the results of the style analysis, both groups overlap and variant 3 might only be a derivative from group 5. The differences in colour could have been caused by technology (uneven smudge during the firing process) or it could be a secondary feature (smudge by usage). Of course, it might be a matter of time (tendency to reduction in the younger and late Bronze Age) – more Kyjatice schemes occur on fragments from group 3 (with the exception of sub-variant 3b₄). In other aspects, pottery fabrics of both variants are not very different (see Tab. 1). The variants do not differ in spatial distribution either: it showed after the interpolation of occurrence of both variants' individuals that areas of their occurrence overlap; moreover, they also overlap the area of occurrence of variant 1 (see Fig. 23: A). The cartogram of occurrence of neolithic pottery found outside feature 2 seems to be similar (Fig. 23: B). In my opinion, this clearly confirms the fact that post-depositional transformation took place in the area, as documented by the progressive fragmentation of pottery (see above). It seems that this phenomenon can be explained by the results of the style analysis: occurrence of decorative schemes used as early as old Piliny expression was discovered (especially variant 5, but also a segment of variant 3) as well as elements of Kyjatice provenance (segment of variant 3 and a great part of variant 1). A phenomenon known from the nearby cremation burial ground in Radzovce (approx. 20 km south) should be replicated here. There, continuous burying in the whole period had been documented (*Furmánek/Mitáš 2010; Furmánek/Mitáš/Budaváry 2016*). Thus, if we consider the proportion of the above mentioned variants 1, 3 and 5, the Piliny segment in the evaluated collection is probably predominant. Piliny decorative schemes occur in variants 3 and 5 as well as variant 1. Since this variant 1 is not numerously represented at the site (approx. 10 % of the whole evaluated aggregate), the common settlement pottery of the younger or even middle Bronze Age is represented by the tableware of medium brown to dark brown colour and its grayish shades (see Tab. 1 for details). This type was also used in the Kyjatice culture pottery of the late Bronze Age, as documented by finds from other sites of this entity (*Przybyła 2014, 109, 119*). Besides the Piliny-Kyjatice segment, the rather differentiated variants 3 and mainly 5 contain a Baden segment as well. Fragments of the decorative schemes mostly correspond with the Ózd variant of the Baden style – some elements correspond with its classical form, some with the late one.

As for the other find mobiliary obtained from the studied area (smoothed and split lithic industry, bronze and iron objects), we can state that artifacts not corresponding with any settlement horizon distinguished by pottery analysis were not found.

The results of the investigation at the site of Ožďany-Lapoš/Roveň II confirmed existence of a polycultural site settled in the Neolithic, Eneolithic, middle and late Bronze Age, Roman period and in the early or high Middle Ages. The study finally evaluates the location of this site (or the Ožďany agglomeration) within the picture of settlement in the Southern Slovak Basin, a geomorphological unit with less favourable natural conditions compared with the lowlands of Slovakia. This was done by means of mapping of the sites in the basin (Fig. 28–31). It seems that the eastern branch of the Novohrad Terraces (the central part of the Southern Slovak Basin) repeatedly represented the western edge of the enclaves settled in the east of the Southern Slovak Basin (in the Rimava Basin), while the territory of Lučenec was a kind of a buffer zone between them and the Ipeľ river basin (in a wider context – between the Danube and Tisza river basins). In such case, the agglomerations of Ožďany could have benefited not only from the relatively suitable natural conditions (occurrence of fertile soils) but also from the location in the contact zone between the two areas. Anyway, it was confirmed that the region of Ožďany was an attractive territory whose location and relatively suitable conditions for farming repeatedly attracted populations of individual prehistoric, protohistoric or medieval communities.

Fig. 1. Ožďany-Lapoš II. Documentation – presentation of difficult investigation conditions.

Fig. 2. Prehistoric and ancient settlement of the eastern branch of the Novohrad Terraces (red line – terraces' edges), 1 – Ožďany-Lapoš (Roveň) II; 2 – Dolné Záhorany; 3 – Hrnčiarске Zalužany-Za riekou; 4 – Hrnčiarске Zalužany, unnamed; 5 – Husiná, undetermined site; 6 – Nové Hony-Kostolisko I; 7 – Nové Hony-Kostolisko II; 8 – Nové Hony-Fájiho pole; 9 – Nové Hony-Mravečná dolina; 10 – Nové Hony-Velká zem; 11 – Ožďany-Lapoš (Roveň)/Pod Bukom; 12 – Ožďany-Lapoš (Roveň) I; 13 – Ožďany-Buk; 14 – Ožďany-Záhorie/Pod Bukom; 15 – Ožďany, no name; 16 – Ožďany-JRD; 18 – Ožďany-Pod vinicou; 19 – Ožďany-Pozemok/Hét hársfa; 20 – Ožďany-Pod Bukom/Pieskovňa; 21 – Ožďany-Nad Mlynom; 22 – Ožďany-Za kaštieľom; 23 – Ožďany-Sušany, Farský vrch/Práňnica;

24 – Poltár-Dolná Prievrana; 25 – Sušany, unnamed; 26 – Sušany, residential area (near the house of V. Pisár); 27 – Sušany-Prášnica (1200 m SW of altitude 275); 28 – Veľké Dravce-Filipova Pustatina; 30 – Veľké Dravce-Starý majer; 31 – Veľké Dravce-Maňa. Legend: yellow – Neolithic; orange – Eneolithic; green – Bronze Age; red – Roman period; brown – Middle Ages.

Fig. 3. Ožďany-Lapoš II. 1 – location of the village (triangle) in the Southern Slovak Basin and in the Novohrad Terraces (the thicker line); 2 – view of the site from the west.

Fig. 4. Ožďany-Lapoš II. 1 – location of the studied areas on the map with the scale of 1 : 10 000; 2 – distribution of features over area 1.

Fig. 5. Ožďany-Lapoš II. Photodocumentation of settlement units. 1, 2, 4 – overview of feature 2; 3 – detail of feature 2 with burned NS layer 55.

Fig. 6. Ožďany-Lapoš II. Photodocumentation of settlement features. 1 – overview of feature 14; 2 – detail of feature 14 with the find of a bronze chisel.

Fig. 7. Ožďany-Lapoš II. Drawn documentation of settlement units. 1 – features 1, 2, 9, 10; 2 – feature 3; 3 – feature 4.

Fig. 8. Ožďany-Lapoš II. Drawn documentation of settlement units. 1 – feature 5; 2 – feature 14; 3 – feature 15; 4 – feature 16; 5 – feature 17; 6 – feature 18; 7 – feature 19; 8 – feature 21.

Fig. 9. Ožďany-Lapoš II. Area 1. Weight of pottery material by studied sectors. Legend: a – settlement objects.

Fig. 10. Ožďany-Lapoš II. Condition of the pottery fund. 1 – fragmentation of pottery; 2 – proportional representation of individual categories of the body part descriptor. A – up to 3 x 3 cm; B – 6 x 6 cm; C – up to 9 x 9 cm; D – up to 12 x 12 cm; E – more than 12 x 12 cm; C01 – whole vessel or whole vessel profile; D01 – base; H/T01 – neck and shoulder; H/T02 – neck, shoulder and bottom; H/T03 – neck with bottom; H01 – neck; H02 – neck's mouth; S01 – bottom; S02 – bottom and base; T01 – shoulder; T02 – shoulder and bottom; U01 – handle separately; U03 – handle on shoulder; U04 – handle on belly; V01 – protuberance; X – undetermined body part).

Fig. 11. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. The results of the main components' analysis – variants of the Ožďany pottery.

Fig. 12. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. 1–11 – sub-variant 1b. 3 – feature 19, 11 – feature 14; 1, 2, 4–10 – settlement layer.

Fig. 13. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. 1–20 – sub-variant 1c. 12 – feature 13; 20 – feature 14; 1–11, 13–19 – settlement layer.

Fig. 14. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund, neolithic pottery. 1, 2 – sub-variant 2a; 3 – sub-variant 2b; 4, 5 – sub-variant 3a₁; 6–10 – sub-variant 3b₁; 11, 12 – sub-variant 3c₁; 13–17 – sub-variant 3d₁. 3, 4, 8–11, 13–17 – feature 2; 1, 2, 5–7, 12 – settlement layer.

Fig. 15. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. 1 – sub-variant 2c; 2, 3 – sub-variant 3a₂; 4–7 – sub-variant 3a₃; 8, 12 – sub-variant 3b₂; 9, 10, 13–15 – sub-variant 3b₃; 6, 7 – feature 8; 1–5, 8–15 – settlement layer.

Fig. 16. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. 1–17 – sub-variant 3b₄; 16, 17 – feature 14; 1–15 – settlement layer.

Fig. 17. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. 1–9 – sub-variant 3b₅; 10, 11, 13–15 – sub-variant 3c₂; 12 – sub-variant 3c₃; 16, 19 – sub-variant 3d₂; 20–29 – sub-variant 5a₂. 9 – feature 14; 28 – feature 5; 1–8, 10–24, 29 – settlement layer.

Fig. 18. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. 1 – sub-variant 5a₃; 2–5 – sub-variant 5b₃; 6 – sub-variant 5c₃; 16, 7, 8 – sub-variant 5b₄; 9–12 – sub-variant 5b₅; 13–18, 20–23 – sub-variant 5b₁₀; 19 – sub-variant 5b₅.

Fig. 19. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund, neolithic pottery. 1, 6 – sub-variant 5b₂; 2; 3 – sub-variant 5b₁; 4, 5 – sub-variant 5a₁; 7, 8 – sub-variant 5c₁; 9 – sub-variant 5d₁; 10 – sub-variant 7b₁. 4, 8, 9 – feature 2; 2; 1–3, 5–7, 10 – settlement layer.

Fig. 20. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. 1–9 – sub-variant 5c₃; 10–12 – sub-variant 5c₄; 13, 14 – sub-variant 5c₅; 15 – sub-variant 5d₅; 16 – sub-variant 5d₄; 17–22 – variant 15; 23, 24 – variant 9; 25, 26 – variant 10. 9 – feature 12; 17–22 – feature 5; 1–8, 10–16, 23–26 – settlement layer.

Fig. 21. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. 1–4 – sub-variant 17a; 5–8 – sub-variant 17b; 9, 12 – sub-variant 13a; 10 – sub-variant 13c; 11 – sub-variant 13b. 9–11 – feature 12; 12 – feature 5; 1–8 – settlement layer.

Fig. 22. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. Proportional representation of individual pottery sub-variants in the finds' fund.

Fig. 23. Ožďany-Lapoš II. Pottery fund. Cartogram of scatter of individuals of variants 1, 5 and 3. A – scatter of variant 5 (subsoil) and 1 (isolines); B – scattering cluster 5 (subsoil) and 3 (isolines).

Fig. 24. Ožďany-Lapoš II. Smoothed and split lithic industry. 3 – feature 3; 9–13 – feature 2; 1, 2, 4–8, 14, 15 – settlement layer.

Fig. 25. Ožďany-Lapoš II. Saddle quern and grinding stone (settlement layer).

Fig. 26. Ožďany-Lapoš II. Small clay and iron objects. 3–5 – feature 14; 1, 2, 6 – settlement layer).

Fig. 27. Showing development of climate conditions and yields from fields in 1997–2013 in selected locations in Slovakia. 1 – average annual temperature; 2 – average annual precipitation; 3 – average yields of cereals per hectare. Legend: a – Piešťany; b – Hurbanovo; c – Košice; d – Poprad; e – Lučenec; f – Rimavská Sobota.

Fig. 28. Map of settlement in the Southern Slovak Basin and the adjacent mountain ranges in the Neolithic. Legend: 1 – equipment undetermined; 2 – sites of ELC; 3 – common occurrence of the young ELC and the Bükk culture; 4 – Bükk culture sites; 5 – sites of the young WLC; 6 – common occurrence of the young WLC and the Želiezovce culture; 7 – Želiezovce culture sites; 8 – Tisza culture sites; 9 – sites of the older ELC.

Fig. 29. Map of settlement in the Southern Slovak Basin and the adjacent mountain ranges in the middle/young Eneolithic (Baden culture). Legend: a – upland sites; b – lowland sites; c – burial ground.

Fig. 30. Map of settlement in the Southern Slovak Basin and the adjacent mountain ranges in the middle and late Bronze Age. 1 – Piliny settlement; 2 – Kyjatice settlement. Legend: a – unspecified; b – hillfort; c – settlement and burial ground; d – settlement; e – cremation burial ground; f – cave; g – depot.

Fig. 31. Map of settlement in the Southern Slovak Basin and the adjacent mountain ranges in the Roman period. Legend: a – unspecified; b – hillfort; c – settlement; d – burial ground; e – cave.

Tab. 1. Percentage of individual items of the Grain size and Temper parameters for variants 1, 3, 5. 0 – without additive/temper; K – small stones; P – sand.

Tab. 2. Composition of soil at the Upper Žitavaregion and in the Juhoslovenská kotlina basin. *** – fertile soils; ** – soils fertile under certain conditions; * – low-fertility soils.

Translated by Mgr. Viera Tejbusová

Mgr. Róbert Malček, PhD.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 01 Nitra
malcek@savzv.sk